

Umění, film, literatura, spiritualita I

Distanční studijní text

Jan Heczko

Opava 2021

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Audiovizuální tvorba

Klíčová slova: Kulturní dějiny, filozofie, umění, literatura, historie, náboženství, křesťanství

Anotace: Tento distanční studijní materiál nabízí stručný přehled kulturních dějin západní civilizace od počátků po konec středověku. Zaměřuje se na základní charakteristiku náboženských a literárních textů a tradic, uměleckých směrů, filozofických otázek a vědeckých obrazů světa.

Autor: **Mgr. Jan Heczko, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	7
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	8
1 LITERÁRNÍ HRDINOVÉ STARÉHO ŘECKA, ŘECKÁ MYTOLOGIE	9
1.1 Řekové, Olymp a literární hrdinové.....	10
1.1.1 Delfská věštírna	10
1.1.2 Původ bohů	11
1.1.3 Diova vzpoura.....	11
1.1.4 Athéna.....	11
1.1.5 Diovy nevěry: Ithemis, Léda, Semelé.....	12
1.1.6 Hermés	12
1.1.7 Afrodité.....	12
1.1.8 Artemis.....	13
1.1.9 Dionýsos	13
1.1.10 Prométheus — Pandóřina skříňka.....	13
1.1.11 Európe.....	13
1.1.12 Oidipús.....	14
1.1.13 Amfítryón.....	14
1.1.14 Héraklés	14
1.1.15 Labyrint.....	15
1.1.16 Théseus	15
1.2 Illias a Odysseia	16
1.2.1 Paris a krásná Helena	16
1.2.2 Řecká výprava do Tróje.....	16
1.2.3 Achilleův hněv	16
1.2.4 Trójský kůň a Láokoón	17
1.2.5 Tragická mezihra — Orestés a Élektrá	17
1.2.6 Odysseia — Odysseova dobrodružství	17
1.2.7 Odysseův návrat.....	18
2 ZROD UVAŽOVÁNÍ (NEJEN) O KRÁSE V ANTICKÉM ŘECKU	19
2.1 Řecko, Athény.....	19
2.2 Řecké myšlení a umění	20

2.2.1	Umění.....	21
2.2.2	Tragédie (od roku 534 př. n. l.).....	23
2.2.3	Poezie.....	23
2.2.4	Filozofie.....	24
2.2.5	Sókratés (470—399 př. n. I.).....	24
2.2.6	Platón (427—347 př. n. I.).....	26
2.2.7	Aristotelés (384-322 př. n. l.).....	27
3	STAROVĚKÝ ŘÍM – DĚJINY A KULTURA.....	30
3.1	Politické uspořádání.....	30
3.2	Punské války (264-241/218–201 př. n. I.).....	31
3.3	Velká politická krize a přechod k císařství.....	32
3.4	Pompeius a Caesar.....	32
3.5	Antonius a Kleopatra.....	33
3.6	Augustus.....	33
3.7	Císařství: Nero a ostatní.....	33
3.8	Úpadek.....	34
3.9	Řím se stává křesťanským.....	34
3.10	Papež.....	35
4	VZNIK KŘESŤANSTVÍ V RÁMCI JUDAISMU.....	37
4.1	Ježíš.....	37
4.2	Učedníci a Mesiáš.....	38
4.3	Farizejové.....	39
4.4	Zakladatelský akt Poslední večeře.....	39
4.5	Zrada.....	39
4.6	Proces.....	40
4.7	Ukřižování.....	40
4.8	Zmrtvýchvstání.....	41
4.9	Pavel přibližuje křesťanství nežidovským národům.....	41
5	BIBLE – STARÝ ZÁKON I: ČLOVĚK JAKO IMAGO DEI, HEBREJSKÁ MYTOLOGIE, ANTROPOLOGIE PRAOTCOVSKÝCH PŘÍBĚHŮ.....	43
5.1	Co je vlastně Bible?.....	44
5.2	Biblické pojetí člověka.....	51
6	BIBLE – STARÝ ZÁKON II: LÁTKY, MOTIVY, ŽÁNRY, ANTROPOLOGICKÝ DOSAH DESATERA; PROROCI.....	53

6.1	Obsah Bible.....	53
6.2	Žánry	54
6.2.1	Prostředí vzniku žánrů	55
6.2.2	Próza	55
6.2.3	Poezie.....	56
7	BIBLE – NOVÝ ZÁKON I: JEŽÍŠ Z NAZARETA VE SVĚTLE HISTORICKO-KRITICKÉHO BĀDÁNÍ; EVANGELIA	59
7.1	Ježíš z Nazaretu.....	59
7.2	Evangelia.....	61
7.2.1	Stručná charakteristika jednotlivých evangelií	63
8	BIBLE – NOVÝ ZÁKON II: VZNIK KŘEŠŤANSKÉ CÍRKVE, PAVEL Z TARSU (EPIŠTOLY); KŘEŠŤANSKÁ ESCHATOLOGIE – NOVÉ POJETÍ ČASU A VZTAHU K MOCI	65
8.1	Šíření raného křesťanství	65
8.2	Apoštol Pavel (Saul z Tarsu) a jeho dopisy	68
8.3	Pavlovy epištoly	70
8.4	Vztah křesťanství a židovství (judaismu)	71
9	STŘEDOVĚK: ZALOŽENÍ EVROPY, FEUDALISMUS, STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST A JEJÍ VRSTVY, RYTÍŘSTVÍ, KLÁŠTERY, KATEDRÁLY A UNIVERZITY, KOSMOLOGIE	76
9.1	Frankové a Arabové	76
9.2	Stěhování národů	77
9.3	Franská říše	77
9.4	Vynález feudalismu	78
9.4.1	Princip feudalismu	78
9.5	Středověká společnost a její vrstvy	79
9.6	Církev jako banka společného hospodářství.....	80
9.7	Křížové výpravy.....	80
9.8	Kláštery	81
9.9	Rytířství	82
9.10	Města.....	82
9.11	Katedrály a univerzity	83
9.12	Kosmologie	84
10	ROMÁNSKÉ A GOTICKÉ UMĚNÍ, STŘEDOVĚKÁ HUDBA.....	86

10.1	Románské a gotické umění	87
10.2	Dějiny hudby.....	89
10.2.1	Středověká hudba.....	91
11	ARCHITEKTI STŘEDOVĚKÉHO MYŠLENÍ (AUGUSTINUS, TOMÁŠ AKVINSKÝ)	95
11.1	Aurelius Augustinus.....	95
11.2	Tomáš Akvinský	98
11.2.1	ZNOVUOBJEVENÍ ARISTOTELA.....	98
11.2.2	Myšlení Tomáše Akvinského	100
12	STŘEDOVĚKÉ ŠKOLY SPIRITUALITY (DUCHOVNÍHO ŽIVOTA) A JEJICH PŘESAH V UMĚNÍ A KULTUŘE	102
12.1	Mnišství v raném křesťanství.....	102
12.2	Středověk: františkáni a dominikáni	104
12.2.1	MYSTIČKY A ŽENSKÉ NÁBOŽENSKÉ ŘÁDY	106
13	VELKÁ DÍLA STŘEDOVĚKÉ LITERATURY (DANTE AJ.)	111
13.1	Evropská literatura a její základní formy.....	111
13.1.1	Příběhy	112
13.2	Dante	115
13.3	Francesco Petrarca	116
13.4	Giovanni Boccaccio	117
	LITERATURA	119
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	120
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	121

ÚVODEM

Vážené studentky, vážení studenti,

dostává se Vám do rukou distanční studijní opora *Umění, film, literatura, spiritualita I*, která je určena studentkám a studentům kombinovaných forem studia na Slezské univerzitě v Opavě. Primárně je kurz určen studujícím uměleckého oboru Audiovizuální tvorba v kombinované formě.

Cílem tohoto studijního textu je provést Vás úspěšně kurzem, který přináší přehled kulturních dějin evropské civilizace a zaměřuje se na pochopení stěžejních literárních a náboženských textů a tradic, uměleckých proudů a stylů, filozofických otázek a vědeckých obrazů světa.

Povaha tohoto kurzu je specifická v tom, že spíše než o osvojení si konkrétních znalostí (informací, definic), v něm jde o nastínění „většího obrazu“ (bigger picture) či „velkého příběhu“ západní civilizace v jeho dramatickém napětí. Tomu je přizpůsobena i výkladová část textu, která se tu a tam může jevit rozvláčná, nicméně jde o záměr, jak dosáhnout právě zmíněného cíle.

S tím také souvisí používání distančních prvků (úkolů) v textu. Důraz je kladen právě na schopnost porozumět myšlení a argumentaci (*Úkol k zamyšlení*), na rozšiřující samostudium (*Samostatný úkol, Další zdroje, Korespondenční úkol*). *Otázky* na konci každé kapitoly prověří, zda jste si osvojili její obsah.

Tato studijní opora je součástí e-learningového LMS kurzu. V prostředí tohoto kurzu můžete po studiu každé kapitoly zjistit, nakolik jste porozuměli jejímu obsahu, neboť *Otázky* v LMS kurzu jsou interaktivní a Vaše odpovědi budou okamžitě vyhodnoceny. Součástí LMS kurzu je podrobný sylabus kurzu a specifikace požadavků pro úspěšné absolvování kurzu. LMS kurz taktéž nabízí prostor pro komunikaci pedagoga se studenty a mezi studenty navzájem.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Distanční studijní materiál, který právě otevíráte, se věnuje kulturním dějinám evropské civilizace a zaměřuje se na pochopení stěžejních literárních a náboženských textů a tradic, uměleckých proudů a stylů, filozofických otázek a vědeckých obrazů světa.

Pozornost je věnována zvláště duchovnímu, myšlenkovému a uměleckému dědictví řeckých eposů, biblických textů a křesťanské tradice. Studijní opora se dále věnuje kulturní povaze středověku a renesance.

1 LITERÁRNÍ HRDINOVÉ STARÉHO ŘECKA, ŘECKÁ MYTOLOGIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíte s hlavními postavami a dějovými liniemi starořeckých eposů Ilias a Odyssea. Budeme se věnovat také jejich vlivu na další vývoj evropského myšlení a umění.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete znát:

- jak vypadá slavné eposy Ilias a Odyssea, které jsou tradičně připisovány Hómérovi;
- jak si staří Řekové představovali své bohy a proč pro ně byli důležití;
- jaké jsou hlavní postavy a příběhy v Hómerových eposech.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Řecko, antika, Hómér, Ilias, Odyssea, mytologie

Klíčovými texty evropské kultury jsou:

— židovská bible;

— dva řecké eposy: Ilias (řecky se Trója řekla Ílion) o obléhání Tróje a Odyssea o bloudivosti Odyssea po dobytí Iróje a jeho cestě domů k manželce Pénélopé.

Proč se tyto texty staly tak důležité? Abychom dokázali tuto otázku zodpovědět, musíme se přenést do období humanismu, renesance a reformace, tedy do doby okolo roku 1500 (roku 1517 začíná Lutherovými tezemi proti odpustkům církevní rozkol).

— 1444 vynalezl Johannes Gutenberg v Mohuči knihtisk, a to znamenalo revoluci v médiích. Nyní bylo možné šířit všude klasicky antické texty, které znovuobjevili humanisté. Ve stejné době se podařilo knížatům soustředit na dvorech státní moc. Aby šlechta nevypadla ze hry, usídlila se na dvorech a podrobila se dvorské etiketě, Přitom se v malířství a na dvorském divadle stylizovala podle vzoru antických hrdinů a antického Olympu: předváděl se Jupiter a Apollón, Artemis a Afrodíté a žádala se odpovídající poezie.

— Ve stejné době odňali reformátoři — Luther, Kalvín a Tyndale kněžím bibli a přeložili ji z latiny do národních jazyků. Umožnili tím, aby se každý stal svým vlastním knězem. Protestantismus znamenal demokratizaci náboženství, ale také uctívání textů.

Vznikla smíšená aristokraticko-buržoazní kultura se zabudovaným napětím mezi náboženstvím a státem — příčina evropské dynamiky a neklidu. Abychom této kultuře porozuměli, musíme se vrátit k Řekům a Židům.

1.1 Řekové, Olymp a literární hrdinové

Řecké městské státy (800—500 př. n. l.)

Zhruba do roku 800 př. n. l. doputovaly řecké kmeny na svá pozdější sídla a osídlily Řecko a egejské ostrovy. V archaickém období v letech od 800 do 500 př. n. l. zbavila aristokracie krále moci. Jako politická centra se zformovaly různé městské státy: Athény, Sparta, Korint, Théby, Argos. Pocit soudržnosti u Řeků však udržovaly panhelénské slavnosti, závody a kultury (řecky se Řecko řekne Hellas a předpona pan znamená společný).

Olympijské hry (776 př. n. l.—393 n.l.)

Stejně jako všechny aristokraticky zabarvené kultury pěstovali Řekové sport, a tak se také pravidelně každé čtyři roky konaly v Olympii závody, poprvé zdokumentované roku 776 př. n. l. (do roku 393 n. l.). Sůy se měřily v běhu (na krátké i dlouhé tratě), v pěstním zápase, v běhu v plné zbroji, v jízdě na koni a v závodech vozů, ale také v závodech trubačů. Vítěz obdržel věnec z olivovníku vypěstovaného Héraklem.

V bohatých Athénách dostal ještě 500 drachem, získal čestné místo při veřejných slavnostech a doživotní sociální pomoc, tj. výživu na státní útraty.

1.1.1 DELFSKÁ VĚŠTÍRNA

Náboženským centrem celého Řecka se stala delfská věštírna boha Apollóna. Když mu byla položena otázka, upadla kněžka pod vlivem drog do extáze a začala vyřezávat nesouvislá slova, z nichž kněz vytvořil význačné věty. Z nich si mohl ten, kdo žádal o radu, vyložit předpověď stejně protikladnou, jako jsou dnes doporučení expertní komise.

1.1.2 PŮVOD BOHŮ

Řecké božské nebe — pantheon — se skládá z rozvětveného rodu s nepřehlédnutelnými příbuzenskými vztahy. Jednotlivé příběhy jsou tedy vlastně částmi jakési rodinné ságy.

Začalo to tím, že se Úranos dopustil incestu se svou matkou Gáiou, nazývanou též „matkou zemí“. [ak vznikli Kyklópové a Títáni. Když Úranos uvrhl rebelující Kyklópy do Tartaru (jakéhosi druhu luxusního podsvětí), dala Gáia svému nejmladšímu synovi Kronovi, zvanému „čas“, srp, jímž zbavil svého otce nástroje rozmnožování. Kronos hodil genitálie do moře a z krvavé pěny vystoupila Afrodíté, „z pěny narozená bohyně lásky“. Poté si vzal svou sestru Rheu a nastoupil na otcův trůn.

Jenže mu bylo předpovězeno, že i on bude jedním ze svých dětí zbaven trůnu — konec konců jim sám předvedl, jak se to dělá. Aby tomu zabránil, snědl všechny své děti: Hestii, Démétér, Héru, Háda a Poseidóna.

Jeho choť Rhea to shledávala stále méně smysluplným a svého třetího syna ukryla na Krétě, kde se o něj starala kozí nymfa a spolu se svým nevlastním bratrem Panem se živil kozím mlékem a medem (později z vděčnosti vytvořil Zeus z kozího rohu roh hojnosti).

1.1.3 DIOVA VZPOURA

Když Zeus vyrostl, vetřel se ke svému otci Kronovi jako číšník a do jeho nápoje přimíchal dávidlo, jež způsobilo, že Kronos opět vyvrhl netknuté všechny děti, které předtím pozřel. Tato žaludeční nevolnost vyvolala sérii válek mezi Kronem a jeho potomky. Vše začalo tím, že Zeus z Tartaru vysvobodil Kyklópy, kteří vyzbrojili tři božské bratry: Zeus dostal blesk, Hádés přilbu neviditelných a Poseidón trojzubec. Potom Hádés chráněn přilbou neviditelnosti ukradl Kronovi jeho zbraně, a Zatímco ho Poseidón držel v šachu trojzubcem, Zeus ho zabil bleskem. Poté začal boj s Títány. Avšak ještě než se pořádně rozhořel, vyděsil nervózní; obry náhlý Panův výkřik, takže v divokém zmatku uprchli a světu dají; pojem „panika“. Za trest za tuto bojácnost byl vůdce Títánů Atlas odsouzen k tomu, nést nebeskou klenbu. Ostatní museli podpírat balkony vil divokých podnikatelů. Títánky však zůstaly ušetřeny. Pak si tři božští bratři rozdělili svět: Hádés převzal podsvětí, Poseidón moře a Zeus zemi.

1.1.4 ATHÉNA

Nyní tedy započala vláda otce bohů Dia. Jeho první počín v úřadě spočíval v sexuálním obtěžování Lítánky Metis. Jenže orákulum opět věštilo, že syn z tohoto spojení zbaví Dia trůnu. Zeus tedy jednoduše spolkl těhotnou Metis a potvrdil tak pravidlo, že synové jsou odsouzení k napodobování svých nenáviděných otců. Po devíti měsících dostal nesnesitelné bolesti hlavy a s Prométheovou pomocí porodil z hlavy plně vyzbrojenou Athénu. Díky

tomu, že neměla matku a zrodila se z Diova mozku, stala se bohyní moudrosti. Zeus svá milostná dobrodružství prováděl stále bezohledněji; protože vládce Korintu Sísyfos prozradil zoufalému říčnímu bohu, kam Zeus odvedl jeho dceru, byl odsouzen k tomu, aby věčně valil do kopce kámen, který se mu vždycky těsně před vrcholem skoulí dolů.

1.1.5 DIOVY NEVĚRY: IHEMIS, LÉDA, SEMELÉ

Několik málo dětí zplodil Zeus se svou chotí Hérrou, tak třeba Area, boha války, a Héfaista, kováře. Héra mu kvůli jeho neschopnosti hlubokého vztahu dělala stálé výčitky, což ho o to víc hnalo k jiným ženám; s Ihemidou zplodil tři bohyně osudu, s Mnemosyné (paměti) devět Múz a s Atlantovou dcerou posla bohů Herma. Na útěku před žárlivou Flérou musel při svých eskapádách neustále měnit svou podobu: proměnil se v hada, aby s Persefonou zplodil dceru Artemis; vzal na sebe podobu labutě, aby mohl spát s Lédou; ta poté snesla vejce, z něhož se vyklubala dvojčata Kastór a Pollux a krásná Helena. Aféra se Semelé, matkou Dionýsa, boha vína a opojení, byla ještě spektakulárnější: Héra přemluvila těhotnou Semelé, aby nepustila Dia na lože; načež frustrovaný a rozčilený Zeus sežehl Semelé bleskem. – Avšak Hermés zachránil dítě tak, že ho zašil do Diova stehna a ten ho tři měsíce nosil.

1.1.6 HERMÉS

Hermés byl snad nejnadanější z bohů. Už jako nezletilý vynikal sklony k delikvenci, především ke krádežím krav a k neprůstředním lžím.

Vynalezl lyru, abecedu, tónovou stupnici, pěstní zápas, míry a váhy a šlechtění olivových stromů. Jeho dva synové si jeho nadání rozdělili stejným dílem: Autolykus se stal zlodějem a Dafnis vynalezl bukolickou poezii. Pak se Hermés překonal a s Afrodítou zplodil obouhlavního Hermafrodita s dlouhými vlasy a ženskými prsy.

1.1.7 AFRODÍTÉ

Ačkoliv byla Afrodité vdaná za Héfaista, holdovala volné lásce stejně intenzivně jako sám Zeus. Dokonce se jí povedlo svést nevrleho boha války Area. S Dionýsem zplodila Priapa, dítě, jehož obludnou ošklivost sotva mohl vyvážit stejně obludně velký pohlavní úd. A zapletla se dokonce se smrtelným Anchisem a stala se tak matkou Aenea, onoho Trójana, který jako jediný unikl z pekla vlastního města a jako náhradu za Tróju založil Řím.

Nadto byla Afrodité žárlivá. Vedena tímto nepříjemným pocitem postarala se o to, aby se Smyrna zamilovala do svého vlastního otce, a když byl opilý, vyspala se s ním. Jakmile vystřízlivěl a prohlédl, že byl zneužit, zuřivě pronásledoval svou dceru, kterou však Afrodité proměnila v myrhu. Ž jejího kmene vypadl Adónis, ztělesněná krása. Poté co vyrostl, souložila Afrodité i s ním. Io zase uvedlo hašteřivého Area do takového stavu žárlivosti, že se během lovu na divoká prasata proměnil v kance a Adónise svými kly roztrhal.

1.1.8 ARTEMIS

Naprostým protikladem Afrodíté byla Diova dcera Artemis. Od otce si vyprosila dar věčného panenství. Vyzbrojena lukem a šípem stala se bohyní lovu; později se jí říkalo také Diana nebo Titanie. Pod tímto jménem vystupuje v Shakespearově hře *Sen noci svatojánské* jako královna lesních víl; stala se také vzorem pro panenskou královnu Alžbětu.

1.1.9 DIONÝSOS

Nejanarchističtější z Diových synů byl Dionýsos, který naučil lidi lisovat víno a slavit orgiastické slavnosti. Obvykle táhl krajinou s hordou divokých satyrů a nevázaných (ženských) menád a všude, kde se objevil šířil manickou (chorobně veselou) náladu. Časem se z dionýsovských slavností v Athénách vyvinula tragédie (—* Recko, Iragédie).

1.1.10 PROMÉTHEUS — PANDŮŘINA SKŘÍŇKA

Tvůrcem lidí byl Prométheus, Títán a bratr Atlase. Byl však chytřejší než on, předvídal Diovo vítězství a přidal se na jeho stranu. Jenže se posléze dostal do konfliktu s Diovy mocenskými zájmy a přinesl lidem oheň. Za trest vytvořil Zeus Pandóru, nejkrásnější z žen, a vyzbrojil ji skříňkou, která obsahovala všechny strasti, jež lidstvo trýzní: stáří, nemoc, šílenství, námahu a vášně. Pak ji poslal i se skříňkou Prométheovu bratru Epimétheovi. Jenže Prométheus tušil, že něco není v pořádku, a před otevřením skříňky ho varoval. Za trest přikoval Zeus Prométhea ke skále na Kavkaze a najal dva orly, kteří mu každý den vyklovali játra. Prométheus se ovšem jako světloňoš a dárcce ohně stal předobrazem revolucionáře.

1.1.11 EURÓPÉ

Bohové provozovali tělesný styk i se smrtelníky: výsledkem byli polobozi a héraové. Agenor z Palestiny byl otcem Európe, a když Hermés zahnal její stádo dobytka k moři, proměnil se Zeus v krásného býka a unesl ji. Avšak Agenor poslal své syny, aby ji našli: Foinix se vydal do Foinikie a stal se praotcem Punů. Kilix vyrazil do Kilikie a Tarsus na ostrov Tarsos. Kadmos putoval do Řecka, založil město Théby a oženil se s Harmonií, dcerou Area. Na svatbu přišli i všichni bohové a darovali k Harmonii náhrdelník, který propůjčuje svému majiteli neodolatelnou krásu, ale může mu také přinést neštěstí. [o dopadlo především na jednoho potomka tohoto páru, a sice na krále Láia.

1.1.12 OI DIPÚS

Láiovi předpověděla delfská věštitelka, že ho zabije jeho syn, který se pak ožení s vlastní matkou. Aby zabránil tomuto neštěstí, nechá syna Oidipa pohodit. Chlapce naleznou a vychová pastýř, a když později Oidipús potká svého otce, aniž by ho poznal, zabije ho v průběhu hádky o nejasná pravidla přednosti na cestě. Poté osvobodí město Théby od obludy Sfingy, která požírá lidské oběti, neboť uhodne její hádanku (kdo chodí nejprve po čtyřech, pak po dvou a nakonec po třech? — vlastně nic extra těžkého, ale Sfinga spáchá sebevraždu, když je hádanka rozluštna), za odměnu se ožení s ovdovělou královnou Iokasté, a naplní tak věštnbu. Jelikož se nyní musí starat o blaho města, obrátí se, když vypukne mor, na delfskou věštitelku s otázkou, co dál, a dostane se mu rady: vyžeň Láiova vraha. Poté mu slepý a oboupohlavní věštec Teiresiás sdělí, že to byl on sám, Oidipús, kdo zabil svého otce a spal se svou matkou. Oidipús je tak zděšen, že se oslepí jehlicí z oděvu své matky. A protože tohle je látka, z níž se tvoří tragédie, napsal Sofoklés, řecký básník (496—406 př. n. l.), o Oidipovi dvě tragédie. Sofokla ale překonal Freud, když udělal Oidipy ze všech mužských obyvatel Evropy a Spojených států.

V Thébách převzal vládu Oidipův strýc a švagr Kreón, zasnoubil svého syna s Oidipovou dcerou Antigoné a zakázal jí pohřbit mrtvolu jejího bratra Polineika, který padl v boji proti Ithébám. Tím ji vtáhl do konfliktu mezi povinností vůči státu na jedné straně a vůči rodině na straně druhé, což inspirovalo Sofokla k tragédii o Antigoně a Hegela k teorii tragédie.

1.1.13 AMFITRYÓN

Naproti tomu příběh Amfitryóna byl nefalšovanou komedií: poté co mu mykénský král dal za ženu svou dceru Alkménu, ho Amfitryón — asi jako projev díků — zabil. Před pomstou jeho syna prchl do Théb, kde pomáhal svému strýci Kreontovi v jeho válečných taženích. Jenže Zeus se zamiloval do Alkmény a proměnil se v jejího muže, takže se Amfitryón po svém návratu z bitvy dozvěděl, že již u ní byl. Z této látky udělali Plautus, Molière, Kleist a Giraudoux vynikající komedie plné záměn.

1.1.14 HÉRAKLÉS

Plodem tohoto spojení byl Héraklés, proslavený svými dvanácti náročnými pracemi: kromě jiného musel vyčistit Augiášův chlév, chytit Kerbera, hlídacího psa podsvětí, zabít vícehlavou hydru, zadusit nemejského Iva, jehož kožešinu od té doby nosil, a přinést jablka Hesperidek, přičemž ještě musel v zápase porazit Antala, jehož síly se obnovovaly kdykoliv se dotkl země.

1.1.15 LABYRINT

Zeus unesl Európé na Krétu, kde porodila Mínóa, který po ní zdědí zálibu v krásných býcích. Protože neobětoval jednoho nádherného bílého býka, kterého z moře poslal Poseidón, ale raději si ho ponechal pomstil se Poseidón za tento nedostatek podřízenosti a způsobil, že se jeho manželka Pásifé zamilovala právě do tohoto bílého býka. Ta pověřila slavného stavebního inženýra Daidala, aby jí postavil umělou krávu s roztaženýma nohama, do níž by mohla vklouznout. Když býk uviděl atrapu, propadl slepému pudu, Pásifé otěhotněla a porodila obludu — napůl býka, napůl člověka —, z níž vyrostl odpudivý zabiják lidí Mínótauros. Aby se rodina vyhnula skandálu, musel Daidalos pro Mínótaura postavit labyrint. Protože však Daidalos o všem věděl, nechtěl ho Mínós už propustit. Ovšem Daidalos byl šikovný řemeslník a tajně z peří a vosku zformoval pro sebe a svého syna Íkara křídla, s nimiž se vznesli do vzduchu, aby ze zajetí unikli. Avšak když rozpustil Íkaros navzdory otcovu varování vzlétl příliš blízko ke slunci, rozpustil žár vosk a on se zřítíl do Íkarského moře.

1.1.16 THÉSEUS

Mezitím zplodil Poseidón Thésea, ale přenechal ho jako adoptivního syna vládci Athén Aigeovi. Když vyrostl, vydal se Théseus osvobodit Krétu od Mínótaura. Při tom mu pomáhala Ariadné, Mínóova dcera; dala mu klubko, s jehož pomocí se po zabití Mínótaura opět dostal z labyrintu. Na její prosby ji vzal s sebou na cestu domů, avšak z neznámých důvodů ji nechal na ostrově Naxos, kde propukla v hořký nářek. Byla však brzy pomstěna, neboť Théseus při svém návratu zapomněl pověsit bílou plachtu na znamení úspěchu. Když otec Aigeus z břehu upozoroval černou plachtu nezdaru, vrhl se ze zoufalství do Egejského moře.

Později se Théseus zapletl do mnoha bojů s feministickými Amazonkami (z mazon znamená „bez prsu“, protože si bojovné ženy jeden prs uřízly, aby mohly lépe střílet z luku).

Podobně vražedné poměry jako v Oidipově rodině panovaly i u Átridů. Bratři Atreus a Thyestés zápolili o vládu v Mykénách i o stejnou ženu. Aeroपा se stala Átreovou ženou, ale také Thyestéovou milenkou.

Átreus zplodil Agamemnona a Meneláa, Thyestés Aigista, který zabil svého nevlastního otce Átreu.

Po všech těchto zločinech se Agamemnón stává králem a bere si za ženu Klytaiméstru, Tantalovu dceru (Tantalos trpěl v Hádu mukami, po něm pojmenovanými: pokaždé když se chtěl napít, voda před ním ucouvla). Jeho bratr Meneláos se oženil s dcerou Lédy, s krásnou Helenou. Obě ženy předurčila Afrodité k tomu, aby svou nevěrou zasely mezi lidi neštěstí.

A tím jsme se dostali k trójské válce a Iiadě a Odyssei.

1.2 Illias a Odysseia

1.2.1 PARIS A KRÁSNÁ HELENA

Priamus, král města Tróje, nacházejícího se u Dardanelského průlivu, měl kromě mnoha dalších dětí také syny Hektora a Parida. Krátce před Paridovým narozením se jeho matce Hekubě zdál sen, že jednou Tróju zničí. Priamus pověřil správce svých stád, aby podezřelé dítě zabil, avšak ten ho nechal naživu a vychoval z něj pastýře, který se brzy proslavil svou krásou a nepodplatitelným úsudkem, pokud šlo o posuzování kvality dobytka. Proto ho Zeus pověřil funkcí sudího při soutěži krásy, již se účastnily Athéna, Hlérá a Afrodíté. Nejkrásnější měl předat jablko. Když ho Afrodíté uplatila slibem, že mu dohodí krásnou Helenu, přisoudil jablko jí. Zklamané bohyně Athéna a Hérá se rozhodly, že Tróju zničí.

1.2.2 ŘECKÁ VÝPRAVA DO TRÓJE

Paris byl uznán jako Priamův syn a vzápětí unesl Helenu ze Sparty. Nato svolal Agamemnon všechny řecké vládcy na shromáždění do Aulidy, kde byla dohodnuta trestná výprava. Ovšem radikální menšina se chtěla akci vyhnout. Odysseus předstíral šílenství, Achillea jeho matka Ihetis převlékla do ženských šatů. Avšak s pomocí starého Nestora a jako býk silného Ajaxe byli odhaleni a donuceni k účasti; Achilles si však s sebou mohl vzít svého oblíbeného chlapce Patrokla. Bezvětrí bránilo flotile ve vyplutí. Až teprve kněz Kalchás, trójský přeběhlík, poradil Agamemnonovi, aby na usmířenou obětoval svou dceru Igenii bohyni Artemidě. Když však již letěl šíp, byla Ifigénie bohy přenesena do Tayridy; nicméně flotila mohla vyrazit.

1.2.3 ACHILLEŮV HNĚV

Řekové obléhali město deset let. Samotný příběh Iliady ale začíná teprve v desátém roce: jedním z nejdůležitějších bojovníků se stal Achilles se svým oddílem. Avšak když mu Agamemnon sebere trójské rukojmí z bojů se ve zlosti stáhne. To podnítí trójského Hektora ke krvavému výpadu, při němž zabije Achilleova oblíbence Patrokla. Tu se Achillea zmocní neovladatelná zuřivost, zažene Irójanů zpět do města, zabije Hektora a vláčí jeho mrtvolu uvázanou na koňském ocase třikrát okolo města.

Achilleova matka Thetis ponořila svého syna po jeho narození do podsvětní řeky Styx, aby získal nezranitelnost. Pouze na patu, za niž ho držela, se voda Styx nedostala, a právě na tomto místě ho zasáhl Paridův šíp a usmrtil ho. A trójské hradby ne a ne padnout.

1.2.4 TRÓJSKÝ KŮŇ A LÁOKOÓN

Tu vymyslí Odysseus promyšlenou lest: Řekové postaví obrovského dřevěného koně a prostřednictvím zdánlivého přeběhlíka rozšíří zprávu, že kůň svého majitele činí neporazitelným. Pak se na oko vzdávají obléhání, zatímco se jejich nejlepší bojovníci skryjí v útrobách koně.

Když kněz Láokoón před koněm varuje, pošle Apollón dva hady, kteří Láokoóna i s jeho syny, dvojčaty, zardousí. Priamus se však domnívá, že byl Láokoón potrestán za urážku kultu, a poručí koně vtáhnout do města. Jeho obyvatelé počkají na noc, tajně vyklouznou z koně a otevřou městské brány. Tím se zrodí matka veškerého rabování: masakr a zkáza. Nakonec jsou rozbořeny trójské hradby a ruiny města srovnány se zemí.

1.2.5 TRAGICKÁ MEZIHRA — ORESTÉS A ÉLEKTRÁ

Ovšem Agamemnón se ze svého vítězství dlouho netěší. Sotva se vrátí domů, nechá ho jeho žena Klytáiméstra zabít svým milencem Ágisthem. Masakru uniknou Agamemnonův syn Orestés a jeho dcera Elektrá. Po osmi letech se Orestés vrací a s pomocí své sestry Elektry zabije matku a jejího milence. Od této chvíle ho pronásledují jako matkovraha matriarchální bohyně pomsty Erínye. Nakonec v Athénách dochází k procesu, při němž jde o přednost patriarchátu před matriarchátem.

A protože Athéna, sama bezdětná, přeběhne na stranu mužů, je Orestés omilostněn: aby člověk pomstil otce, je dovoleno zabít matku. To však už Hamlet nesměl. Čelý příběh představuje nádhernou látku pro tragedii, která inspirovala ještě Eugena O'Neillů ke hře Smutek sluší Elektře (*Mourning Becomes Electra*).

1.2.6 ODYSSEIA — ODYSSEOVA DOBRODRUŽSTVÍ

Odysseia pojednává o zdlouhavém návratu Odyssea a o jeho příchodu domů na Ithaku. Nespočetná jsou dobrodružství, při nichž může demonstrovat svou vychytralost. Před lidozroutským Kyklópem Polyfémem se Odysseus a jeho druzi zachrání tak, že ho opijí, vypálí mu jeho jediné oko a pak skryti pod břichem ovcí uniknou z nástrahy. Iaké úspěšně odolá pokusu čarodějky Kirké proměnit ho v prase, což se jen tak každému muži nepovede. Pak narazí na Sirény, jejichž zpěv přivodí každému, kdo ho uslyší, smrt, ale Odysseus na radu Kirké zalije svým mužům uši voskem a sám se nechá připoutat k loďnímu stěžni, aby nepropadl smrtelným kouzlům hudby. Tak se z něj podle Theodora W. Adorna stane první koncertní návštěvník. Poté musí proplout mořskou úžinou, kde se na něj z levé strany šklebí vír Charybdy a z druhé mu hrozí obludná Skylla. Nakonec Odysseus ztroskotá sám a nahý v zemi Fajáků, kde o něj pečuje královská dcera Nausikaá; její otec ho vybaví lodí, která ho konečně dopraví na Ithaku.

1.2.7 ODYSSEŮV NÁVRAT

A protože nebyl dvacet let doma, zabydlelo se u něj 112 nápadníků, neustále obtěžujících jeho ženu Pénélope, která slíbila, že se pro jednoho z nich rozhodne, jakmile utká pohřební roucho pro svého tchána Laerta. Čo však ve dne utká, to v noci rozpárá. Odysseus se převlékne za žebráka, ale jeho pes Argus ho i slepý okamžitě pozná — na rozdíl od jeho ženy. Když Pénélope vyhlásí, že si vezme toho z ženichů, který dokáže napnout Odysseův luk a prostřelit jedním šípem otvory dvanácti sekyr, chopí se Odysseus luku, napne ho, prostřelí šípem otvory sekyr, nechá se poznat a s pomocí svých sluhů a svého syna Télemacha rozpoutá mezi nápadníky krvavou lázeň. Nakonec se spojí s Pénélope.

Vložit exkurz o mýtu z Myšlení o literatuře I

SHRNUTÍ KAPITOLY

- Mezi klíčové texty západní kultury patří Hómerovy eposy Ilias a Odyssea.
- Mýtus není jen vymyšlený příběh, ale způsob, jakým lidé rozuměli svému místu a úkolu v celku světa.
- Mnoho příběhů Iliady a Odyssei inspirovalo a dosud stále inspiruje naši kulturu.

OTÁZKY

1. Co je to mýtus a jakou měl funkci?
2. Existují i moderní mýty? Pokud ano, mají podobnou funkci jako ty starověké?
3. Kdy se evropští učenci začali kriticky zabývat antickými texty, tedy i našimi eposy?
4. Jaký obraz světa Hómerovy eposy nabízely a proč se stal tento obraz terčem kritiky filozofů, hlavně Platóna?
5. Které příběhy z obou eposů mohou podle vás nejvíce rezonovat s životním pocitem dnešního člověka?

2 ZROD UVAŽOVÁNÍ (NEJEN) O KRÁSE V ANTICKÉM ŘECKU

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V následující kapitole se dozvíte, jaký typ myšlení se zrodil v klasickém Řecku a jak staří Řekové vnímali a pojímali krásu. Tyto objevy jsou živě přítomné i v našem myšlení a senzitivitě.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete znát:

- jak uvažovali o světě první filosofové;
  - jak naše myšlení formovali slavní řečtí myslitelé;
  - proč byla pro Řeky důležitá krásu a jak jí rozuměli.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Klasické Řecko, Athény, filozofie, Sókratés, Platón, Aristotelés, krásu, umění, estetika

---

2.1 Řecko, Athény

Stanovme si nejprve časové rozmezí: v podstatě **mluvíme o dvou stoletích od roku 500 do roku 300 př. n. l.** Navenek jsou charakterizována bojem Řeků proti obrovské perské říši. Od roku 500 do roku 450 př. n. l. trvá období obrany; v tomto čase se Athény stávají bohatými a mocnými, protože spojí Jónské ostrovy v jedno velké obchodní impérium, které chrání před Peršany. Za vlády Periklovy (443—429 př. n.l.) jsou na vrcholu. Poté dochází k třicetileté peloponéské válce s militaristickou (v pruském stylu) Spartou (431—404 př. n. l.), boje končí porážkou Athén. V období od 400 do 340 př. n. l. význam Athén opět narůstá, a to proto, že je Sparta oslabena bojem s Ihéby. Posléze mezi roky 340 až 300 př. n. l. si za vlády Filipa II. severořecké makedonské vojenské království podrobí celé

Řecko a za panování Alexandra Velikého perskou říši. [ím začíná období helénismu (rozšíření řecké kultury ve východní části Středomoří včetně Malé Asie, Mezopotámie /dnešní Irák/ a Persie), až začne být toto území zhruba od roku 200 př. n. l. postupně pohlcováno římským impériem. Římané se pak stanou dědici řecké kultury.

Mluvíme-li o řecké kultuře, máme na mysli především **Athény**, neboť právě Athéňanům se podařilo něco, co zopakovali teprve v 18. a 19. století Angličané, totiž přechod od vlády aristokracie k demokracii, aniž by přitom byla aristokracie z politiky vyloučena. Došlo k tomu díky reformám ústavy za panování velmi rozumných tyranů. Výsledkem byla radikální demokracie podobná té, jaká byla nastolena na univerzitách roku 1968 (které měly zhruba stejné členů jako řecká polis).

— Nejvyšší instancí bylo lidové shromáždění všech občanů (kromě otroků, žen a obyvatel bez občanského práva).

— Vládly rady, které byly pravidelně znovu voleny. Odborné kvalifikace (třeba pro soudy) nebylo zapotřebí. Každý občan mohl vykonávat libovolný úřad.

— Existovaly výjimky: např. stratég, který vedl vojsko, musel mít nějaké zkušenosti. Stratégové pak měli, jako například Periklés, obzvláště silný vliv. V Athénách byla všeobecná branná povinnost.

Tato ústava proměnila Athény v permanentně zasedající debatní klub; Athéňané byli přesvědčení o tom, že všechny své schopnosti mohou rozvinout jen na veřejnosti a pouze tam se mohou „uskutečnit“.

Toto všechny zahrnující společenství se nazývalo polis. Slovo polis znamenalo víc než město nebo stát — byla to way of life, na něž byli všichni hrdí. Zdálo se, že život za něco stojí právě jen v polis.

Z tohoto způsobu života se v průběhu několika generací vytvořila kultura, jež měřítkem společnosti učinila nikoli nadpřirozenou bytost, nýbrž člověka samého.

2.2 Řecké myšlení a umění

„Abstrakce jsou neskutečné,“ máme dneska sklon říkat, „skutečné jsou jenom konkrétní jednotlivé věci.“ Avšak není genetický stavební plán, který působí, že z telete krávy vyroste zase kráva, také reálný? „Jo je dokonce to jediné reálné“ odpověděl by Řek, „neboť on dělá ze všech těchto zvířat to, co nazýváme krávou,“ a nazval by tento stavební plán ideou.

Pro řecké myšlení bylo tím skutečným to, co je neměnné. Jednotlivé krávy přicházely a odcházely, co však zůstávalo stejné, byla forma krávy, Za hemžením konkrétních jednotlivin byla neměnnost věčných forem.

A tak hledali řečtí presokratikové (filozofové před Sókratem), co je za všemi těmito jevy: voda, řekl Ihalés; protiklady, řekl Anaximandros (ocítl se tak v blízkosti současné fyziky, která říká: symetrie); atomy, tvrdil Démokritos.

Avšak klíčem k porozumění řecké kultuře, konceptem, který organizuje život i myšlení, ústřední kategorií, která nese základní význam a odvádí nejvíce práce a s níž všechny ostatní musejí spolupracovat, je myšlenka, že ve skutečnosti jsou zabudovány vzory, stavební plány a základní formy, jež organizují skutečnost, a že tyto základní formy jsou jednoduché, poznatelné a rozumné.

2.2.1 UMĚNÍ

Proto v sochařství Řekové nepěstovali portrét, nýbrž ukazovali stavební plán a základní formu lidského těla v klidu a v pohybu, těla uvolněného či ve smrtelném zápase. Avšak vždycky vidíme základní ideální verzi nějakého postoje. V této podobě se stala řecká plastika modelovým vzorem pozdějšího umění. Jména s ní spojovaná jsou Feidiás a Práxitelés.

Srovnáme-li překypující plnost gotické katedrály s řeckým chrámem, zjistíme, že Řekové byli téměř funkcionalisty Bauhausu: chrám se sloupy a štítem vyjadřoval princip a statiku stavby, na níž nebylo nic přebytečného. Podle odlišností sloupů a jejich hlavic se rozlišovaly tři styly: dórský, íonský a korintský.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Je třeba nyní upřesnit, co mínili Řekové pojmy, které užíváme i dnes, ale představujeme si pod nimi často něco odlišného.

Pojem krásy. Řecké slovo pro krásu, *kalón*, označovalo všechno, co je přitažlivé a budí obdiv. Jeho rozsah byl tedy širší než je dnes. Setkáváme se sice s výskyty, kdy *kalón* znamená to, co lahodí očím, uším, co se líbí díky svému tvaru nebo stavbě, ale daleko častěji označuje krásu jako něco metafyzického, duchovního, morálního či náboženského. Můžeme připomenout výrok delfské věštiny, podle něhož *nejkrásnější je to, co je nejspravedlivější*.

Našemu pojetí (estetické, smyslové) krásy spíše odpovídaly básnické hymny o kosmické harmonii, slova výtvarných umělců o symetrii, souměřitelnosti a správné míře, příhodnosti (*kairos*), úvahy řečníků o eurytmii neboli správném rytmu promluvy. I tyto úvahy však vždy byly součástí širšího kontextu úvah náboženských, filosofických, etických nebo státnických.

Pojem umění. Slovo *techné*, které většinou překládáme jako umění, mělo také širší rozsah než dnes. Označovalo každou zručnou práci, která něco konkrétního vytváří (oproti poznání), využívá k tomu znalosti, kompetenci (nikoli inspiraci) a vědomě vychází ze závazných pravidel pro danou práci. Zručnost v umění byla velmi důležitá a řemeslná „výroba“ byla chápána také jako duchovní činnost, jako vědomé podřízení se jistým normám a pravidlům. Takový pojem umění zahrnoval kromě architektury, malířství nebo sochařství také například řemesla jako tesařství, tkalcovství apod. Řekové neměli pojem, který by vymezoval a specifikoval to, co my označujeme jako „krásná umění“.

Nejčastěji Řekové dělili umění na svobodná a služebná (užitná). Svobodná umění nevyžadovala fyzickou námahu, zatímco služebná ano.

Z dnešního pohledu je pozoruhodné, že zatímco pojem umění Řekové chápali velice široce, jednotlivým uměleckým činnostem rozuměli velice úzce a často je pojímali téměř izolovaně. Jako samostatné umění byla pojímána např. hra na flétnu a vedle toho (taktéž samostatně) hra na citaru. Jen výjimečně byly obě činnosti spojovány pod pojem hudba, častěji se jim rozumělo právě jako svébytným činnostem. Stejně tak umění tragédie a komedie, dithyrambu nebo eposu nezastřešovali pojmem poezie nebo básnictví. Tesání do kamene bylo něco jiného odlévání bronzu – a obecný pojem sochařství také nemůžeme předpokládat.

Krátké vysvětlení si zaslouží také pojmy poezie, hudba a architektura. Slovo *poiésis* původně označovalo každou výrobu a produkci, nejen tu básnickou. Slovo *musiké* vymezovalo činnost, kterou ochraňovaly múzy. A slovo *architektón* označovalo vedoucího výroby.

Již jsme uvedli, v **poezii** (básnictví) Řekové neviděli výraz citů nebo zručnost (výrobu podle pravidel), ale inspiraci. Díky božskému zásahu byla poezie daleko blíže věštění a prorokování. Básník byl blíže věštci než sochaři. Umění bylo něco, co se dalo naučit, kdežto poezie přicházela shůry (od bohů a múz). Představa božského původu poezie způsobila, že básnictví se stalo nejvyšším druhem poznání – dokázalo formovat duši, usměrňovat a vychovávat.

Pojem tvorby a kontemplace. Víme, že umění bylo chápáno jako zručnost. V procesu tvorby byly důležité tři prvky: 1. To, co dává příroda (materiál), 2. Znalost a respektování tradice a pravidel, 3. Práce (provedení) umělce, řemeslníka. Vidíme, že Řekové nepočítali s tvořivým (invenčním) jedincem. Originalita pro ně nebyla hodnotou, více si vážili respektování a ctění toho, co je tradiční, respektované, osvědčené. Estetický zážitek netvořil specifickou zkušenost. Estetický přístup nebyl oddělen od poznávací nebo kontemplativní činnosti. Zakoušení, pozorování i poznávání se označovalo slovem *theória* = nazírání.

První reflexe poezie se objevují přímo v básnických textech. Z dochovaných textů Homéra, Hésioda a prvních řeckých lyriků poznáváme, že básníci archaického období viděli původ poezie v božské inspiraci, její cíl v působení radosti, šíření tajemné atmosféry, ale

také v oslavě slavné minulosti. Byli přesvědčeni o její hodnotě, ale nepředstavovali si ji jako něco osobitého a vlastního pouze umění.

2.2.2 TRAGÉDIE (OD ROKU 534 PŘ. N. 1.)

Na první pohled by se zdálo, že sklonu k formalismu odporuje jeden rys: Řekové — především Athény — pěstovali bezbřehý kult slavností.

Bohatí sponzoři usilovali pomocí slavností o nárůst voličských hlasů, slavnosti obnovovaly kulturní vědění a umožňovaly prožít pocit jednoty s polis. V Athénách se ze svátku Dionýsa, boha opojení, vyvinula tragédie. Jejím tvůrcem je Ihespis (kolem roku 534 př. n. 1.), který nechal mezi dialogickými zpěvy dvou chórů vyprávět jednoho herce veršované mytické příběhy. (Ve středověku vzniká stejným způsobem z křesťanské mše novější evropské drama.) Nietzsche proto rozehrál v tragédii dionýský princip (neomezenosti) proti apollinskému principu (uměřenosti). Ve skutečnosti však řecká tragédie redukuje děj — ve srovnání třeba se Shakespearem nebo Hollywoodem — na to nejpodstatnější a soustřeďuje se na jeden problém. Tragédie se uskutečňuje posun od kultu k politice a jakožto demokratické státní divadlo se stává kultem polis. Přitom je lidská oběť — katastrofa výjimečného člověka — podnětem k mnoha otázkám: kde jsou hranice toho, co lze naplánovat?, jaký je vztah tradičního mýtu k racionalitě účelů? Představení se konala během dne v amfiteátrech, které v zásadě dokázaly pojmout všechny lid, tedy až 14 000 mužů. Inscenace byly organizovány jako soutěže mezi autory a hry posuzovali volení porotci. Během 5. století bylo uvedeno okolo jednoho tisíce tragédií; tři sta jich bylo od velké trojice autorů: Aischyla, Sofokla a Eurípida. Od nich se jich zachovalo třiatřicet, sedm od Aischyla, sedm od Sofokla a devatenáct od Eurípida. Od roku 486 př. n. l. existovala také soutěž pro autory komedií: nejslavnější byl Aristofanés. Komédie se vztahovala ke skutečným lidem jinak než tragédie — kritizovala existující poměry, a podobala se tak dnešnímu kabaretu. Jaká je výstavba tragédie a jak má působit, nám popisuje Aristotelés ve své Poetice. Má budit strach a soucit a prostřednictvím katarze, jakéhosi očistění, má člověka zbavit špatných citů. Aristotelovo pojednání o komedii se nikdy nenalezlo, marně je hledaly i postavy v Ecově románu Jméno růže. Náměty řeckých tragédií se stále znova a nově zpracovávaly a přepracovávaly, počínajíc Eurípidovou v Aulidě až ke Goethově *Ifigenii* či Aischylovým *Odpoutaným Prométhéem* až k Frankensteinovi Mary Shelleyové. Aristotelova Poetika se stala nejdůležitějším textem literární kritiky.

2.2.3 POEZIE

Z řecké poezie pochází celá řada pojmů našeho literárněvědného jazyka. Epičtí pěvci jako Homér se nazývali rapsódi (skládání ód, tj. zpěvů).

Z eposu (hrdinský zpěv) se vytvořila elegie (zpívána s flétnou), která se vystupňovala k žalozpěvu nad ztrátou někoho či něčeho (proto říkáme elegický). Zástupcem milostné lyriky spojené s životními požitky se stal Anakreón (proto anakreontský). Nejbohatší byla chórická lyrika s hymny (písně oslavující bohy a hrdiny), pajány (písně oslavující vítě.

ství), dithyramby (písně na oslavu boha Dionýsa, extaticky satyry za doprovodu fléten) a ódy (patetické zpěvy týkající se vznešených objektů). Významnými zástupci byli Pindaros a Íbykos (Úbykovi jeřábi, báseň Friedricha Schillera). Rovněž pojmy označující složky dramatu jsou řeckého původu: protagonista a antagonist (od slova agon = boj) jsou hrdina a jeho protihráč v tragédii (spojení slov /ragos = kozej a óda, tedy kozlí zpěv). Hrdina podléhá Aydris (pýše), je za to potrestán pathosem (utrpením) a na základě tragické ironie (zdánlivě šťastného losu) je doveden až ke katastrofě (osudový obrat). Pak se objevuje satyrská hra (nevázaná fraška), v níž polobozi plodnosti s koňskými ušima a faJem parodovali tragédii. Opakem tragédie je komedie (od slova komus = slavnostní pochod plus óda), která se věnuje především satíře (satira = výsměch špatným poměrům, neodvozuje se od sařyra, nýbrž od latinského názvu pro ovocnou miskou sa/ura, přeneseně všeho chuť). Z řeckých číslovek také pocházejí názvy metrických rozměrů Zeframetr (má čtyři stopy), penfametr (má pět stop), hexazmetr (má šest stop), beptametr (sedm stop), stejně jako četná další pojmenování: penfagon (pětiúhelník), Pentateuch (pět knih Mojžíšových), penfecost' (anglicky letnice, padesát dní po Velikonocích), pentagram, pentatlon (pětiboj), pentameron (v pěti dnech převyprávěná sbírka pohádek) atd.

2.2.4 FILOZOFIE

Vynálezem filozofie v Řecku započala nová epocha lidstva. Myšlení objevuje sebe sama, osvobozuje se z pout náboženství a klade si zákony, což jsou zákony logiky. Přitom je spojeno s pospolitostí a veřejnou promluvou. Myšlení je dialog, nikoliv monolog, což je v souladu s demokracií. Filozofie se rozvíjí jako svár promluv, jako umění disputace a jako metoda, jak nahlížet jednu věc ze všech stran. Řekové to nazývají dialektikou; dialektiku pěstují především sofisté, jacísi putující učitelé rétoriky. Politikům dávají kurzy a školení a za svůj oportunismus si pak vyslouží špatnou pověst. Od nich se odlišuje trojhvězdičtí myslitelů, kteří ovlivnili evropské myšlení jako nikdo po nich: Sókratés, Platón a Aristotelés. Patří k sobě, neboť Platón je žákem Sókratovým a Aristotelés Platónovým. Sókratés (470—399 př. n. l.) žije za Periklových časů a v době peloponnéské války; Platón (427—347 př. n. l.) působí v Athénách v době jejich opětovného vzestupu a Aristotelés (384-322 př. n.l.) zažije vzestup Makedonie a stane se učitelem Alexandra Velikého.

2.2.5 SÓKRATÉS (470—399 PŘ. N. I.)

Sókratés sám nezanechal žádné texty, a tak vše, co o něm víme, pochází z filozofických dialogů jeho žáka Platóna. V nich ho slyšíme promlouvat. Iyto dialogy nám ukazují živoucí postavu, která se vtiskla do evropské paměti.

Sókratés byl synem sochaře a porodní báby; zprvu také sochařil, později se stal sofistou, avšak porušil cechovní pravidla sofistů: nešlo mu o předávání verbálních triků, nýbrž o morální zdůvodnění politiky. Jelikož nahlédl, že náboženství už na tento úkol nestačí, snažil se athénskou elitu naučit vládnout prostřednictvím výchovy k samostatnému myšlení. Stály za tím i špatné zkušenosti s amatérskou demokracií jakožto vládou chátry (ochlokracie); Sókratés sám žije jako občan střídavě a uměřeně, ale k jeho žákům patří ti nejurozenější. Usiluje o vzdělání elity pomocí výchovy. Protože koná z přesvědčení, nebere honoráře.

Ovšem jeho žena Xantipa nejeví žádné pochopení pro to, že by otázka, co je podstatou ctnosti, měla být důležitější než jídlo na stole, a vede s ním halasně vztahové polemiky, jimiž si Sókratés dále trénuje svou dialektiku. Nejspíš měl silnou vazbu na matku, protože svou techniku označil jako dabické umění (maieutika).

Sókratés tak převedl filozofii z uvažování o přírodě k přemýšlení o společnosti. Přitom triky sofistů postavil do služby hledání pravdy a rozvinul sókratovský postup: tvářil se jako hlupák a svého zdánlivě sebejistého partnera se ptal na samozřejmosti. „Zdaž není, milý Kritie, nejprve sochař a potom socha?“ — „Samozřejmě.“ Jenže pak ho dalšími otázkami dostane do kolotoče rozporů, poplete ho a nakonec zcela zmatenému a demoralizovanému partnerovi dá jasně najevo, že jeho domněle samozřejmé myšlenky jsou jen. mírnější formou ignorance.

Tento princip uměle navozeného sebezničení je znám jako **sókratovská ironie**. Postup je navýsost spektakulární a v postiženém zanechá hluboké stopy. Jenže také nápadným způsobem ukazuje, co filozofie znamená: samozřejmosti se zbavují své samozřejmosti, de-automatizuje se vlastní vnímání, a tím se svět demontuje, aby se — jak učiní později Descartes ve své svět likvidující skepsi — opět znova vybudoval pod kontrolou logiky.

Toto je babické umění, jež pomáhá samostatnému myšlení.

Postavy těchto dialogů jsou pro nás výjimečně životné. Jestliže je chceme poznat, měli bychom začít s dialogem *Symposion*, který nás zpravuje o hostině zkušených a bojovných pijáků, k níž je podnětem vítězství Agathóna v soutěži autorů tragédií. IMlino jiné tu vystupují Apgathón, Aristofanés, autor komedií, Faidros, Pausaniás a Sókratés, Jejich chování je nevázaně homoerotické — homosexualita byla jakožto láska k chlapcům součástí zduchovnělého vztahu učitele a žáka — a společným tématem je láska. Je řeč o erótu jako prostředníku mezi bohy a lidmi a Aristofanés vypráví mýtus o původním dvoupohlavním člověku kulovité podoby, kterého bohové pro své pobavení rozdělili na dvě části, jež od té doby erós stále znova spojuje. Poté Sókratés rozvíjí filozofii jakožto stoupající stupně lásky: od smyslovosti přes lásku ke krásné duši a k vědě až k účasti na mystériu božské nesmrtnosti. Loto učení o platonické lásce udělalo ve spojení s křesťanskými představami nebyvalou kariéru a bylo znovu obnoveno v renesanční Florencii. Jenže na hostinu náhle vrazí opilý Alkibiadés spolu s hordou hlučných společníků a je donucen také přednést chvalo zpěv na lásku. Ale místo toho přednese řeč o Sókratovi, v níž tvrdí, že se ve skutečnosti

erós ztělesnil v něm. Svými okouzujícími a neodolatelnými promluvami strhne všechny na svou stranu, avšak poté obrátí smysl své řeči jiným směrem a opěvává lásku k ilozohi.

Nic nezformovalo Sókratův obraz silněji než tento dialog a zpráva o jeho smrti. Jako mnozí po něm je obžalován z toho, že kazí mládež a že útočí proti tradičním mravům. Obhajuje se sám, je těsnou většinou hlasů soudců odsouzen a smí si, podle starého zvyku, sám navrhnout trest. On však své soudce vyprovokuje tím, že namísto toho žádá odměnu. Soudci se cítí zesměšnění a velkou většinou ho odsoudí k smrti.

Bezprostředně před smrtí poklidně rozpráví se svými truchlícími žáky o smrti, odmítne nabídku k útěku, protože nechce žít mimo polis, a posléze vypije pohár jedovatého bo-lehluvu.

Sókratova smrt bude později často srovnávána se smrtí Kristovou: v obou případech se jedná o dobrovolnou smrt jakoby obětního beránka, kterou uchystala smečka hlupáků vystupujících ve jménu ortodoxie.

2.2.6 PLATÓN (427—347 PŘ. N. I.)

Po Sókratově smrti se Platón vydává na cesty, nějakou dobu je vládním poradcem v Syrakusách, což končí pohromou (totiž dočasným zotročením), pak se vrací zpět do Athén a poblíž háje zasvěceného Akadémovi založí vysokou školu, která se jmenuje Akademie a funguje pak skoro tisíc let.

Na rozdíl od většiny svých následovníků dokázal Platón psát napínavě a elegantně. Záleželo mu na tom, aby pro své učení získal co nejvíce lidí. Rozvíjel Sókratovu myšlenku vzdělání a i jemu, stejně jako Sókratovi, šlo o správné uspořádání obce. Pro budoucnost je však důležité, že Platón vytyčil několika strategicky zvolenými pojmy filozofický program nastávající době. Rozdělil svět na říši věčného bytí a říši proměnlivých jevů. Říše jevů je jeskyně, v níž sedíme zády k plápolajícímu ohni, zatímco mezi námi a ohněm se pohybují skutečné postavy. My však vidíme na stěně pouze jejich mihotající se stíny — ty jsou naší skutečností. Toto je Platónovo slavné podobenství o jeskyni. Pravá skutečnost se skládá z ideálních základních typů, jichž jsou jednotlivé věci pouhými odrazy. Tyto základní typy nazývá Platón idejemi; rozdělením světa na pozemský svět a zásvětí zakládá Platón metafyziku (to, co je za fyzikou) a idealismus. Následující filozofii je tím pádem jasné, jakými problémy se musí zabývat, a Platónova metafyzika také v období renesance umožní — ovšem teprve poté, co novoplatonismus a jeho vůdčí postava Plótinos (204-270 n. l.) připraví vhodnou půdu — milostný svazek mezi křesťanstvím a filozofií.

I když nás smyslové vnímání odsuzuje k zajetí ve stínovém světě jevů, přesto existují styčné body se světem idejí: tak například v geometrii se stýká nazírání a ideje, neboť koule či čtverec nám zprostředkovávají tušení o dokonalosti idejí (viz Aristofanův mýtus o kulovitém člověku v dialogu Symposium).

Ideje samotné tvoří jakýsi gravitační systém nebeských těles — existují ideje, které mají podobnou přitažlivost jako Slunce, a okolo nich potom rotují malé ideje, oběžnice. Ústředním Sluncem je trojjediná idea dobra, pravdy a krásy. Platónova filozofie tudíž nerozlišuje mezi morálním učením (etikou), teorií poznání a teorií umění (estetikou). Již samo pěstování filozofie je morální a věda žije z přitažlivosti erotiky (viz Symposion a stupně lásky). Zřídka kdy byla filozofie předvedena v tak strhující podobě Mnohem méně sympatií dnes budí Platónův koncept ideálního státu (spis *Politika* představuje první utopii). Rodina a vlastnictví jsou odstraněny, místo toho panuje státní vzdělávací diktatura s eugenickým plozením elit a pevně stanoveným vzdělávacím programem: v dětství vyprávění mýtů, poté čtení a psaní, ve věku od čtrnácti do šestnácti básnictví, od šestnácti do osmnácti matematika, od osmnácti do dvaceti vojenský výcvik, poté ti méně nadaní zůstávají u vojska, nadaní projdou vědeckým „univerzitním“ vzděláním a po oddělení prakticky orientovaných, kteří nastoupí nižší úřednickou dráhu, se elita pět let zaobírá čistou naukou o ideách, setrvá patnáct let na vyšších vládních místech a konečně v padesáti může převzít vládu státu. Vidíme jasně, že utopie od samého počátku směřuje k totalitarismu a dialekticky prozrazuje, že ty nejlepší úmysly často zakládají ten největší rigorismus (tuhé lpění na zásadách).

O Platónově působení bylo řečeno, že evropská filozofie se neskládá z ničeho jiného než z poznámek k Platónovi.

2.2.7 ARISTOTELÉS (384-322 PŘ. N. 1.)

Aristotelés se narodil jako syn lékaře ve Stageirě na Chalkidické, a proto se mu také později říkalo „Stageiran“. Od sedmnácti studoval dvacet let v Platónově Akademii. Roku 342 př. n. I. se (po zastávce na ostrově Lesbos) stal na dvoře Filipa Makedonského vychovatelem čtrnáctiletého Alexandra. Když Alexandr vyrazil na válečná tažení, vrátil se Aristotelés do Athén a založil tam v roce 334 př. n. I. vlastní školu, Lykeion („lyceum“), v jejímž loubí se se svými žáky procházel a vedl filozofické rozpravy; byli proto označováni jako peripatetické (ti, kdož se procházejí). Po Alexandrově smrti byl stejně jako Sókratés obžalován z bezbožnosti a o něco později zemřel v exilu.

Aristotelés je do jisté míry realistickým dvojčetem idealistického Platóna. Nicméně ani on neodstraňuje rozdíl mezi světem idejí a světem jevů, nýbrž jej zevšeobecňuje. Za tímto účelem provede malou, avšak rozhodující změnu: již nemluví o ideji a jevu, ale o formě a látce. Tato nová diference už neodděluje dva světy, nýbrž se nachází uvnitř téhož světa. Hlína je látka a cihla je forma. Ale tato forma se může stát zase látkou jiné formy: cihla je formou pro hlínu, ale látkou pro dům.

Dnešní teorie (například teorie systémů) hovoří o formě a médiu. Hlášky tvoří médium pro formu jazyka, jazyk je médiem pro formu textu, text je médiem pro formu veršů atd. Podle stejného principu člení Aristotelés svět do stupňů v závislosti na vztahu látky a formy. Jsou to stupně pokračujícího určování neurčitěho, přechodu možnosti ve skutečnost

nebo — jak bychom dnes řekli — proměny nepravděpodobného v pravděpodobné. Z drmolení obyčejného žvanění může rázem vzniknout báseň stejně jako z kusu mramoru vznikl Michelangelův David.

Forma vzbudí ve spící látce pevný tvar (dnes hovoříme o volné či pevné vazbě prvků; hluk se skládá ze slabě provázaných hlásek, v jazyce vládne pevné spojení).

Čistá forma, to nejméně pravděpodobné a současně nejskutečnější, je božský duch. Je první příčinou, která nechává povstat z látky formu; ve všech ostatních věcech jsou forma a látka smíšený. Tím je ze světa sprovozen i problém vztahu duše a těla, protože duše je formou a tělo látkou. V duši nacházíme tu samou diferenci mezi duší vegetativní, animální a racionální. Dokud se nějaká věc mění a pohybuje, není ještě dokonalá. Neměnnost a klid jsou tudíž znaky výsostné dokonalosti; bůh spočívá. Tento protiklad mezi klidem a pohybem se později ukáže jako překážka při rozpracování gravitační teorie.

Z takto rozčleněného světa bytí a z Aristotelovy logiky vybudovali školští filozofové (scholastikové) středověku jako Tomáš Akvinský takzvaný středověký obraz světa. Aristotela objevili arabským prostřednictvím a Aristotelés se stal ústředním filozofem středověku. Jeho dominance byla zlomena teprve renesancí Platóna. Avšak do té doby vládl skoro neomezeně: nelze studovat středověk bez studia Aristotela.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Klíčem k porozumění řecké kultuře, konceptem, který organizuje život i myšlení, ústřední kategorií, která nese základní význam a odvádí nejvíce práce a s níž všechny ostatní musejí spolupracovat, je myšlenka, že ve/uvnitř skutečnosti jsou zabudovány vzory, stavební plány a základní formy, jež organizují skutečnost, a že tyto základní formy jsou jednoduché, poznatelné a rozumné.

Proto v sochařství Řekové nepěstovali portrét, nýbrž ukazovali stavební plán a základní formu lidského těla v klidu a v pohybu, těla uvolněného či ve smrtelném zápase. Avšak vždycky vidíme základní ideální verzi nějakého postoje.

Řecké slovo pro krásu, *kalón*, označovalo všechno, co je přitažlivé a budí obdiv. Jeho rozsah byl tedy širší než je dnes.

OTÁZKY

1. Jak byste charakterizovali hlavní objev řeckého myšlení, které začalo o světě a člověku přemýšlet jinak než v mytologických kategoriích?
2. Jak se Platón dívá na svět kolem nás? Byl to pro něj ten pravý svět?
3. Které Aristotelova myšlenka měla vliv na středověkou představu uspořádání světa?
4. V čem se antické pojetí krásy a umění liší od moderního? Mají také něco společného?
5. Co je typické pro umění starého Řecka?

3 STAROVĚKÝ ŘÍM – DĚJINY A KULTURA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této části se seznámíte s dějinami, politikou a kulturou antické Římské říše.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly budete znát:

- jak se vyvíjelo politické uspořádání starověkého Říma;
- jak vypadalo římské císařství;
- jak římská říše upadala a přijala křesťanství.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Antika, Řím, Římská říše, císařství

Podle pověsti byl Řím založen dvojčaty Romulem a Remem, kteří byli jako kojenci odloženi a pak adoptováni vlčicí. Vlčice kojící dvojčata se proto stala římským znakem.

Až do roku 510 př. n. l. vládli městu severně sídlící Etruskové, národ námořních lupičů a požitkářů, kteří nám zanechali sotva víc než několik hrnců, mohyl a zbytků umělého chrupu. Poté se město změnilo v republiku (z latiny: *res publica* = věc veřejná).

V letech 510 až 270 př. n. l. si Řím podrobil zbytek Itálie a obětavě se věnoval vnitřním bojům mezi patricijí a plebejci (nelibozvučně znějící výraz označující lid). Výsledkem byl pravzor všech politických uspořádání; do dnešních dob užíváme jeho označení různých úradů.

3.1 Politické uspořádání

Římu vládli dva rovnoprávní, každoročně volení konzulové, kteří byli rovněž vrchními veliteli armády. Nejvyšším orgánem byl senát (nejprve měl tři sta, později i více členů).

Členové senátu nebyli voleni, nýbrž jmenováni doživotně konzuly z řad bývalých státních úředníků. Vlastní moc se za časů republiky soustřeďuje v senátu (státní rozpočet, zahraniční politika, vyhlášení války a sjednávání míru, dohled nad provinciemi atd.).

Kromě toho existovali další úředníci, kteří se podobali našim ministrům: cenzoři pečovali o morálku a daně a starali se také o veřejné stavby; edilové byli šéfy policie a měli dohled nad veřejnými hrami; kvestorové spravovali státní pokladnu; justice patřila do kompetence prétorů. Úředníci nosili tógu s rudými pruhy a byli doprovázeni liktory (úředními sluhy), kteří nosili na znamení výsostné moci hůl s ovíjejícím se svazkem prutů (fascēs). V návaznosti na římský imperiální styl převzal tento symbol Mussolini pro svou stranu, jejíž členové se podle něj nazývali fašisté.

Zvláštní roli hráli tribuní lidu: podobali se dnešním podnikovým radám a zastupovali lid proti byrokracii. Mohli vetovat senátní rozhodnutí a ve shromáždění plebejců mohli iniciovat vlastní rozhodnutí. Ke konci republiky projevovali stejné sklony k politické blokádě jako současní odboráři.

3.2 Punské války (264-241/218–201 př. n. l.)

První velký zápas o přežití a zároveň proměnu Říma ve velmoc se odehrál v průběhu první a druhé punské války. Protivníkem Říma byli Fgničané, národ obchodníků, později nazývaní také Punové, s hlavním městem Kartágem (poblíž dnešního Tunisu), kteří v první válce (264—241 př. n. l.) přišli o Sicílii.

Druhá punská válka (218-201 př. n. l.) svou dramatičností poutala fantazii dalších generací, a to zásluhou chytrosti kartaginského vojevůdce Hannibala, který Řím skoro zničil, a přesto nakonec ztroskotal.

Aby přenesl válku do Itálie, prošel se sto tisíci vojáky a třiceti sedmi slony za velkých ztrát jižní Francií a Alpami a zničil vojsko římského konzula u Trasimenského jezera a další římskou armádu u Kann. Římané se obávali útoku na samotné město („Hannibal 2 portas“ — nikoliv ante — citováno z Ciceronovy první filipiky), ale pod vedením Fabia, zvaného Cunctator (Váhavec), se vyhýbali otevřené bitvě a přešli k likvidační partyzánské a guerillové taktice, která domácím přináší v boji s cizími okupanty s jejich zásobovacími problémy vždycky výhody (podle Fabia Cunctatora je pojmenována Fabian Society, Fabiánská společnost, která usilovala o obrácení anglických elit k socialismu intelektuální guerillovou cestou). Když potom Scipio přenesl válku do Afriky, byl Hannibal povolán zpět a poražen u Zamy. I po porážce uzavíral však Hannibal koalice proti Římu, proto Římané žádali jeho vydání a on spáchal ve vyhnanství sebevraždu. Hannibal patří k těm romantickým postavám, jež svou genialitou převyšují ostatní, a přesto prohrávají. Aniž by to měl v úmyslu, přispěl k proměně Říma ve světovou mocnost a napomohl tomu, že Řím převzal Alexandrovo řecké dědictví. A nyní se ocitáme v roce 200 př. n. l.

Během následujících sedmdesáti let (do roku 120 př. n. l.) vytvoří Řím ze všech dobytých území — Kartága, Španělska, Makedonie, Řecka a Malé Asie (Pergamonu; Sýrie a Egypt se vzájemně zničily) — provincie a začlení je do impéria. Spolu s nimi také helénistickou kulturu.

3.3 Velká politická krize a přechod k císařství

Dávky a daně z provincií tekly do kapes správců a úředníků, kteří z nich financovali nemalé výdaje na získání úradů, takže se — jako v dnešních USA — o politický úřad mohl ucházet jen ten, kdo byl bohatý, nebo ten, kdo našel bohaté příznivce, což vedlo k vytvoření velice bohaté vrstvy, jež měla na tyto úřady monopol. Současně však v Římě obyvatelstvo chudlo. Výsledkem byl třídní boj mezi stranou senátu a stranou lidu. Na straně lidu působili jako lidoví tribuni bratři [iberius a Gaius Gracchové, kteří se stali jakýmisi pravzory socialismu.

V dalším kole došlo k občanské válce mezi Mariem, zástupcem strany lidu, a Sullou, zástupcem strany senátu, a tento boj vyhrál se svým expedičním vojskem Sulla, podobně jako Franco vyhrál španělskou občanskou válku s koloniální armádou z Maroka. A stejně jako fašisté i Sulla skončil u takzvaného proskripčního seznamu (seznamu odpůrců odsouzených k smrti). Od tohoto okamžiku o politickém osudu hráčů politické hry rozhodovala armáda.

3.4 Pompeius a Caesar

Tempo se nyní zrychluje a krize se vyostřuje. Pod Spartakovým vedením se vzbouří otroci (zfilmováno s Kirkem Douglasem v hlavní roli; podle Spartaka se také nazývá Spartakovo povstání v Berlíně v roce 1919, dále marxistický studentský spolek Spartakus). Povstání potlačili společně Pompeius a Crassus (v letech 73—71 př. n. l.). Poté co Pompeius uspokojil sociální požadavky lidu, je vybaven zvláštními pravomocemi a úspěšně válčí s provinciemi, zatímco senát rozpráší spiknutí zrádce Catiliny, dávaje přitom Ciceronovi příležitost k vynikajícím rétorickým výkonům (v roce 63 př. n. l.). Posílený senát pak odmítne dát Pompeiovi po jeho návratu slíbenou odměnu jeho veteránům. Aby přece jen prosadil své požadavky, uzavře Pompeius trojsvazek (triumvirát) s Crassem a Gaiem Iuliem Caesarem, podmanitelem Galie. Společně ovládnou senát. Nějakou dobu jde všechno dobře, avšak když Crassus padne ve válce proti Peršanům, vyvrcholí rivalita mezi Caesarem a Pompeiem druhou občanskou válkou, která končí vítězstvím Caesara, jehož oddíly jsou galskými boji s Vercingetorixem a Asterixem (to však není zaručená informace) lépe trénovány. Caesar se stává samovládcem a to je konec římské republiky a počátek nové instituce: císařství.

3.5 Antonius a Kleopatra

Zbytek známe ze Shakespearova *Ju/ia Caesara*. Pod vedením Cassia a Bruta se zformuje spiknutí a Caesar je zavražděn (44 př. n. l. o březnových idách, tj. 15. března). Caesarův stranický přítel a Marcus Antonius nechá spiklence uprchnout, ale v jedné z nejlepších řečí dramatické literatury vyprovokuje lid k povstání proti nim a s Lepidem a Caesarovým adoptivním synem Octavianem uzavře spojenectví proti straně senátu — vznikne druhý triumvirát. Společně s Caesarovým duchem porazí Cassia a Bruta v bitvě u Filipp („u Filipp se opět sejdemé“). Děj pak pokračuje v Shakespearově hře *Antonius a Kleopatra*: Antonius se obrací na východ, aby sehnal peníze pro své vojáky. Nechá se však egyptskou královnou Kleopatrou svést ke zhýralému životu.

Firozící neshody s rivalem Octavianem oba odstraňují politickým sňatkem — Antonius se žení s Octavianovou sestrou Octavií — a to je počátek konce. Antonius není schopen se Kleopatry vzdát, vládne svévolně v její prospěch a ztrácí politickou rozvahu. V následujícím vojenském střetu jedná naprosto bezhlavě; když slyší (lživou) zprávu o Kleopatřině smrti, kterou rozšířila ona sama, spáchá sebevraždu (v roce 30 př. n.l.).

3.6 Augustus

A je po krizi. Octavianus je samovládcem, avšak samovládcem poučeným ze spiknutí proti Caesarovi. Ctí republikánské city a zachovává republikánskou fasádu. Senát existuje i nadále, ale propůjčuje Octavianovi vedle dalších úřadů doživotní hlavní velení armády a na vyjádření jeho zvláštního postavení titul Augustus (tj. Vznešený).

Poté Augustus zklidní situaci v říši, zkonsoliduje její hranice a vytvoří předpoklady pro kulturní rozkvět zlatého století (v letech 31 př. n. l. — 14 n. l.). Do období jeho vlády tedy také spadá narození Krista. Po dlouhém, skoro půlstoletém panování byla instituce principátu (císařství) tak akceptovaná, že předání moci do rukou Augustova adoptivního syna Liberia proběhlo bez problémů. Od této doby se příjmení Octavianova adoptivního otce Caesara stalo titulem; od „Caesara“ se odvozují označení císař i car. Všichni imperátoři se vždycky odvolávali právě na něho.

3.7 Císařství: Nero a ostatní

Římské impérium žilo a zemřelo s institucí císařství. Úhrnem trvalo polovinu tisíciletí, od roku 31 př. n. l. až do roku 475 n. l. Mezi císaři se vyskytovali dosti bizarní typy. Již po [iberiovi následovaly excentrické figury, které se svými nepravděpodobnými nápady vtiskly do paměti dalších generací: Caligula, zvaný „Botička“, byl tak šílený, že jmenoval senátorem svého koně. Pozoruhodná byla Claudiova hloupost: poté co nechal zavraždit

svou ženu Messalinu kvůli trvalé skandální nevázanosti, vzal si za ženu zlovolnou Agrippinu, Neronovu matku, která ho za to otráвила. Jeho císařské výkony byly dosti skromné: přičlenil k abecedě tři nová písmena, která po jeho smrti opět zmizela. Nero, vychovaný filozofem Senekou, nezačal špatně, ale obrátil po zavraždění své matky, které sám podnítil. Aby si mohl vzít atraktivní Poppaeu, zabil svou ženu. Pak se ho zmocnil hitlerovský syndrom nebo jinak řečeno rozvinutý velikášský syndrom, což byla směsice wagnerovského Soumraku bohů, hudebního diletantismu a ničím nebrzděného stavebního šílenství: aby si udělal místo pro své zběsilé stavební projekty, zapálil Řím a opěval požár jako Homér hořící Iróju (skvěle zahráno Peterem Ustinovem), jako žháře pak pronásledoval křesťany a Židy, čímž poskytl „Vůdci“ názory příklad pro politické využití požáru Říšského sněmu. Ovšem na rozdíl od případu „Vůdce“ tohle bylo trochu moc i na pretoriány (Neronova tělesná garda), takže se — zůstaven sám sobě — nechal zabít.

Poté začala s Flaviem Vespasianem nová série zdatných císařů (od roku 69 do roku 180 n. I.), přičemž na Vespasianovi a jeho synu Titovi spočívá historické ódium, že potlačili povstání Židů a rozbořili chrám v Jeruzalémě (roku 70 n. I.). Tuto sérii doplňují venkoncem rozumní a úspěšní adoptivní císaři Iraianus, Hadrianus a Marcus Aurelius.

3.8 Úpadek

Po roce 180 n. I. se císařství stalo na sto let pingpongovým míčkem poletujícím mezi armádou a pretoriány. Ve třetím století došlo rovněž k dalekosáhlým sociálním změnám, které vyústily ve ztrátu občanských svobod, ožebračení městského obyvatelstva, konec městské samosprávy, v rozšíření poddanských vztahů a ve státní dohled nad odbornými společenstvy. V důsledku této krize a aby se zbavil vlivu senátu, přeložil císař Diocletianus (284-305 n. I.) sídlo vlády z Říma, nahradil historicky vzniklý barvitý konglomerát různě odstupňovaných zvláštních práv a svobod měst a provincií jednotnou správou a pokusil se nově vybudovat císařství podle vzoru východních despocií a založit ho na duchu náboženského charismatu; jako konkurenty pronásledoval křesťany.

3.9 Řím se stává křesťanským

Tuto cestu dovedl do konce jeho nástupce Constantinus (Konstantin Veliký, vládl v letech 325—337 n. I.), avšak musel přitom změnit její směr: připadl na myšlenku, že křesťanství postaví do služeb politiky a zachrání císařství jeho „orientalizací“. To bylo světo-dějně rozhodnutí — křesťanství se stalo státním náboženstvím. Na koncilu v Níkaii (325 n. I.) se přitom rozhodl pro Athanasiovu verzi učení, které z jeho rivalů, příznivců Aria (například mezitím christianizovaných Gótů), učinilo odpadlíky.

Symbolickým završením „orientalizace“ císařství prostřednictvím křesťanství bylo přeložení hlavního města do Byzance, která byla v roce 330 n. I. přejmenována na Konstantinopol.

3.10 Papež

Odchod papeže z Říma dal římskému biskupovi svobodu, aby si hrál na duchovního Caesara a prohlásil se za hlavu křesťanů. Přitom se odvolával na pobyt apoštola Petra v Římě a Kristovu slovní hříčku: protože petros řecky znamená skála, prohlásil Kristus, že svou církev postaví na tomto „Petrovi“. Základem papežství je tedy vtípek, což ovšem neznamená, že je proto špatné. Avšak i sami papežové takový základ považovali za nesolidní, a proto vyrobili dokument s názvem „Konstantinovy donace“, podle něhož císař Konstantin na smrtelné posteli pověřil papeže Silvestra, aby vládl po celé zemi, zvláště pak ale v církevním státě.

Teprve humanista Lorenzo Valla odhalil, že dokument je zfalšovaný, jenže v té době už byla vláda papežů tak silná, že Luther potřeboval naprosto jiné argumenty, aby jí otřásl.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Římu vládli dva rovnoprávní, každoročně volení konzulové, kteří byli rovněž vrchními veliteli armády. Nejvyšším orgánem byl senát (nejprve měl tři sta, později i více členů). Členové senátu nebyli voleni, nýbrž jmenováni doživotně konzuly z řad bývalých státních úředníků. Vlastní moc se za časů republiky soustřeďuje v senátu (státní rozpočet, zahraniční politika, vyhlášení války a sjednávání míru, dohled nad provinciemi atd.).

Římské impérium žilo a zemřelo s institucí císařství. Úhrnem trvalo polovinu tisíciletí, od roku 31 př. n. l. až do roku 475 n. l.

Constantinus (Konstantin Veliký, vládl v letech 325—337 n. l.) připadl na myšlenku, že křesťanství postaví do služeb politiky a zachrání císařství jeho „orientalizací“. To bylo světodějně rozhodnutí — křesťanství se stalo státním náboženstvím.

OTÁZKY

1. Jak byl Řím uspořádán politicky?
2. Co nového přineslo císařství?
3. Dokázali byste vylicít slavné povstání otroka Spartaka?
4. Jak se Řím stal křesťanským a co tato změna přinesla?

4 VZNIK KŘESŤANSTVÍ V RÁMCI JUDAISMU

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V kapitole se dozvíte, jak vzniklo křesťanství coby sekta v rámci judaismu a jak se postupně šířilo provinciemi římského impéria. Seznámíte se s životem Ježíše z Nazareta, jak je vylišen v evangeliích, a s prvním křesťanským teologem sv. Pavlem.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- jak vzniklo křesťanství;
  - kdo to byl Ježíš z Nazareta, jak žil a co učil;
  - jak se křesťanství rozšířilo do tehdejšího světa (Řím) a jak k tomu přispěl sv. Pavel.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

křesťanství, judaismus, Ježíš (Kristus), apoštol Pavel (sv. Pavel)

4.1 Ježíš

V roce 325.n. I. se slévají obě řeky, z nichž žije evropská kultura, a sjednocují se: antické Řecko a židovství. Jenže se mezitím proměnily; antická se stala řecko-římskou a židovská židovsko-křesťanskou.

Vystoupení Ježíše z Nazaretu (narozen okolo roku 7 př. n.l., zemřel okolo roku 30 n. I.) mění radikálně vztah mezi Bohem Izraele a jeho lidem. Tento vztah karnevalizuje a karnevalizace vždycky znamená převrácení hodnot: blázen se stává králem a král je ponížen. Stejně je tomu i v případě Krista. Bůh se inkarnuje (ztělesňuje) v dítěti z obzvláště chudé

rodiny. Vánoční příběh nám to ukazuje zcela zřetelně: bez peněz na ubytování, prakticky bez střechy nad hlavou, se ve stáji mezi volem a oslem narodí Bůh.

Pro pozdější evropský literární vývoj to má nedohlédnutelné důsledky; tento příběh nám exemplárně ukazuje, že i život malých lidí a jejich každodennost mohou nabýt velkého významu.

Přirozeně existuje řada znaků Ježíšovy vyvolenosti: jeho matka je panna, jeho otcem není její muž Josef, nýbrž Bůh (za to, že tomu uvěřil, byl Josef později svatořečen.

Kristovo narození doprovází velmi zřídka se vyskytující významná konstelace hvězd, totiž konjunkce Jupitera a Saturna, takže se minimálně východní astrologové Kašpar, Melichar a Baltazar přišli dítěti poklonit.

Také proroctví, že toto dítě může jakožto budoucí král Židů ohrozit vládce Heroda, což vedlo k vraždění nevinů a útěku svaté rodiny do Egypta, je typické pro hrdinské příběhy. (Herodes se pak ve středověkém divadle stane profesionálním zloduchem. Ostatně zemřel již v roce 4 př. n. I., z čehož plyne, že datum narození Ježíše bylo špatně vypočítané. Ve skutečnosti se musel narodit okolo roku 7 př. n. I. Každopádně je naše počítání letopočtu založeno na chybě.)

4.2 Učedníci a Mesiáš

Samozřejmě není jediným provokujícím vagabundem. Už před ním se etabloval Jan, jehož specialitou bylo křtění vodou z Jordánu. Pokřtil také Ježíše, a když ho ponořil, otevřelo se nebe, slétla odtud holubice a jakýsi hlas řekl: „ly jsi můj milovaný syn, v němž se mi zalíbilo.“ Tehdy okolo sebe Ježíš shromáždil tucet příznivců, kterým zvěstoval své poselství. Byli to bratři Petr a Ondřej, bratři Jakub a Jan (všichni rybáři), Matouš, finanční úředník, Filip, Bartoloměj, Tadeáš, Šimon a ještě jeden Jakub, dále Tomáš, později zvaný „nevěřící“, a Jidáš Iškariotský. Po nějaké době společného života se Ježíš zeptal: „Co o mě lidé povídají? Kdo si myslí, že jsem?“

„Inu,“ řekli, „říkají ledasco. Jedni říkají, že jsi Jeremiáš nebo Eliáš, prorok, a jiní tě mají za Jana.“

„Křtitele?“ zeptal se Ježíš.

„Tak jest“ odpověděli přátelé.

„A vy, co myslíte vy, kdo jsem?“

Nějakou dobu váhali, ale nakonec měl Petr nápad: „Ty jsi Mesiáš, syn Boha živého.“

Tehdy udělal Ježíš onu proslavenou slovní hříčku, z níž se odvozuje papežství: „Ty jsi Petr (petros znamená skála) a na této skále postavím svou církev.“

4.3 Farizejové

Mesiáš totiž byl pro Židy etablovanou vykupitelskou postavou spojenou s přesnými představami, od níž očekávali jistý typ sionistického znovuzrození. [ato naděje byla také ústředním programovým bodem strany farizejů, skupiny radikálních fundamentalistů, kteří trvali na přísném plnění biblických zákonů a s konzervativní kněžskou vrstvou tvořili vládnoucí koalici.

Nemohli si proto dovolit, aby se nějaký přivandrovalec prohlásil za Mesiáše a namísto znovuzrození, dosaženého cestou spravedlnosti, hlásal „instantní“ vykoupení nebo „znovuzrození now“.

Na podnět Kaifáše došlo tedy k politické intrice, kvůli níž museli Židé dva tisíce let trpět. Velekněží poslali na Ježíšova shromáždění špióny, kteří ho měli kompromitovat závažnými otázkami: „Souhlasíš s tím, abychom platili daně tomu špinavému římskému gójovi?“ Jenže Ježíš vyndal z peněženky minci s Caesarovým portrétem, obracel ji ze strany na stranu a řekl: „Dej císaři, co je císařovo, a Bohu, co je Boží, a vyklouzl tak z dilematu, že by proti sobě popudil buď Židy, nebo Římany.

Tato odpověď je východiskem pozdějšího křesťanského učení o vztahu církve a státu.

4.4 Zakladatelský akt Poslední večeře

Ježíš ostatně šel ortodoxním kněžím na ruku, když se rozhodl jít na svátek Pesach do Jeruzaléma, ačkoliv to tam pro něj bylo nejnebezpečnější. Nadto byl jeho příchod do města masovým triumfem, takže každý mohl vidět na vlastní oči, jak je nebezpečný. Nadto pesachové večeři dodal symbolickým pojetím nový význam.

Z večeře, jež měla upomínat na útěk z Egypta, vytvořil rituál, v němž je on sám obětí: víno je jeho krev a chléb tělo. Vzpomínku na exodus nahradil vzpomínkou na vlastní oběť.

Poslední večeře se stala ústředním křesťanským rituálem. Otázka, zda se víno a chléb během podávání skutečně proměňují v tělo a krev nebo je pouze symbolizují, rozdělila různá vyznání a vedla ke vzniku sekt. Obětního schématu Poslední večeře se dlouho přidržovala také jedna z hlavních myšlenek antisemitismu: představa o tom, že Židé zneuctívají hostie. Proto docházelo později k většině pogromů (z ruského slova pogrom = zpustošení) o Velikonocích.

4.5 Zrada

Také ji ukazuje večeře názorným příkladem: „Mezi vámi je jeden, a ten mne zradí, říká Ježíš. Všichni jsou zděšení. „Ne, to není možné. Kdopak to jenom může být?“ mumlají si.

„Ten, jemuž nyní podám kousek chleba, ten je udavač, řekl Ježíš a podal krajíček Jidášovi Iškarjotskému. Jeho jméno asociující slovo žid' (Jude) se křesťanům provždy stane ztělesněním židovské zrady.

Poté se Ježíš vydává do zahrady na hoře Olivetské a bojuje s předtuchami smrti, zatímco se jeho druzi zcela nesolidárně uloží ke spánku.

Mezitím dovede Jidáš úředníky státní policie k Ježíšovi a bratrským polibkem jim ukáže, koho mají zatknout. Za to dostane třicet stříbrných. Petr dá sice jednomu policistovi facku, ale jinak vezmou všichni přátelé do zajecích. Sám Petr nechce o Ježíšovi ani slyšet a popírá, že by ho kdy znal.

4.6 Proces

Velekněží Ježíše, poté co je mučen, vyslychají a ve zrychleném procesu konstatují skutkovou podstatu činu: rouhání. Následně ho předají římské justici, kterou ztělesňuje Pilát Pontský, a obžalují ho z protiřímského podvracení, z protistranického chování a z hanobení národních ideálů, protože Ježíš tvrdí, že je králem Židů.

„Je to pravda?“ ptá se ho Pilát.

„Ano,“ odpovídá Ježíš, „ale mé království není z tohoto světa.“ „Neškodný blázen,“ prohlásí Pilát, a protože jeho manikérka zrovna přinesla misku s vodou, aby ochladila jeho ruce, řekne: „Myji si ruce, nejsem vinen jeho smrtí.“

Nakonec udělá ještě jeden pokus o Ježíšovu záchranu: protože podle starého zvyku může shromáždění lidu dát svobodu jednomu z odsouzených, postaví je před volbu — neškodný Ježíš, nebo notorický kriminálník jménem Barabáš. Jenže dav řve: „Milost pro Barabáše.“ Tato epizoda dramatizuje vykoupení i na realistické rovině: Ježíš umírá místo zločince — zločincem jsme míněni my. A jako zločinec je Ježíš odsouzen k hanebné smrti ukřižováním. Příběh je vyprávěn tak, aby bylo zřejmé, že na Ježíšově smrti nenese vinu Pilát, nýbrž Židé.

4.7 Ukřižování

Obraz mrtvého Ježíše na kříži se stane ústřední ikonou Evropy a zmučené Boží tělo hlavním námětem výtvarníků. Kristus s rozpřaženými pažemi, tělem posetým ranami, okolo beder ubohý hadřík, na hlavě trnová koruna a nad ní tabulka s latinským nápisem INRI (Jesus Nazarenis Rex Iudaeorum, Ježíš Nazaretský, král Židů) — to celé je obrazem krajního ponížení a vyhroceného napětí mezi smrtí a nárokem na božskost.

4.8 Zmrtvýchvstání

Zásadní pro zprávu o zmrtvýchvstání je to, co se odehraje potom. Po Ježíšově smrti sejmou Marie Magdalena, bývalá prostitutka, a dvě další ženy mrtvolu z kříže, omyjí ji a potrou olejem a uloží do rodinné hrobky Ježíšova příznivce, dobře situovaného Josefa z Arimatie. Pak je vchod do hrobky zahrazen obrovským kamenem. Také v pohřbívání se opět vzájemně zaměňují postavení zločince a ctihodného muže.

Avšak velekněží se obávají, že by Ježíšovi příznivci mohli ukrást jeho mrtvolu a tvrdit, že Ježíš vstal z mrtvých, a proto před hrobku postaví stráž a dveře uzamknou.

Když pak ráno přijde k hrobu Marie Magdalena, je kámen odvalený a hrob je prázdný. Ptá se zahradníka, kde je tělo, ale ten jen řekne, „Marie.“ Tu se podívá pozorněji a pozná Krista, který vstal z mrtvých. Za několik dní se ukáže také učedníkům, mimo jiné i nevěřícímu Tomášovi, který ve zmrtvýchvstání uvěří teprve tehdy, když se může Ježíše dotknout. Velekněží ovšem tvrdí, že tohle předpokládali a že učedníci ukradli mrtvolu, aby mohli šířit, že jejich Mistr vstal z mrtvých. Po čtrnácti dnech odvede Ježíš své učedníky k hoře, pověří je tím, aby dál, šířili jeho učení, a zmizí v zářícím oblaku. Událost se stala v den Nanebevzetí.

Krátce poté, přesněji o Letnicích, se z nebe na hlavy učedníků snesly malé plamenné jazyčky: Duch svatý jim zázračně předal znalosti cizích jazyků, aby mohli zprávu zvěstovat také cizím národům. [o byl malý krok pro Ducha svatého, ale velký krok pro lidstvo: křesťanství vystoupilo ze židovského ghetta směrem ke křesťanskému internacionalismu.

4.9 Pavel přibližuje křesťanství nežidovským národům

Možná má tento příběh také pouze další symbolický význam, jenž vyjadřuje zásluhy apoštola Pavla, jakéhosi křesťanského Trockého. Pavel začal jako fanatický pronásledovatel křesťanů, ale na cestě do Damašku spadl z koně, patrně v důsledku epileptického záchvatu, měl vize o Kristovi a poté na tři dny oslepl. Když prohlédl, byl obrácen na víru. Nechal se pokřtít a přijal jméno Pavel. Na rozdíl od první generace učedníků byl Pavel ze vznešeného rodu a vzdělanec.

Byl to on, kdo vtiskl křesťanství ideologicky přijatelnou podobu. Díky ní se mohlo učení odpoutat od Mistrovy současnosti a šířit se a předávat dále (viz Pavlovy dopisy). Na svých četných cestách zakládal obce a smazával tak hranice mezi židy a pohany. Prostřednictvím křesťanství judaizoval římský prostor a vedle Ježíše byl druhou nejdůležitější světodějnou postavou. Nakonec připadá jemu, ne Petrovi, zásluha na založení římské církve. Pravděpodobně zahynul za Neronova pronásledování křesťanů.

V roce 70 n. I. byl po židovském povstání zničen Jeruzalém a křesťané se spolu s židy rozptýlili po římské říši. Křesťanství bylo rozšířenou reakcí na elitářský rigorismus zákona,

který praktikovali farizejové svým angažmá ve prospěch chudých, zotročených a ušlápnutých zcela jistě získalo velkou přitažlivost v průběhu sociální krize třetího století, kdy chudla města a lidé upadali do poddanské závislosti. O něco později se křesťanství stalo státním náboženstvím. Právě včas, než stěhování národů vlilo do říše Germány, naše staroněmčinou hovořící předky a naše gótské a vandalské příbuzné, kteří výrazně změnili mapu Evropy.

PRO ZÁJEMCE

- Podcast Pastoral Brothers s teologem Petrem Gallusem...

SHRNUTÍ KAPITOLY

Vystoupení tesaře a učitele Ježíše z Nazaretu (narozen okolo roku 7 př. n.l., zemřel okolo roku 30 n. l.) mění radikálně vztah mezi Bohem Izraele a jeho lidem. Bůh se inkarnuje (ztělesňuje) v dítěti z obzvláště chudé rodiny. Vánoční příběh nám to ukazuje zcela zřetelně: bez peněz na ubytování, prakticky bez střechy nad hlavou, se ve stáji mezi volem a oslem narodí Bůh. Pro pozdější evropský literární vývoj to má nedohlédnutelné důsledky; tento příběh nám exemplárně ukazuje, že i život malých lidí a jejich každodennost mohou nabýt velkého významu.

Základem křesťanské víry je život, smrt a vzkříšení Ježíše z Nazareta, zvaného také Kristus, tj. mesiáš (pomazaný, vyvolený).

Zásluhu na rozšíření křesťanství měl apoštol Pavel, který Ježíšovo učení a víru v něj jakožto Vzkříšeného rozšířil mezi pohany. Tím se křesťanství stalo univerzálním (světovým) náboženstvím.

OTÁZKY

1. Proč křesťanství nezůstalo jen proudem v rámci judaismu, ale rozšířilo se do celého světa?
2. Kdo to byl Ježíš z Nazareta? Jak žil, co učil a jak zemřel?
3. Co je základem křesťanské víry?

5 BIBLE – STARÝ ZÁKON I: ČLOVĚK JAKO IMAGO DEI, HEBREJSKÁ MYTOLOGIE, ANTROPOLOGIE PRAOT- COVSKÝCH PŘÍBĚHŮ

PRŮVODCE STUDIEM

Křesťanství má své autoritativní texty (Bible), jejíž součástí jsou také posvátné texty judaismu, zvané Starý zákon (dnes stále častěji Tanak či Hebrejská bible). V této kapitole se dozvíte, jak tyto texty vznikaly, co znamenají a jak se dívají na člověka.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- jak postupně vznikal Starý zákon;
  - kolem jakého „obsahového jádra“ Starý zákon krystalizoval;
  - jaké literární žánry Starý zákon obsahuje;
  - jak se Starý zákon (teologicky) dívá na člověka (člověka před Bohem).
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Bible, Hebrejská bible, Starý zákon, teologická antropologie

Jan Heller, Co je bible, <https://www.pastorace.cz/tematicke-texty/co-je-bible-prvni-orientace-prof-dr-jan-heller>

5.1 Co je vlastně Bible?

Je to kniha, o které tisíciletá židovská a křesťanská tradice tvrdí, že obsahuje Boží zjevení, že skrze ni mluvil a mluví Bůh. Jenže mnozí ji četli a Boha mluvit nezaslechli. Lidské zkušenosti s Biblií jsou různé. Někteří se na ní inspirovali a čerpali z ní podivuhodnou sílu, jiní se nad ní pohoršovali a odmítali ji. Urážely je krutosti, necudnosti i zázraky, kterých je v ní řada. Konstatujme alespoň pro začátek, že Bible je sporná. A pokusme se co nejnvýrazněji vymezit, co je na ní zvláštní, v čem by mohla spočívat její jedinečnost, je-li jaká.

Nutno předem říci, v čem není. Není ani v jejím jazyce, ani v její formě. Příběhy a rodokmeny, hymny a modlitby, kultické instrukce i mudroslovné reflexe najdeme i u sousedů, tedy ve starém Egyptě a staré Mezopotámii, a ovšem i v dalším starém Orientě. Její jedinečnost není ani v látkách. Některé látky najdeme i v jiných literaturách. Tak vyprávění o potopě má pozoruhodně shodný protějšek v jedenácté tabulce eposu o Gilgamešovi, část knihy Přísloví se téměř shoduje s jedním známým mudroslovným textem egyptským. Leccos v ní jsou zřejmé reakce na náboženské představy jejího okolí, někde jde o přímo rozhorlené polemiky. I v Novém zákoně se evangelia svou formou podobají helénistickým aretologiím, epištoly klasickým dopisům a Zjevení Janovo je blízké tehdejší literatuře vizionářské.

A přece je na ní něco zcela pozoruhodného. Začneme Starým zákonem, tedy její starší a větší částí, sepsanou proroky a mysliteli starého Izraele. Ta jeho zvláštnost je v tom, že představuje celou zachovanou literaturu společenství, které se odhodlalo zničit nebo alespoň dále nepředávat, netradovat nic než to, co zcela jednoznačně svědčilo o Bohu. Dodejme: O Bohu zvláštním, svrchovaném, chcete-li transcendentním, to jest takovém, který prolamuje každé lidské úsilí nějak jej zvládnout, zneškodnit, zmanipulovat, dostat pod kontrolu, podrobit si.

Jak je to možné, ptáte se právem. Kde k tomu toto společenství vzalo odvalu a rozhodnost, důslednost a neoblomnost? Zřejmě v tom, že bylo jako celek odhodláno vnímat sebe samé jen v rámci vztahu k tomuto Bohu. Nezajímalo se o sebe samého jako takové, ale jen o sebe samého před Bohem. A jen v rámci takového společenství se mohl objevit člověk – Ježíš z Nazareta – jemuž byl Bůh důležitější než celý svět i než vlastní já, a proto byl hotov jít v Boží poslušnosti až na kříž.

Jak vlastně Bible vypadá?

Je to dosti tlustá kniha. V kralickém překladu má Starý zákon asi 830 stran, Nový zákon asi 270. Různá vydání se o několik stran liší. Aby se to všecko vešlo do jedné knihy, bývá Bible tištěna na jemném a tenkém, kvalitním papíře, kterému se říká biblový. Ve skutečnosti však jde o celou knihovnu, protože Starý zákon se skládá z 39 spisů a Nový z 27. Ovšem jen v Bibliích evangelických čili protestantských. Nový zákon je všude stejný,

Starý nikoli. V římskokatolických Biblích má Starý zákon navíc devět dalších spisů, kterým říkává protestantská tradice apokryfy a katolická knihy deuterokanonické čili druhotně kanonické.

Musíme si vysvětlit pojmy, předně pojem kánon. Hebrejské slůvko kane znamená třtina. Té se používalo jako míry. Řecká podoba tohoto slova kánon označovala původně měřítko, vlastně seznam spisů, které byly považovány za pravověrné a patřily do Bible. Pak se slůvko kánon přeneslo na Bibli samotnou jako soubor spisů, které mají být měřítkem víry a mravů, tedy spisů autoritativních, závazných.

Jak došlo k rozrůznění rozsahu bible čili k různým typům kánonu? Prvním zářezem bylo babylónské zajetí Izraele (586-538 př.Kr.). Ti, kdo nebyli odvedeni do zajetí, tedy do Babylóna, a zůstali v Palestině, vytvořili později obec Samaritánů, jakousi konservativní sektu, která z celého Starého zákona uznávala jen jeho nejstarší část, pět knih Mojžíšových. Samaritánská obec, existující v podobě malého hloučku dodnes, má nejužší, nejstručnější typ kánonu.

Po návratu z babylónského zajetí vznikly v Palestině další knihy, do kterých byl shromážděn i mnohý starý materiál. Byly vesměs psány hebrejsky. Část židů se však do Palestiny nevrátila a vytvořila obec v rozptýlení čili diasporu. V té vznikaly v helénistické době další knihy, psané však - až na několik málo výjimek - řecky. Palestinské pravověrné židovstvo je odmítalo, kdežto nábožensky liberálnější diaspora je uznávala. Tak vznikl v Egyptě asi mezi rokem 300 a 200 př.Kr. řecký Starý zákon, podstatně rozsáhlejší než hebrejský a nazývaný Septuaginta, tj. řecky Sedmdesátka, podle údajného počtu překladatelů. Na tuto Sedmdesátku navázala křesťanská církev, a přidala k ní řecký Nový zákon. Palestinské židovstvo však zůstalo jen u knih, napsaných původně hebrejsky, mělo tedy zase užší, kratší typ kánonu nežli židé v diaspoře a křesťané. Vznikly spory. Každý trval na svém. Raná křesťanská církev na Západě, tedy v západní části tehdejší Římské říše, však potřebovala Bibli i v latinském znění. Anonymní nezdařilé pokusy o překlad z řečtiny (Itala + Afra = Vetus latina) bylo třeba radikálně opravit a srovnat s původním hebrejským zněním. Tímto úkolem byl pověřen tehdy nejlepší znalec hebrejštiny Hieronymos čili sv. Jeroným, který kolem r. 400 po Kr. vytvořil Vulgatu, závaznou po celý středověk až do novověku. Vulgata je dílo neobyčejně zdařilé, překlad přesný a výstižný, Hieronymus však byl nakloněn hebrejskému Starému zákonu, tedy užšímu typu kánonu bez knih deuterokanonických. Nemohl je ovšem odmítnout zcela, ale začal alespoň činit rozdíl mezi knihami kanonickými a deuterokanonickými, který se pak na staletí ujal. Přeložil do latiny i Nový zákon: s jeho rozsahem však nebyly žádné problémy.

Další posun v rozsahu Starého zákona přinesla až reformace. Kamenem úrazu byly tehdy odpustky. A ty souvisely s učením o očistci. A to zase dokládalo především některými místy z deuterokanonických knih. Tak reformace udělala to, k čemu už radil Hieronymus:

Knihy deuterokanonické vypustila z Bible, nebo je alespoň od kanonických výrazněji oddělila (Kraličtí: zvláštní díl apokryfů). Tridentýský koncil v polemice s reformací trval na širším, tedy řeckém čili septuagintním typu starozákonního kánonu. Pozdější doba však byla soustředěna na jiné problémy, a tak pro současné biblisty, ať protestantské či katolické, není rozsah kánonu žádným vážným kamenem úrazu. Víme všichni, že kanon-Bible má své těžiště a své okraje a že už dnes prostě nelze vážně argumentovat biblickým citátem, vytrženým ze souvislosti. Vážným teologickým problémem však zůstává sám prostý fakt, že je tu určitý, přesně vymezený počet spisů, kterým se přičítá závaznost. Jak toto vymezení vzniklo? Z církevních dějin neznáme žádný sněm, žádný koncil, který by usnesl ve starověku rozsah Bible, ať Starého nebo Nového zákona. Někdy se říkalo, že užší, hebrejský rozsah Starého zákona byl prý usnesen na židovském koncilu v Jamnii čili Jabné asi r. 90 po Kr. To byla domněnka, kterou novější bádání vyvrací. V Jamnii byla v té době škola, založená slavným židovským učencem (jmenoval se Jochanan ben Zakkai), v níž se zřetelně užívalo Starého zákona v tom rozsahu, jak jej uznávají židé a protestanti dodnes. Ale koncil tam nebyl. Také žádný křesťanský koncil nerozhodl o vymezení Nového zákona. Tento historický fakt nepřímou ukazuje, že Bible se v židovstvu i v křesťanské církvi prosadila vlastní vahou, ba převahou a proto se kvalitativně liší od toho, co církev usnesla na svých koncilech. Žádný vzdělaný protestant už ovšem dnes nepostaví Bibli do protikladu k tradici, jak se to dělávalo dřív. Naopak shodne se se vzdělaným katolíkem v tom, že Bible je základní, konstitutivní část křesťanské tradice, z níž je další tradice vyvozována a odvozována. Poté co II. vatikánský koncil usnesl pozoruhodnou a neobyčejně šťastnou konstituci o Božím slovu a zjevení, jsou si protestantští a katoličtí biblisté tak blízko, jako nikdy před tím.

Jazyk Bible

Další závažnou otázkou je jazyk Bible. Starý zákon je psán hebrejsky, jen v knihách Daniel a Ezdráš jsou menší části aramejské. Nový zákon je však psán řecky. Má to samozřejmě historické důvody. Starý zákon vznikl v Izraeli, který mluvil nejdříve hebrejsky a po návratu z babylónského zajetí (586-538 př. Kr.) aramejsky. To jsou obě semitské řeči, které mají obě značně odchylnou gramatickou i myšlenkovou strukturu od jazyků indoevropských. Nový zákon je psán pozdní helénistickou řečtinou, které se odborně říká koiné (zkratka z vazby hé koiné dialektos = obecné, obecně rozšířené nářečí). I tato řeč se liší od řečtiny klasické, ať už starší, Homérovy, nebo pozdější, totiž velkých dramatiků a básníků řeckého „zlatého věku“. Tím vzniká mezi Starým a Novým zákonem jakási nesourodost, diskrepance, napětí, ba jakási dynamická oscilace. Přecházet ze Starého do Nového a naopak je sice pro biblického teologa nezbytně nutné, Nový se stále na Starý odvolává, Starý je jakýmsi pojmovým a myšlenkovým pozadím Nového, ale přecházet ze Starého do Nového či naopak, vztahovat je navzájem, je už i pro jejich jazykovou různost vždy čin odvahy s rizikem překvapení. Jakoby se mezi oběma Zákony vedl živý rozhovor, do něhož je třeba vstoupit, máme-li rozumět jejich vzájemnému vztahu.

Třeba se vám toto tvrzení zdá přehnané. Vystoupí nám před očima mnohem zřetelněji,

když se trochu zamyslíme nad tím, v čem se hebrejské myšlení i vyjadřování liší od našeho, indoevropského. Několik příkladů: Substantivum je u nás abstrakce objektu, zbaveného nepodstatných atributů. Hebrejšťina má místo substantiva nomen, což je spíše název jsooucná, které vystupuje z latence do aktuality, ze vzdálení do přítomnosti tím, že je pojmenováním přivoláno. Substantivum umožňuje věci se zmocnit, nomen umožňuje setkat se s pojmenovaným. Podobně u slovesa: Naše sloveso třídí v čase, vidy jsou v něm kategorie podružná. V semitských jazycích je to naopak: Konstitutivní jsou vidy (aspekty), tedy dokonavost či nedokonavost. Zařazení do časové posloupnosti vzniká až druhotně na základě určité sekvence vidů. Rozeznávají se především akce konstitutivní či aktuální, dění hotové či nehotové. Také v syntaxi jsou závažné rozdíly. Indoevropská hypotaxe vede do kauzality, kdežto semitská parataxe dějů, řazených ne vedle sebe, nýbrž za sebou, předpokládá, že každá nová akce je výsledkem nového rozhodnutí, které ovšem může být rozhodnutím darovaným. Tak je všechno dění stále otevřené zásahu shůry a popisovat je jako imanentně koncipovanou historii je něco podobného jako měřit vzdálenosti na litry. Zabýval jsem se touto problematikou v šedesátých letech ve své habilitační práci - je to dobrodružství.

Vznik Bible

Jsou o něm mezi lidmi roztodivné představy. Jedni říkají, že to tak Bůh prorokům a apoštolům nadiktoval, jiní tvrdí, že jde o výtvar vychytralých podvodníků, kteří chtěli pod zámkou Božího slova ovládat hlupáky. S takovými představami není ani třeba polemizovat. Je tu určitý rozdíl mezi texty naučnými - přesněji parainetickými - a výpravnými - přesněji diegetickými. Sotva je možno polemizovat s názorem, že naučné texty jsou - vyjádřeno ovšem předběžně a nepřesně - výrazem zbožnosti svých pisatelů. Nakolik byla tato zbožnost výsledkem skutečného vnitřního setkání s Bohem, nechme zatím stranou. - Problém jsou texty výpravné. Mnozí je považují za reportáž, tedy za popis událostí tak, jak se udály. A na přesnosti této reportáže zakládají pravdivost nebo nepravdivost Bible. To je přinejmenším zkrat. Žádný biblický autor - odborným termínem svatopisec - nechtěl nikdy jen referovat. Ani nemohl, protože událost, či příběh, který zapisoval, ležel dávno v minulosti a zpráva o něm se k pisateli dostala až mnohaletým ústním putováním. Ústní podání téměř napořád předcházela zápisu, písemné fixaci textu, a to většinou o staletí, v Novém zákoně pak o desetiletí.

Podívejme se blíže nejdříve na Starý zákon. Pokusíme-li se dohlédnout co nejdále do minulosti, vidíme na počátku společenství ctitelů Hospodinových, patrně nevelké, které žije na počátku v Egyptě a je tam pronásledováno. Někdy kolem roku 1250 př. Kr. se mu zdaří uniknout, a prožije při tom události, v nichž vidí, rozpozná, Hospodinův vysvoboditelský zásah. Pak putuje toto společenství přes poušť a v událostech své poutě rozpoznává další Boží zásahy a opatrování. A konečně se mu zdaří usadit se v zemi zaslíbené - Palestině - a i tuto událost interpretuje jako Boží pomoc a Boží dar. A celý soubor všech těchto

událostí si toto společenství stále znovu připomíná, a to především v bohoslužebném, liturgickém rámci, ať v rodině třeba při slavení hodu beránka – pesachu, nebo při společných slavnostech, kde se zpráva o vysvobození z Egypta, o putování i o daru země stále znovu recituje, opakuje a zároveň i upravuje tak, aby co nejnaléhavěji oslovovala přítomné a umožnila jim znovu spoluprožívat to, co se vypravuje. Tradice postupně roste, stále ještě v ústním podání, přibírá další látky a je znovu a znovu zpětně formována svou funkcí.

Můžeme si to znázornit příkladem. Starý zákon – a v určitém smyslu i Nový zákon – vzniká krystalizací, jako krystal v nasyceném roztoku. Krystalizační mřížkou, tedy měřítkem co převzít a nepřevzít z roztoku, je důraz na Boha svrchovaného a milosrdného zároveň, na toho, který přesahuje všechny naše představy o něm a prolamuje všechno naše úsilí, ovládnout jej a zmanipulovat. Krystalizačním jádrem je příběh o vyvedení z Egypta, interpretovaný jako Boží vysvoboditelský zásah. A konečně onen „nasycený roztok“ v němž krystalizace probíhá, je soubor náboženských představ, motivů i látek starého Předního východu. Do rostoucího krystalu jsou ovšem zapojovány jen tehdy, vyhovují -li „mřížce“, to jest když mohou být upraveny tak, aby se staly nositeli zvěsti o Hospodinu, Bohu svrchovaném a milosrdném. Jinak jsou z krystalizačního procesu vyloučeny. - Teprve později, po usazení v zemi, byly před zprávu o vysvobození z Egypta předsunuty příběhy o praotcích, a ještě podstatně později, až v době královské, i příběhy o stvoření a počátku člověka. Krystal však roste i „z druhé strany“ - jsou připojována vyprávění o soudcích, králích, prorocích. Psát se začíná zřejmě až po roku 1000 př. Kr. (doba Davida), a to nejdříve anály královského dvora, kdežto náboženské látky se dále předávají převážně ústně v kruzích kněžských a prorockých, později pak levítských. Teprve zářez babylónského zajetí (586-539 př. Kr.), který ohrozil kontinuitu ústní tradice, byl výraznou pohnutkou k tomu, že se od ústního tradování přechází ve stále větší míře k zápisu. Ale i po návratu ze zajetí, tedy mezi léty 500-200 př. Kr. se dále pilně pracuje na konečné podobě Starého zákona. Starší texty dostávají další literární soubory (např. Chronistické dílo = 1.2. par. + Ezd. + Neh).

Celkem lze říci, že souhláskový text Starého zákona vzniká mezi léty 1200-200 př.Kr., tedy tisíc let. Z toho prvních pět set let či ještě o něco víc převažuje tradice ústní, teprve druhou půli této doby charakterizuje stále širší a důkladnější zapisování. Ani potom však ještě Starý zákon není zcela hotov. Scházejí v něm samohlásky, které teprve zcela zjednotáční text. Pokusy zjednotáčit souhláskový text jsou staré: definitivní zachycení samohlásek pomocí teček pod souhláskami (= punkce) však byla propracována až mezi léty 500-800 po Kr. Samozřejmě můžeme považovat punktaci už za první rabínský komentář k biblickému textu a ne za text sám. Ale v zájmu objektivity je nutné říci, že masoretské znění Starého zákona, tak, jak je máme dnes v hebrejských kritických vydáních před očima, bylo dotvořeno až kolem r.800 po Kr. - Mezi léty 1200 před a 800 po je rozestup dvou tisíc let!

Vznik Nového zákona proběhl podstatně rychleji. Všichni badatelé nejsou sice v přesném

datování jednotlivých novozákonních spisů zcela zajedno, ale zhruba lze říci, že bylo sotva co zapsáno před rokem 50 a že většina, snad téměř vše, bylo hotovo kolem roku 100 nebo krátce po něm.

Nejstarší jsou některé Pavlovy epištoly, které byly zřejmě sepsány mezi léty 50-60 po Kr. Synoptická evangelia (Mt, Mk, Lk) se datují mezi roky 60-80, zbylé epištoly a janovské spisy včetně Zjevení Janova asi nedlouho před rokem 100. nanejvýš krátce po roku 100. Mezi léty 110-130 se vytváří soubor novozákonních spisů tím, že si jednotlivé křesťanské sbory posílají a vyměňují to, co dosud měly a čeho užívaly. Kanonizace Nového zákona, tedy pevné ohraničení tohoto souboru a jeho oddělení od spisů ostatních, nesměrodných, však probíhalo zřejmě až v polemice s Markionem a jeho kánonem někdy po roce 150. (Exkurs o Markionovi!).

O kánonu jako souboru závazných spisů Bible byla již zmínka, doplnme si ji zde jen stručnou poznámkou, že motiv kanonizace, tedy pohnutka, proč se který spis dostal do Bible, je základní směrnicí pro jeho interpretaci, pro jeho výklad. Tento motiv není vždy snadné zjistit a je dokonce velmi obtížné jej přesně vyjádřit. Ale je bezpodmínečně nutné se naň vždy znovu ptát, pokoušet se jej postihnout, snažit se mu porozumět. Nebudeme-li to dělat, budeme určitě chápat a vykládat Bibli jinak, než si ona sama přeje být chápána a vykládána.

Ráz (svéráz) Bible

Řekli jsme si už, co Bible není. Není to ani reportáž (ať přesná či nepřesná), ani ovšem výmysly (ať zbožné či svévolné). Jsou tu děje, ale nejsou to dějiny - v našem běžném smyslu. Jsou tu básně, a přece to není jen to, čemu říkáváme poezie (od poiein - tvořit, tedy lidská tvořivost). Mluví se to o Bohu, který jedná a přece to není bájesloví, mythologie, vzniklá jako výron lidských náboženských potřeb. Přistoupíte-li k Bibli a pokusíte se postihnout ji běžnými literárními kategoriemi, vidíte, že se nehodí, že praskají, čím pečlivěji je na ni přikládáte. Existuje vůbec literární kategorie, která by tu vyhovovala? Jistě, dokonce hned několik, ale nejsou obvyklé. První je „svědectví“. Představte si svědectví u soudu. Svědek vypovídá o něčem, co sám zažil, ale u čeho ostatní nebyli. Nevymyslí si to. Ale samozřejmě to líčí svými slovy a předkládá z prožité události právě jen to, co z ní sám shlédl a co z toho pochopil. A stojí za svým svědectvím celou svou osobní váhou a autoritou. Ovšem že mohou být i svědci, kteří neviděli přesně, pochopili málo a nebo se dokonce dali vést něčím jiným než pravdou. Až se z nich stali svědkové falešní. - Bibličtí svědkové nejsou svědkové falešní. Ale jejich lidství vždy souzní. Vyprávějí, co dokázali pochopit, co si z prožitého dokázali vnitřně přivlastnit. Nejsou reportéři, jsou svědci.

Druhá příhodná kategorie je vyznání. Představte si zase vyznání či doznání u soudu. Vyznávám, že jsem selhal. Že jsem se provinil, že jsem něco nedokázal, co jsem měl. Že jsem něco zatajil, co jsem neměl. Vyznávám také, že ten či onen mi velice pomohl, že

jsm mu zavázán a vděčný. Všimněte si zase: V pozadí je událost. Ale nereferuje se o ní objektivně: vypráví o ní ten, koho se hluboce dotkla, koho poznamenala, ba možná přímo pretvořila, kdo byl zasažen. Kdo tedy nebyl subjektem, nýbrž objektem této události.

A konečně třetí kategorie je poselství či zvěst. Řecké slovo euangelion je ve své nejspecifičtější podobě zvěst o vítězství. Maratónský běžec volá na athénské agoře „Zvítězili jsme“ (Neníkékamen!) a padá vyčerpáním mrtev k zemi. Posel, zvěstovatel, je ten, kdo byl vyslán s důležitou zprávou. Stalo se něco, o čem je zapotřebí povědět ostatním, něco, co má velký význam. Kdyby jim to posel nevyřídil, zradil by své poslání. Selhal by. K tomu je přece vyslán! A vyslaný se řekne řecky apostolos = apoštol. A zase: posel si své poselství nevymyslí, není jeho subjektem, tvůrcem. Byl pověřen, je jen jeho vykonavatelem. A ti, kdo slyší, mu mohou - ale nemusí! - věřit, jako tomu, kdo svědčí, nebo tomu, kdo vyznává. Vyznání, svědectví i poselství lze odmítnout. Nebo mu uvěřit a přijmout je.

A o to přesně v Bibli jde: Ne abychom dostali důkazy, nýbrž abychom uvěřili jejímu poselství. Kdo chce důkazy, kdo hledá taková znamení, která by umožnila víru a tedy i vlastní rozhodnutí obejít a odložit, je podle Ježíše „pokolení zlé a cizoložné“.

Mnoho lidí neví co si počít s biblí, protože se jim slova svědků zdála nevěrohodná. Zde je třeba, aby se všichni křesťané vážně zamysleli nad svým spoluzaviněním. Asi jsme v minulosti všelijak přispívali k tomu, že to, co Bible říká, se mnohým zdálo nevěrohodné. - Jistě však tu byly i jiné důvody: Především obludné zpředmětnění pravdy. Pravda je prý to, co odpovídá skutečnosti, přesněji: mé představě o skutečnosti. Je to fotografie z mého alba. To, co vlastním a čím disponuji. Kdo má takové pojetí pravdy, dokazuje tím zcela jednoznačně, že pravou pravdu ještě nepoznal. Přečtěte si Rádla, jeho slavnou Útěchu z filosofie, poslechněte si Ladislava Hejdánka. Mám obavu, že za podstatnou částí církevního fundamentalismu a jeho pojetí Bible je docela prostě předmětné pojetí pravdy. A pak by byla Bible pravdivá proto, že se vykopaly stopy po potopě nebo dokonce objevily zbytky Noemovy archy na vrcholu Araratu. Ale já mám za to, že je pravdivá proto, že nás vede k živé Pravdě (J + e), Konfrontuje nás s jejím nárokem a ujišťuje nás, že smíme žít v jejím světle. Mám za velmi závažné, že nemáme „objektivní“, nezaujaté a vnějšně evidentní zprávy o Ježíšovi. Jsem přesvědčen, že to není náhoda. Je to pojistka proti tomu, aby se nemohl stát předmětem našeho, tak zvaně nezaujatého, zpředměťujícího bádání, objektem v našich duchovědných laboratořích. Zprávám o něm lze buď věřit nebo nevěřit. A tak k němu, k setkání s ním, nevede jiná cesta než cesta víry.

Co tedy je Bible? Je to svědectví, vyznání, poselství. Je to bohatý a rozmanitý soubor vnitřních zkušeností oslovených, kteří v konkrétních událostech svého života i života společenství, v němž stáli, rozpoznali Boží zásahy, Boží soudy i Boží opatrování, Boží vedení. A to pak chtěli dosvědčit na modelových situacích, tedy tím, že svůj zážitek, svou vnitřní zkušenost, svůj pohled víry převyprávěli tak, aby na událostech byl tento Boží zásah, toto Boží vedení co nejzřetelnější: a zároveň o tom všem vyprávěli tak, aby ti, kdo to budou slyšet, mohli do takového dění a setkávání sami také vstoupit. Proto během tradice,

tedy během předávání, krátili a rozšiřovali a podtrhávali. Všechny úpravy dělali proto, aby jejich svědectví bylo zřetelnější, jejich vyznání názornější, jejich poselství naléhavější. Křesťan řekne: „vedl je Duch svatý“. Jeho vlivem bylo vše psáno z víry, tedy z touhy, vydat svědectví o Bohu, o vlastní víře a tím i čtenáře a posluchače přivést k téže víře. Bible je tedy kniha vysoce tendenční. Není nezaujatá, protože ji psali ti, kdo byli zaujati - Bohem a jeho dílem. Není nestranná. Straní Bohu na každé stránce. Opomíjet nebo dokonce popírat tuto tendenci znamená zbavit se možnosti rozumět jí do hloubky.

(Studijní texty Ekumenické impulzy, sešit č. 9

Přednáška prof. dr. Jana Hellera pro Křesťanskou akademii Praha, konaná dne 22. března 1990 v aule filozofické fakulty.)

5.2 Biblické pojetí člověka

Základy biblické antropologie hledejme v těchto hebrejských metaforách: srdce, tělo, duše, duch. To jsou prvky syntetické koncepce, tak odlišné od dnešního běžného rozdělování člověka na duši a tělo, které umožňují bibli vyjádřit celého člověka způsoby, jakými se projevuje. Má duši v míře, v jaké je oživován životodárným duchem, a jeho tělo poukazuje na jeho pomíjivost. Duch znamená jeho schopnost obrátit se k Bohu, zatímco tělo mu umožňuje vnějškové vyjádření. K tomuto prvnímu rozdílu v mentalitách přistupuje ještě jiný, hlubší rozdíl. Řecká filozofie se zabývá člověkem, tímto mikrokosmem, spojujícím dva světy — duchovní a hmotný. Bible se zabývá člověkem, obrazem Božím, právě v jeho vztahu k Bohu.

Nezná uzavřenost přirozeného světa řeckých filozofů, a člověka pozoruje jako bytost, zasazenou do dějin, jejichž hlavním činitelem je Bůh — Bůh, který jej stvořil a který, aby svého tvora zachránil, se sám stal člověkem. Biblická antropologie, neoddělitelná od teologie, se tak stává christologií. Člověk je člověkem před Bohem (Starý zákon) o vzorem člověka je Ježíš Kristus (Nový zákon). Všechny rozmanité lidské činy v dějinách se tak soustřeďují v kategoriích hříšníka a nového člověka, představovaných dvěma postavami, které se objevují ve významných okamžicích dějin spásy: Adamem a jeho protikladem, Hospodinovým služebníkem, kteří nacházejí společné naplnění v Ježíši Kristu. Pravým, živoucím člověkem není tedy Adam, ale Ježíš Kristus; nikoliv ten, který vzešel z prachu země, nýbrž ten, který sestoupil z nebe — nebo přesněji, Ježíš Kristus, předobrazem Adamem, nebeský Adam, jehož prvním nástínem byl Adam pozemský.

Bible je sbírka starověkých textů, o které tisíciletá židovská a křesťanská tradice tvrdí, že obsahuje Boží zjevení, že skrze ni mluvil a mluví Bůh.

Jde o soubor svědectví, vyznání, poselství. Je to bohatý a rozmanitý soubor vnitřních zkušeností oslovených, kteří v konkrétních událostech svého života i života společenství, v němž stáli, rozpoznali Boží zásahy, Boží soudy i Boží opatrování, Boží vedení. A to pak chtěli dosvědčit na modelových situacích, tedy tím, že svůj zážitek, svou vnitřní zkušenost, svůj pohled víry převyprávěli tak, aby na událostech byl tento Boží zásah, toto Boží vedení co nejzřetelnější: a zároveň o tom všem vyprávěli tak, aby ti, kdo to budou slyšet, mohli do takového dění a setkávání sami také vstoupit. Proto během tradice, tedy během předávání, krátili a rozšiřovali a podtrhávali.

Podle Bible je člověk člověkem před Bohem (Starý zákon) o vzorem člověka je Ježíš Kristus (Nový zákon).

OTÁZKY

1. Jaké části má Bible?
  2. Jak vznikal Starý zákon?
  3. Jaký tmelem drží různorodé biblické texty pohromadě?
  4. Jaké žánry Bible obsahuje?
  5. Jak se Bible dívá na člověka?
-

6 BIBLE – STARÝ ZÁKON II: LÁTKY, MOTIVY, ŽÁNRY, ANTROPOLOGICKÝ DOSAH DESATERA; PROROCI

PRŮVODCE STUDIEM

Navazujeme na předchozí kapitolu a rozšíříme si své znalosti o Starém zákonu. Podrobněji pojednáme o žánrech Starého zákona.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- co je obsahem Bible;
  - jaké žánry v Bibli najdeme a jaké bylo bylo jejich „místo v životě“ (Sitz im Leben) izraelské, resp. křesťanské komunity.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Bible, Starý zákon, Nový zákon, žánry, biblická próza, biblická poezie

---

6.1 Obsah Bible

Bible se dělí na Starý a Nový zákon. Ve Starém jde o Izraele, jeho dějiny, bohoslužby, etiku i výhledy do budoucnosti. V Novém zákoně jde o život a dílo Ježíše Krista a jeho ohlasy v prvotní církvi.

Starý zákon v našem českém znění Bible se v návaznosti na latinskou Vulgatu a řeckou Septuagintu dělí na knihy výpravné, naučné a prorocké. Ty výpravné obsahují: 5 knih Mojžíšových, Joz, Sd, Rt, 2S, 2 Kr, 2Pa, E, Nj, Est. Postupuje se tu zhruba od počátku

stvoření a člověka přes praotce, vysvobození z Egypta, usazení v Palestině, dobu soudců a králů, zjetí babylónské, návrat z něho a obnovu života v zemi. Následují knihy naučné: Job - problém utrpení, Žalmy - písně a modlitby, Přísloví, Kazatel a Píseň Šalamounova - mudrosloví. - Poslední třetí část jsou proroci, čtyři velcí (Iz, Jr, Ezd, Dan) a dvanáct malých.

Toto pořadí však není původní. Zrcadlí řeckou koncepci cesty Božího lidu z minulosti do budoucnosti, počítá tedy s naší, indoevropskou koncepcí času. Starší hebrejské třídění dělí Starý zákon na Zákon (5 knih Mojžíšových), Proroky (přední -výpravné, zadní- naučné (a Spisy) knihy mudroslovné a liturgické). V Zákonu je hlavní důraz na tom, co Bůh dělá a co člověku říká. V Prorocích se projevuje moc Božího slova v příbězích Izraele i v ústech proroků. Spisy pak kladou důraz především na lidskou odpověď na Boží oslovení, ať už má podobu liturgickou, mudroslovnou či jinou. Souhrnně lze říci, že časová posloupnost, která je zde ovšem také, je podřízena potřebám a možnostem aktualizace textu.

Nový zákon byl původně dělen do dvou oddílů: Pán (= evangelia) a Apoštol (Skutky, epištoly i Zjevení). Ale pak se zavedlo rozdělení, obdobné Starému zákonu, totiž také na knihy výpravné, naučné a prorocké. Výpravné jsou čtyři evangelia a skutky apoštolů, naučné jsou epištoly, kniha prorocká pak je jen jedna, Zjevení Janovo čili Apokalypsa. Někdy také Velká apokalypsa k rozlišení od tzv. malých apokalyps, což jsou stati v evangelích, kde se líčí budoucí, poslední soud.

Obsah evangelí lze shrnout snadno: Jde o Ježíšův život od narození (Mat + L) nebo od křtu (M=J), jeho učení a skutky, jeho ukřižování a vzkříšení, jeho zjevování učedníkům a nanebevstoupení. Skutky líčí život prvokřesťanské církve, nejdříve v Jeruzalémě, kde dojde k významné události seslání Ducha svatého, pak i misijní cesty apoštola Pavla po Kypru, Malé Asii a Řecku. Jeho přicestováním do Říma Skutky končí. Epištoly jsou vesměs listy s věroučným a mravoučným obsahem, jak obojí vyplývá z Kristova díla. Zjevení je výhled k událostem, které má Bůh v plánu a které tu zjevuje věřícím proto, aby v hrůzách posledního času nezoufali a nepropadli domněnce, že se věci vymkly Bohu z rukou, když se děje tolik zlého. Potíž je v tom, že nad Apokalypsou - ale i nad řadou jiných biblických textů. Nemáme v ruce objektivní měřítko, co je podobenství, model, obraz a co „skutečnost“. Jsem přesvědčen, že to není náhoda. Kdybychom totiž takové měřítko měli, mohli bychom na Boha vznášet zdůvodněný nárok, kdy už má co udělat. A tak se vlastně stát jeho pány. Proto budou mezi křesťany zřejmě vždy dohady a třeba i neshody o tom, co brát v Bibli doslovně a co považovat za obraz.

6.2 Žánry

Literární žánry Starého zákona vznikly při převodu ústní tradice do písemné podoby. Mnohé texty, uchované ve Starém zákoně, nebyly určeny primárně k literárnímu užití

a teprve později byly shrnuty do knihy. Tyto texty měly své místo v životě Izraelitů (všední život, liturgie aj.) a toto místo pak také určovalo zvolení literárního žánru. Z žánru lze zase do jisté míry naopak poznat životní události Izraelitů

Protože text, předávaný původně ústně, byl zapsáním do knihy mnohdy vytržen z původního kontextu a vsazen do prostředí nového, modifikoval se i žánr. Z různých drobnějších vyprávění tak vznikaly rozsáhlé příběhy, které pak zpětně nacházely své místo v životě Izraelců – např. při předčítání v synagogách.[2]

Zapisovatelé a redaktoři byli bezpochyby lidé vzdělaní a znali i literaturu okolních národů. Většinou taky psali s jistým teologickým záměrem.

6.2.1 PROSTŘEDÍ VZNIKU ŽÁNŘŮ

Žánry Starého zákona byly velkou měrou určovány prostředím, ve kterém vznikly. Mezi hlavní oblasti života patřily tyto:

Všední život (rodina, kmen, čeleď, obec) – většina literární tvorby byla pro zaznamenání „nezajímavá“, některé prvky se přesto uchovaly: ustálené formy pozdravu, žehnání, milostné a pracovní písně, nářky, přísloví, hádanky, pohádky, legendy, pověsti.

Právní praxe – ve staroizraelských městech chybělo větší prostranství, soudy se proto konaly „v bráně“.[5] Dochovaly se jednak popisy průběhu pří, ale také právní výnosy (zákazy a příkazy) a kletby.

Kult – podléhal proměnám společnosti. Během nomádského období kult nebyl směřován na jedno místo, ale svatyně byly transportovatelné; zvíře bylo pro nomády nejcennějším majetkem, a jeho obětování tak nabývalo vysoce náboženské povahy. S přechodem k usedlému životu byly zřizovány stálé svatyně, kde se konaly několikrát ročně slavnosti. Vznikaly jednak legitimující legendy (legitimovaly místo slavnosti, svátek či zvyklost), kultovní předpisy a žalmy.

Politické instituce – s politickou činností vznikaly anály a seznamy, dějepisné příběhy (oficiální historie) a v dvorském prostředí také královské žalmy a mudroslovná literatura.

Profétie – obraz proroků není jednotný (jednalo se o skupiny i jednotlivce). Jejich cílem nebylo vytvořit novou teologii, ale spíše přinášeli nové akcenty.

6.2.2 PRÓZA

Mezi prozaické texty, které se nacházejí ve Starém zákoně patří zejména:

Mýty – nacházejí se zejména v knize Genesis (stvoření světa, potopa). Velmi úzké paralely lze najít v mezopotámské mytologii (Enuma Eliš, Enki a Ninmach, Epos o Atrachasisovi, Epos o Gilgamešovi aj.),[6] Bible však podává zcela odlišnou interpretaci – Bůh není vykreslen jako rozmarný, nevypočitatelný, či dokonce zlý, ale naopak je jasně řečeno, že vše, co Bůh stvořil, je dobré. K přenosu mezopotámských mýtů mezi Židy mohlo dojít možná působením nomádských kmenů, které do Palestiny přicházely z východu, určitě pak během babylonského zajetí.

Příběhy – ságy (příběhy praotců, Gn 12-38, mnohdy etymologie jmen míst a etnik), **legendy** (Mojžíšův příběh, Ex, paralela v příběhu Sargona Akkadského), **novely** (Josefův příběh Gn 39-50, Rút, Ester), **bajky** a **podobenství**. (Sd 9, 2 Kr 14).

Hádanky (Sd 14), **příslloví**.

Legislativní texty – obsažena zejména v knihách Exodus, Leviticus a Deuteronomium, mnohé prvky byly přejaty z mezopotámského prostředí (Chammurapiho zákoník či zákoník nalezený v Aššuru, obsahující např. levirátní manželství).

6.2.3 POEZIE

Starozákonní poezie, stejně jako poezie mezopotámská, je velmi odlišná od poezie evropské, nezná totiž rým (pokud se nějaký v textech vyskytuje, jde o jev náhodný). O tom, zdali obsahují starozákonní texty metrum a o jaký druh metra by se mělo jednat, se badatelé neshodují; zřetelné je metrum pouze u žánru žalozpěvu (tzv. kíná, קִינָה), například v knize Pláč Jeremjášův. Existují však specifické znaky, které poetické texty odlišují od prozaických:

obrazný jazyk, založený především na (často složitých) metaforách;

paralelismus membrorum – verše jsou složeny ze dvou částí, obsah první části je zopakován v části druhé za použití jiných slov;

akrostich – verše (či dokonce celé strofy), především takzvaný alfabertický akrostich, kdy verše začínají postupně jednotlivými písmeny abecedy;

vybranější jazyk, například užívající archaismů.

Mezi hlavní poetické žánry ve Starém zákoně patří:

Sakrální písně – hymny, prosby, ódy

Profánní písně – válečné a vítězné (i zde se mnohdy vyskytuje náboženský kontext, protože biblické války byly válkami Božími, např. Ex 15), pracovní, pijácké, satirické, žalozpěvy. Z těchto písní se však uchovaly jen fragmenty, v textu mnohdy zbyly jen odkazy, že tyto písně existovaly.[10]

Žalmy – modlitba, někdy také vysloveně píseň (doprovázena hudebními nástroji). Po zničení Chrámu se staly základem synagogální liturgie. Žalmy lze nalézt i mimo biblický kánon, např. mezi svitky od Mrtvého moře či v egyptském (Achnatonově) hymnu na Atona.

Žalozpěvy – zejména kniha Pláč – nářek nad zničením Jeruzaléma, obdoba se nachází znovu v mezopotámské literatuře (Nářek nad zkázou města Uru).

Mudrosloví – jednak v podobě jednotlivých výroků, zejména však v celých knihách: oproti knize Přísloví, kde mají výroky silně pragmatický ráz (Tomu, kdo bude ctít Hospodina, tomu se povede dobře, tomu, kdo tak nebude činit, se povede zle.), stojí kniha Jób a Kohelet, které polemizují s tímto pragmatismem a ukazují, že tento mechanismus nefunguje. Obě tyto knihy jsou specifické – první se ptá na původ zla, druhá je pak silně ovlivněna helénismem. Krom těchto knih existují další texty mimo hebrejský kánon, dochované však jen v řecké Septuagintě – Kniha moudrosti a kniha Sírachovec (hebrejské fragmenty Sírachovce však byly nalezeny mezi texty Káhirske genízy).

Milostná píseň – Píseň písní, která mnohým vykladačům dosud činí problémy. Paralely lze najít v mezopotámské literatuře (hymny na Ištar), či beduínských svatebních zvyklostech.

Profétie – prorocké texty, když se naplnily, mnohdy ztratily svůj původní význam, uchováním však získaly smysl nový, většinou eschatologický. Krom prorockých knih se prorocká slova nacházejí zejména v 1. a 2. knize Samuelově (Samuel) a 1. a 2. knize královské (Elijáš, Elíša).

Apokalyptika – texty obsahující eschatologické představy a představy o konci světa. Ve Starém zákoně zejména v knize Daniel, v menší míře pak v knize Zacharjáš. Obdobu lze nalézt v některých apokryfních spisech a v novozákonní knize Zjevení Janovo.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Bible se dělí na Starý a Nový zákon. Ve Starém jde o Izraele, jeho dějiny, bohoslužby, etiku i výhledy do budoucnosti. V Novém zákoně jde o život a dílo Ježíše Krista a jeho ohlasy v prvotní církvi.

Literární žánry Starého zákona vznikly při převodu ústní tradice do písemné podoby. Mnohé texty, uchované ve Starém zákoně, nebyly určeny primárně k literárnímu užití a teprve později byly shrnuty do knihy. Tyto texty měly své místo v životě Izraelitů (všední život, liturgie aj.) a toto místo pak také určovalo zvolení literárního žánru.

Starozákonní poezie, stejně jako poezie mezopotámská, je velmi odlišná od poezie evropské, nezná totiž rým.

OTÁZKY

1. Pokuste se stručně shrnout, o čem pojednávají Starý a Nový zákon.
  2. Vyjmenujte některé biblické prozaické žánry.
  3. Je Bible literaturou v dnešním slova smyslu?
-

7 BIBLE – NOVÝ ZÁKON I: JEŽÍŠ Z NAZARETA VE SVĚTLE HISTORICKO-KRITICKÉHO BĀDÁNÍ; EVANGELIA

PRŮVODCE STUDIEM

V této kapitole se podíváme podrobněji na nejstarší svědectví o Ježíši Kristu, jak je rekonstruovalo historicko-kritické bádání. Dozvíte se základní údaje o novozákonních evangeliích.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- co nám o novozákonních svědectvích o Ježíši Kristu sděluje historicko-kritická metoda;
  - jak vypadají jednotlivá novozákonní evangelia.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

křesťanství, Ježíš Kristus, Nový zákon, historicko-kritické bádání, evangelia

---

7.1 Ježíš z Nazaretu

Křesťanství je historické náboženství, které vzniklo jako odpověď na specifický sled událostí — mezi nimi především život Ježíše Nazaretského. I když obsažené pojednání o Ježíši Nazaretském přesahuje možnosti tohoto svým rozsahem omezeného textu, je

nicméně důležité pochopit něco z jeho základních myšlenek, zejména tak, jak jsou ucho-
peny a rozvinuty v dějinách křesťanství.

Život Ježíše Nazaretského značí tradiční počátek křesťanské éry, přičemž datum jeho
smrti se klade do doby někdy okolo roku 30—33 našeho letopočtu. Přesto však o této po-
stavě nevíme prakticky nic jiného, než co nám poskytují novozákonní zdroje. Nový zákon
sám obsahuje dvě skupiny zcela odlišných zdrojů informací: čtyři evangelia a listy. I když
přirovnání zde nejsou přesná, existují jasné paralely mezi evangelií a klasickým! „životo-
pisy“, jejichž autoři byli přední římské dějepisci té doby, jako jsou Suetoniovy Životy dva-
nácti císařů nebo Lúkianův Život Demonaktův.

Evangelia mísí historické vzpomínky s teologickou reflexí a přibližují jak osobnost, tak
význam Ježíše Nazaretského. Každé ze čtyř evangelií má svou vlastní charakteristickou
identitu a cílovou skupinu. Například Matoušovo evangelium vysvětluje Ježíšův význam
zejména pro židovské čtenáře, Lukášovo evangelium jej zase přibližuje řecky mluvícím
obcím. Představení Ježíšovy osobnosti je stejně tak důležité jako zaznamenání toho, co řekl
a udělal. Lze říci, že se autoři evangelií snaží Ježíše Nazaretského zasadit do souvislosti,
aby bylo možno porozumět jeho vztahu s lidstvem, dějinami a Bohem a dostatečně jej oce-
nit. Evangelia se tedy soustředí na tři konkrétní témata:

1. To, co Ježíš vyučoval, zejména proslulé „podobenství o Božím království. Význam
Ježíšova učení podle nich spočíval v tom, že věřícím poskytl návod, jak prožít opravdový
křesťanský život. To bylo také ústřední téma křesťanského učednictví, ve smyslu pěstování
pokorného postoje vůči ostatním a poslušnosti vůči Bohu.

2. Co Ježíš učinil, zejména jeho uzdravování, které bylo považováno za důležité k určení
jeho podstaty, ale také pro formování samotného křesťanského společenství. Jako způsob
pokračování v Kristově činnosti v tomto směru například většina středověkých klášterů
zakládala špitály.

3. Co o Ježíšovi řekli ti, kdo byli svědky jeho učení a působení. Lukášovo evangelium
například zaznamenává Simeonovo vyznání, že dítě Ježíš je „slávou pro Izrael“, stejně jako
výrok římského centuriona, že Ježíš nebyl vinen tím, z čeho byl obžalován. To může být
považováno za veřejné potvrzení Ježíšovy identity.

Novozákonní listy — které se dnes někdy označují za „epištoły“ (řecky: epistolé, „do-
pis“) — jsou adresovány jednotlivcům a církevním obcím a často se soustřeďují na otázky
vedení a víry. Tyto listy jsou důležité, neboť nám pomáhají porozumět vývoji představy,
co znamenala postava Ježíše Nazaretského v křesťanském společenství.

Aby zdůraznily, jak důležité je napodobovat jeho přístup, pravidelně se dovolávají jeho
příkladu — například nutnosti toho pokládat druhé za přednější sebe sama (Fil 2). Ačkoli
listy neobsahují téměř žádnou zmínku o Ježíšově učení, je nepochybné, že od něho odvozují
určité vzorce chování — jako je pokora nebo ochota přijmout utrpení.

Listy také kladou důraz na význam určitých vzorců chování, jako je opakování aktu Poslední večeře za použití chleba a vína jako připomínky a oslavy Kristovy smrti a zmrtvýchvstání. Nový zákon také jasně předjímá 1 svátosti křtu a eucharistie, které lze najít zpětně v působení Ježíše samotného.

Ještě důležitější je možná skutečnost, že novozákonní listy také ukazují, jak křesťanské obce chápaly identitu a význam Ježíše Nazaretského. Nejdůležitější z těchto temat jsou následující:

1. Ježíš Nazaretský se považuje za prostředníka, skrze něhož lze poznat a pochopit neviditelného Boha.

Ježíš je „obraz Boha neviditelného“ (řecky: eikón; Ko 1,15) nebo „výraz Boží podstaty“ (řecky: charakter; Žd 1,3).

2. Ježíš je jediný, skrze nějž je možná spása a jehož život odráží představy charakteristické pro vykoupenou lidskou bytost. V tomto směru je nejpříznačnější použití výrazu „spasitel“ (řecky: sôtér).

3. Jádro křesťanské víry ve zmrtvýchvstání Ježíše Nazaretského je chápáno jako důkaz jeho nevinnosti, potvrzení jeho božské podstaty a základ naděje pro věřící. Věřící se skrze svoji víru považují za sjednocené s Kristem, mají účast na jeho přítomném utrpení a současně na naději v jeho zmrtvýchvstání.

Reflexi významu a platnosti každého z těchto temat pro život a myšlení věřících v křesťanských obcích začalo docházet k jejich dalšímu rozvoji. Pro výklad jak křesťanských názorů, tak formování jejich raného sociálního a kulturního dopadu měly obzvláštní důležitost Pavlovy listy. Později v této kapitole přiblížíme, jak tyto myšlenky rozpracovali raně křesťanští myslitelé.

7.2 Evangelia

Evangelium (řecky εὐαγγέλιον *euangelion*, *dobrá zpráva*) je text pojednávající o životě, smrti a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Texty vznikaly desetiletí po Ježíšově smrti. Čtyři evangelia zahrnutá do Nového zákona se nazývají kanonická, ostatní se označují jako apokryfní.

Kanonická evangelia se označují jmény podle autorů a nejčastěji se předpokládá jejich sepsání v tomto pořadí: Evangelium podle Marka, Matouše, Lukáše a Jana. První tři pojednávají o podobných událostech a nazývají se proto synoptická (suhledná).

První význam slova *evangelium* v kontextu bible v křesťanské a Ježíšově^[2] terminologii je ve smyslu „radostné zvěsti, kterou přinesl Ježíš lidem“. Avšak po Ježíšově smrti a vzkříšení tento termín dostal nový význam „radostné zvěsti o Ježíši“ a o jeho příchodu a nanebevstoupení a zejména jeho poselství – nadcházející spásy duší. Označení těchto spisů je odvozeno od Markova evangelia, které začíná slovy: *Počátek evangelia Ježíše Krista, Syna Božího*.

Evangelia jsou obvykle souborem či sbírkou kratších textů nejrůznějšího charakteru, které autor – redaktor (evangelista) posbíral, zařadil a z nichž utvořil jeden kompaktní text. Každý evangelista své evangelium koncipoval specificky s důrazy poskytujícími plastický pohled na popisované situace, což vycházelo primárně z toho, že každý promlouval k trochu jinému okruhu čtenářů. Všem evangeliím je však společné, že celková koncepce vypráví o Ježíšově životě a zvěstuje spásu.

Do kánonu Nového zákona byla přijata a zařazena čtyři evangelia: Matouš, Marek, Lukáš a Jan.

Kanonická evangelia historicky byla a dnes jsou většinou křesťanských církví považována za inspirovaná Bohem. Skutečnost, že se v názvu uvádí termín „podle“ (řecky *κατά*), připomíná, že pro autory a první čtenáře evangelií existovalo jen jedno evangelium, tedy jedna „dobrá zpráva“, zachovaná ve čtverém různém podání podle čtyř autorů.

První tři evangelia (Mt, Mk, Lk) jsou si ve srovnání se čtvrtým velmi podobná a obsahují mnoho společného materiálu, nazývají se proto *synoptickými* (lze je „položit vedle sebe a dle nich komparovat“). Vzájemného literárního vztahu těchto tří evangelií se týká tzv. *synoptická otázka*. Evangelium podle Jana se zaměřuje na specifické, synoptickými evangelií neakcentované události, vyplývající z osobní blízkosti apoštola Jana Ježíši. Všechna čtyři evangelia mají nicméně tyto dvě základní části: první vypráví o Ježíšově životě, druhá o jeho umučení, smrti a vzkříšení z mrtvých.

Historicita jednotlivých dílčích událostí není od doby, kdy byla historická kritika uplatněna i na Bibli, v liberálních kruzích přijímána, dle kritérií dopředu vylučujících možnost inspirace Bohem i přes doložení základních faktů z mimobiblických pramenů (např. Josefus Flavius, Suetonius, Plínius st. aj.) a nálezů potvrzujících kontext (např. dochovaná Danieleova proroctví v tzv. Kumránských svitcích); evangelia ostatně neměla za cíl (i přes pozoruhodnou přesnost některých uváděných reálií) působit jako historické dokumenty, ale jako prostředek křesťanské zvěsti. Pro pohled historické kritiky je charakteristický názor, že jednotlivé příběhy nejsou přesným popisem historických událostí, a to kvůli odlišnosti perspektivy u stejných příběhů. Toto určité ochuzení pohledu tak biblickou kritiku omezuje ve schopnosti složit multidimenzionální obraz příběhů popisovaných synoptiky. Ty se u jednotlivých evangelistů více či méně odlišují – to je dáno tím, že každý evangelista psal pro jinou komunitu čtenářů s jiným teologickým důrazem a měl za cíl zdůraznit trochu jiný aspekt „dobré zprávy“. Jednotlivé příběhy tak nepopisují jen vysloveně historické události,

ale mají čtenáře zvat k přijetí evangelia. Díky mnohovrstevnosti textu slouží i jako metafory širšímu kontextu – mají podat svědectví o spáse a duchovně morálních požadavcích.

7.2.1 STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH EVANGELIÍ

Evangelium podle Matouše napsal dle tradice bývalý celník Matouš. Datum sepsání knihy se dnes obecně klade mezi léta 60-80 n. l. Kniha byla určena zejména pro přesvědčení Židů, kteří doposud Ježíše jako mesiáše neuznávali, a pro utvrzení víry židokřesťanů.

Evangelium podle Marka podle tradice sepsal Marek, jeden z prvních křesťanů. Vzhledem k tomu, že se Marek vůbec nezmiňuje o zboření Chrámu, datuje se vznik tohoto evangelia před rok 70.[4] Kniha nebyla určena primárně židům, ale pohanům z římského kulturního prostředí. To lze usoudit jednak dle razance a jednak i podle toho, že text obsahuje některá vysvětlení, která by židovský čtenář považoval za nadbytečná.

Evangelium podle Lukáše je přímo dedikováno „Vznešenému Teofilovi“ lékařem Lukášem. Pisatelem byl vzdělaný člověk, slovní zásoba je bohatší než u ostatních evangelií. Lukáš čerpal detailně i od jiných očitých svědků než předchozí dva evangelisté a obsahuje mnohé další příběhy a podobenství (např. obsáhlé vyprávění o Ježíšově dětství). Jeho záměrem je oslovení řecko-helenistického světa. Dokončení evangelia se klade do let 70-90.

Evangelium podle Jana sice neuvádí jméno pisatele, ale tradičně se má za to, že je napsal apoštol Jan, který o sobě v evangeliu píše jako o tom, „kterého Ježíš miloval“, např. J 21, 20 (Kral, ČEP). Jedná se o evangelium odlišné od ostatních tří, velkou roli v něm hraje symbolika, zjevení preexistence Krista ve věčném Logu a důraz na příchod osoby Ducha svatého. Vznik knihy se datuje přibližně do roku 90-100, těsně před Janovu smrtí.

SHRNUTÍ KAPITOLY

- Křesťanství je historické náboženství, které vzniklo jako odpověď na specifický sled událostí — mezi nimi především život Ježíše Nazaretského.
- Evangelium je text pojednávající o životě, smrti a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Texty vznikaly desetiletí po Ježíšově smrti. Čtyři evangelia zahrnutá do Nového zákona se nazývají kanonická, ostatní se označují jako apokryfní.
- Evangelia mísí historické vzpomínky s teologickou reflexí a přibližují jak osobnost, tak význam Ježíše Nazaretského pro první křesťanské komunity.
- Každé ze čtyř evangelií má svou vlastní charakteristickou identitu a cílovou skupinu

OTÁZKY

1. Pokuste se vystihnout, jakou různou optikou líčí život a smrt Ježíše Krista novozákonní evangelia?
  2. Jak říkáme evangelíím obsaženým v Novém zákoně?
  3. Vyjmenujte novozákonní evangelia.
-

8 BIBLE – NOVÝ ZÁKON II: VZNIK KŘESŤANSKÉ CÍRKVE, PAVEL Z TARSU (EPIŠTOLY); KŘESŤANSKÁ ESCHATOLOGIE – NOVÉ POJETÍ ČASU A VZTAHU K MOCI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte více o vzniku a šíření prvních křesťanských komunit (církví). Dělo se tak do značné míry zásluhou apoštola Pavla, který je také autorem několika dopisů (epištol), který se později staly součástí novozákonního kánonu. S Pavlovými listy (epištolami) se také seznámíte v této kapitole.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- co nám o šíření křesťanství říkají historické prameny;
- čím bylo křesťanství pro obyvatele římské říše přitažlivé;
- že prvotní církve připomínala spíše síť provázaných komunit;
- jak šířil křesťanství apoštol Pavel

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

vznik křesťanství, raná církve, apoštolové, apoštol Pavel, novozákonní dopisy (epištolami)

8.1 Šíření raného křesťanství

Jak dosvědčují historické prameny, křesťanství se v prvním a na počátku druhého století šířilo velmi rychle. To přirozeně nabízí dvě otázky. Zaprvé, jaké byly mechanismy, které mu pomáhaly se rozšiřovat? A zadruhé, co na tomto hnutí tehdejší lidi přitahovalo? Oproti

ranému islámu se křesťanství nešířilo silou. Pokud bylo síly použito, bylo to ve formě represivních opatření ze strany římských úřadů. Jelikož byl křesťanství zákonný status přiznán až ve čtvrtém století, museli konvertité vědět, že toto nové náboženství má něco, za co stojí riskovat pokutu nebo pronásledování. Ale co to bylo? Historici dřívější doby tvrdili, že jedním z primárních mechanismů šíření křesťanství bylo veřejné kázání, s poukazem na význam Pavlových misijních cest, popisovaných ve Skutcích apoštolů. O veřejném hlásání křesťanské víry v té době však existuje jen relativně málo historických zpráv. Pravděpodobně to odráží fakt, že říšské úřady toto náboženství potlačovaly. Výjimečným příkladem takového veřejného kázání je Pavlova řeč v Athénách, neboť jinak dával přednost vystoupením v synagogách před židovským publikem.

Až teprve nedávno zaznamenali historikové, jaký význam měly pro šíření křesťanské víry vzájemně propojené sítě. Tyto volné skupinky, často zakládané okolo profesí nebo soustředěné kolem specifických míst, se na veřejnosti snažily na sebe neupozorňovat. I, kteří o toto náboženství projevíli zájem, bývali zváni na v podstatě tajná setkání, a to často křesťany, s nimiž je přiváděly do styku jejich sociální nebo profesní vazby.

První křesťanská shromáždění nebo schůzky (řecky: ekklésia) se obvykle scházely v soukromých domácnostech. Vytvářelo to silný pocit sounáležitosti a identity, dále posilovaný „posvátnými přísahami“ (latinsky: sacramenta) věrnosti.

Existují také četné důkazy o tom, jaký význam měl pro šíření křesťanství obchod. Docházelo k tomu, že se cestující kazatelé a učitelé ve městech, kde pobývali za účelem obchodování, účastnili domácích setkání církve. V této rané fázi neexistovala žádná ústřední náboženská autorita, žádný standardní model organizace společenství na místní úrovni ani žádné vyhrazené církevní budovy nebo chrámy. Bylo to až v době po konstantinovském obratu, kdy se biskupové celého křesťanského hnutí spolu mohli scházet a začít diskutovat nad křesťanskou vírou a vydávat oficiální vyznání víry.

Čím tedy křesťanství přitahovalo? Proč se přes všechna nebezpečí, která to s sebou neslo, začalo tolik lidí obracet na tuto víru? Je jasné, že přitažlivost tohoto náboženství měla více vrstev a není snadné ji jednoduše charakterizovat. Na sociální úrovni nabízelo křesťanství svým členům nový pocit identity a společenského postavení. Rostoucí vědomí o významu vzájemně propojených společenských sítí v rozšiřování křesťanství po celé římské říši jasně poukazuje na to, jaký význam mělo někam patřit a mít pocit vlastní důležitosti. Jak dokazují například pavlovské listy, oproti římské společnosti, která byla silně hierarchická, kladlo křesťanství jen nepatrný důraz na význam společenských rolí: „není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Ga 3,28). Křesťanská společenství vytvořila hodnotový systém, jenž těm, kteří by se jinak nacházeli na nejnižší příčce společenského žebříčku, umožňoval získat pocit vyšší osobní ceny a hodnoty. Io vše jasně vysvětluje přitažlivost raného křesťanství pro ženy (1.3.6), otroky a další sociálně marginalizované skupiny.

Tento důraz na důležitost všech členů společenství věřících navíc doplňovala praktická pomoc. Raně křesťanská společenství považovala za nedílnou část své identity úsilí o sociální kontakt a podporu, jako je vybírání příspěvků pro zaopatření chudých, nemocných a jinak potřebných. Dobrým příkladem byla péče církve o vdovy, sociální skupinu, která měla v římské společnosti jen nevýznamné postavení. Jak vyplývá z nedávno objevených dokumentů, římské obce podporovaly velké množství vdov, které by většinou jinak byly bez jakékoli sociální pomoci nebo osobních prostředků potřebných k přežití.

Jak se můžeme dočíst ze soudobých zpráv, mnozí byli tehdy nakloněni k tomu vzít myšlenky křesťanství v úvahu kvůli přínosu, který by to pro ně mělo.

Není náhoda, že raná církev používala pro pojmenování křesťanských biskupů a svých obřadů lékařské výrazy a pojmy: je například známo, že Ignác z Antiochie, biskup prvního století, popisoval eucharistický chléb a víno jako „lék nesmrtelnosti“. Představa křesťanství jako náboženství a uzdravujícího společenství nacházela širokou odezvu zejména v nejistých a nestabilních dobách.

V raně křesťanském kontaktu hrálo důležitou roli téma znovuvzkříšení, a to nejen jako potvrzení postoje, který pohrdal smrtí. Zprávy o mučednictví raně křesťanských představitelů často zdůrazňují, jak malý strach měli ze smrti, a zmiňují, jaký vliv to mělo na pohan-ské obecnstvo. Tento pozoruhodný nedostatek strachu tváří v tvář smrti — kterého si často všímali kulturní komentátoři té doby — však nevdechují žádné stoické snaze o lhostejnost. Leží za tím pevná víra v Život věčný, která byla charakteristická pro křesťanství.

Nakonec musíme patřičně zdůraznit mocnou ideologii, kterou se raně křesťanské prohlášení vyznačovalo.

Raně křesťanští apologeti tvrdili, že jejich víra má schopnost porozumět hluboké morální struktuře vesmíru, neboť umožňovala vysvětlit záhady zla a utrpení a nabízela základní ujištění, že spravedlnost nakonec zvítězí nad klamem a útlakem. Křesťanství hlásalo moudrého a spravedlivého vládce vesmíru, který stojí v opozici vůči morální dekadenci sekulárních císařských mocenských institucí. Toto náboženství nabízelo alternativní představu skutečnosti, která byla pro mnohé přístupnější, než bylo to, čeho se jim jinak dostávalo.

Přitažlivost křesťanství tudíž byla pro pozdně antický svět komplexní. Měla řadu úrovní a týkala se mnoha kulturních aspektů tehdejšího věku.

8.2 Apoštol Pavel (Saul z Tarsu) a jeho dopisy

Pro první seznámení viz heslo na wikipedii https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_z_Tarsu

První velké období křesťanských dějin je všeobecně známé pod názvem „apoštolská éra“. Výraz „apoštol“, který se odvozuje od řeckého slovesa apostelein, „poslat“, se často používal k označení těch, které Ježíš Nazaretský pověřil pokračováním svého pastýřského úřadu a jeho rozšiřováním. Tradičně se to týká období, kdy apoštolové dosud žili a zajišťovali dějinnou kontinuitu mezi církví a původním společenstvím víry, které se shromáždilo kolem Ježíše Nazaretského. Přestože je to období, které má z historického hlediska zjevně nesmírný význam, naše znalosti o něm jsou bohužel jen kusé. Můžeme však přiblížit některé z jeho stránek, které poskytují důležitý přechod k lépe zmapovaným dějinám rané církve.

Jak jsme již poznamenali, samotné centrum křesťanského hnutí obsahuje množství zpráv o slovech a činech Ježíše Nazaretského a jejich interpretací. Jeho důležitost byla představena z hlediska jeho osobnosti a významu, za použití bohatého rejstříku christologických titulů a obrazů spásy, často vypůjčených z židovských kořenů křesťanství. Křesťanské skupiny se zpočátku utvářely zejména v předních městských centrech, jako byl Jeruzalém. Na této činnosti se aktivně podíleli jedinci, kteří Ježíše Nazaretského osobně znali nebo byli důvěrní blízcí s jeho bezprostředním okruhem. Další křesťanská společenství vytvářeli ti, kteří měli komplexnější vazby s jeruzalémskou obcí. Mezi ně patřil zejména Pavel z Tarsu, který byl podle samotného Nového zákona odpovědný za založení křesťanských obcí v mnoha oblastech středozemního světa. Zpočátku bylo křesťanství téměř jistě považováno za pouhou další sektu nebo skupinu v rámci židovství, které bylo ve vyjádření své zbožnosti na značnou rozmanitost již zvyklé. Jak vyjasnily nedávné historické studie tohoto období, tehdejší židovství mělo daleko k tomu být jednolitým náboženským hnutím.

Křesťanská společenství byla roztroušena po celé říši a každé z nich čelilo vlastním konkrétním místním překážkám a obtížím. To nabízí dvě velké historické otázky, přičemž ani jednu z nich nelze zodpovědět s dostatečnou jistotou. Zaprvé, jak tato jednotlivá křesťanská společenství udržovala svou identitu ve vztahu k okolnímu kulturnímu prostředí? Je jasné, že ke zdůraznění odlišnosti křesťanských společenství sloužily například raně křesťanské bohoslužby, neboť přispívaly k vytváření pocitu sdílené identity, která pomáhala vyhranit se vůči společnosti obecně.

Zadruhé, jak se tyto jednotlivé obce samy vnímaly ve vztahu k většímu univerzálnímu společenství, v pozdějších novozákonních textech stále častěji označovanému jako „církev“. Z důkazů vyplývá, že tyto obce udržovaly vzájemný kontakt pomocí korespondence a putujících učitelů, kteří navštěvovali skupiny obcí, a zejména tím, že sdílely základní dokumenty, z nichž některé (ale ne všechny) byly později vřazeny do novozákonního kánonu.

Existuje všeobecná shoda, že tyto aktivity slouží jako základ témat některých pastorálních epištol neboli tří pozdějších novozákonních listů (První a Druhý list Timoteovi, Titovi). Ty se pravděpodobně datují do posledních desetiletí prvního století a vykazují specifický zájem o konkrétní otázky uspořádání církve a důležitost předání klíčových otázek víry pozdější generaci. Pavlovské listy považují víru zejména za projevení víry v Boha, zatímco pastorální epištoly ji vnímají spíše jako sbírku učení, které má být věrně předáváno z jedné generace na druhou (1.5.9). Listy jsou důležitým dokladem zvyšující se institucionální víry a hledání toho, jaké formy církevní struktury by mohly být nejvhodnější pro budoucí potřeby křesťanské víry.

Raně křesťanská společenství nepochybně věřila, že sdílejí společnou víru, která se postupně rozšiřuje po celém civilizovaném světě. Jednotlivé obce nebo skupiny se považovaly za místní představitele nebo ztělesnění něčeho většího — a sice celé církve. I když je možné tvrdit, že křesťanství vykazovalo ve druhém století základní shodu v teologických otázkách, založenou na uctívání Krista jako vzkříšeného Pána, první křesťané svoji víru vyjadřovali a vykonávali různými způsoby.

Přestože někteří historici dodnes považují rané křesťanství za hnutí vyznačující se jedinou tradicí, je pravděpodobně lepší vnímat je jako spleť sítí tvořenou provázanými skupinami a jednotlivci, kteří žili v odlišných sociálních, kulturních a jazykových podmínkách.

I když všichni křesťané uctívali Ježíše, nevedlo to ke vzniku žádné jedolité — nebo dokonce identické — křesťanské kultury. Tyto skupiny se snažily přizpůsobit svou víru podmínkám, ve kterých žily, a vyjádřit ji tak, aby v těchto podmínkách dávala smysl. I když považovat tyto skupiny za „konkurenční“ je potenciálně zavádějící, je určitě správné konstatovat, že v této rané fázi vykazovaly větší autonomii, než se obecně soudí.

Jak zdůrazníme později, rané křesťanství nedisponovalo žádnými autoritativními strukturami, které by umožňovaly zavést jednotu. Mnozí hloubavější historici také zdůrazňují velké intelektuální vzrušení té doby, které je zřetelně vidět ve způsobu, jakým raní křesťané svou víru zkoumali a vyjadřovali.

Historická pozorování však nenaznačují, že by v raném křesťanství neexistoval žádný ústřední jednotící prvek. Společenská rozmanitost raného křesťanství ale v žádném případě neznamenala teologickou anarchii. Je možné určit vzor odvozený od apoštolského svědectví a udržovaný po celý čas jako „poklad víry“ (latinsky: depositum fidei), který Nový zákon označuje jako „víru, jednou provždy odevzdanou Božím lidu“ (Žd 3). Tento vzor je jako nějaký druh genetického kódu zakotvený jak v novozákonním textu, tak ve spisech a obřadech rané církve. Navzdory tomuto základnímu „vzoru pravdy“, který raně křesťanská společenství sjednocoval, však tyto obce také vykazují zřetelnou rozmanitost. I když někteří badatelé mají za to, že ke vzniku této „rozmanitosti“ v křesťanství došlo až později, z důkazů vysvítá, že určitá různorodost zde existovala od začátku, i když se díky dalšímu vývoji v jistých obdobích stala zjevnější.

8.3 Pavlovy epištoly

Jde o čtrnáct knih v Novém zákoně, které byly původně dopisy, jež napsal apoštol Pavel členům Církve. Mohou být rozděleny do následujících skupin:

2. TESSALONICENSKÝM (Soluňanům) (50–51 PO KR.)

Pavel napsal tyto epištoly Tessalonicenským z Korintu během své druhé misionářské cesty. Jeho práce v Tessalonice je popsána ve [Skutcích 17](#). Chtěl se do Tessaloniky vrátit, ale nemohl ([1. Tes. 2:18](#)). Poslal tam proto Timotea, aby potěšil obrácené a přinesl mu zprávu o tom, jak se jim daří. První epištola je výsledkem jeho vděčnosti při Timoteově návratu. Druhá epištola byla napsána krátce poté.

2. KORINTSKÝM, GALATSKÝM, ŘÍMANŮM (55–57 PO KR.)

Pavel napsal epištoly Korintským během své třetí misionářské cesty, aby odpověděl na otázky a napravil nepořádek mezi Svatými v Korintu.

Epištola Galatským byla možná napsána mnoha církevním jednotkám po celé Galicii. Někteří členové Církve opouštěli evangelium, protože byli nakloněni židovskému zákonu. Pavel v tomto dopise vysvětlil účel Mojžíšova zákona a hodnotu duchovního náboženství.

Epištolu Římanům napsal Pavel z Korintu, částečně proto, aby připravil římské Svaté na svou návštěvu, o níž doufal, že ji vykoná. Tento dopis také znovu potvrzuje nauky, které byly zpochybňovány některými Židy, kteří se obrátili na křesťanství.

FILIPENSKÝM, KOLOSSENSKÝM, EFEZSKÝM, FILEMONOVI, ŽIDŮM (60–62 PO KR.)

Pavel napsal tyto epištoly, zatímco byl poprvé ve vězení v Římě.

Pavel napsal epištolu Filipenským hlavně proto, aby vyjádřil svou vděčnost za filipenské Svaté, aby jim vyjádřil svou náklonnost a aby je potěšil ve zklamání ze svého dlouhého uvěznění.

Pavel napsal epištolu Kolossenským jako důsledek zprávy o tom, že kolossenští křesťané upadají do vážného omylu. Věřili, že dokonalost přichází pouhým pečlivým dodržováním vnějších obřadů namísto rozvojem křesťanského charakteru.

Epištola Efezským je velmi důležitá, neboť obsahuje Pavlovo učení o Církvi Kristově.

Epištola Filemonovi je osobní dopis o Onezimovi, otrokovi, který oloupil Filemona, svého pána, a utekl do Říma. Pavel poslal Onezima zpátky k jeho pánovi s dopisem žádajícím o to, aby bylo Onezimovi odpuštěno.

Pavel napsal epištolu Židům židovským členům Církve, aby je přesvědčil, že zákon Mojžíšův byl naplněn v Kristu a že Kristův zákon evangelia ho nahradil.

2. TIMOTEOVI, TITOVÍ (64–65 PO KR.)

Pavel napsal tyto epištoly poté, co byl v Římě poprvé propuštěn z vězení.

Pavel cestoval do Efezu, kde zanechal Timotea, aby zamezil rozšiřování některých forem spekulací, zamýšleje vrátiti se později. Svou první epištolu Timoteovi napsal asi z Makedonie, aby mu poradil a aby ho povzbudil v plnění jeho povinností.

Pavel napsal epištolu Titovi v době, kdy byl propuštěn z vězení. Možná, že navštívil Krétu, kde Titus sloužil. Dopis pojednává hlavně o spravedlivém životě a o kázni v Církvi.

Pavel napsal svou druhou epištolu Timoteovi, když byl podruhé ve vězení, krátce před svou mučednickou smrtí. Tato epištola obsahuje Pavlova poslední slova a ukazuje podivuhodnou odvahu a důvěru, s níž čelil smrti.

8.4 Vztah křesťanství a židovství (judaismu)

Rané křesťanství tedy vzniklo v rámci židovství a většina jeho prvních konvertitů byli židé. Nový zákon se také často zmiňuje o křesťanech kázajících v místních synagogách. Obě náboženství si byla vzájemně tak podobná, že vnější pozorovatelé, jako byly římské úřady, křesťanství často považovali za pouhou židovskou sektu a ne za nové hnutí vyznačující se odlišnou identitou.

Ačkoli křesťanství vzniklo uvnitř Židovství, velmi rychle si vytvořilo vlastní specifickou identitu. Jeden z nejvýraznějších rozdílů mezi oběma vírami, který byl zjevný již na počátku druhého století, představovalo to, že židovství se definovalo spíše správným vykonáváním zvyků, a naopak křesťanství mělo tendenci určovat se správným učením. Historici tohoto období tudíž často hovoří o židovské ortobraxi a křesťanské ortodoxii.

I když křesťané odmítali přijmout židovské kultovní rituály (jako jsou zákony týkající se potravy, zachování šabatu/soboty nebo obřizky), které sloužily k identifikaci židů v nežidovském společenství, radikální návrh Markiona ze Sinopé z druhého století — že by křesťanství mělo být prohlášeno za naprosto odlišné od židovství — nezískal širokou podporu (1.2.3).

Vlastní identifikace křesťanství se zpočátku zaměřovala na objasnění vzájemného vztahu mezi křesťanstvím a židovstvím, přičemž se soustředila na význam Ježíše a následně

na roli Starého zákona. Je tudíž naprosto rozumné tvrdit, že pavlovské učení o ospravedlnění vírou představuje teoretický základ pro oddělení nežidovských křesťanských společenství od těch židovských.

Vztah mezi křesťanskou církví a národem Izraele býval často vyjadřován ve formě dvou „smluv“ nebo „zákonů Tato novozákonní terminologie, používaná zejména v listu Židům, se během následujících století stala v křesťanském myšlení normativní. Slovní spojení „stará smlouva používají křesťanští autoři k označení vztahu Boha k národu Izraele, jak je vnímán v židovství.

Spojením „nová smlouva“ křesťané označují vztah Boha k lidstvu jako celku, jak je to zjeveno v učení a osobě Ježiše Nazaretského. Křesťanská víra v myšlenku, že příchod Krista značí něco nového, je vyjádřena v odlišném přístupu ke Starému zákonu. To může být v zásadě shrnuto takto: přijímány jsou náboženské principy a myšlenky (jako je pojetí svrchovaného Boha, který je činný v lidských dějinách), ale už ne náboženské zvyky (jako jsou předpisy týkající se potravy a obětní úkony).

Uznání kontinuity mezi křesťanstvím a židovstvím představovalo pro rané křesťanství, zejména v prvním století, řadu vážných obtíží. Jakou roli v křesťanském životě hrál židovský Zákon? Měly v křesťanské církvi i nadále své místo tradiční židovské obřady a zvyky? Jak vyplývá z důkazů, tato otázka byla důležitá zejména ve čtyřicátých a padesátých letech prvního století, kdy se křesťanští konvertité nežidovského původu dostali pod tlak od křesťanů židovského původu, kteří chtěli tyto obřady a zvyky nadále zachovávat.

Zejména citlivá byla otázka obřízky, neboť nežidovští konvertité ke křesťanství bývali často nuceni k tomu, aby se v souladu se Zákonem nechali obřezat. Tento spor zaznamenávají Skutky apoštolů, které zmiňují, že malá část církve na konci čtyřicátých let trvala na zásadnosti obřízky pro křesťany mužského rodu. Pokud by ji nepodstoupili, nemohli by podle nich být spasení (Sk 15,1).

Tato skupina (často nazývaná „judaisté“) zjevně předpokládala, že křesťanství potvrzuje každý aspekt tehdejšího židovství a vyznačuje se jen jediným přídavkem další (a vysoce významné) víry — a sice že Ježiš Nazaretský je oním dlouho očekávaným mesiášem.

Nový zákon nám poskytuje zprávu o tom, jak byla tato otázka během apoštolského období vyřešena. Tento komplexní vztah mezi křesťanstvím a židovstvím měl v plánu projednávat první všeobecný sněm křesťanské církve, Jeruzalémský koncil (Sk 15,2—29), který se sešel v roce 49. Jednání zpočátku vládli konvertovaní farizejové, kteří trvali na nutnosti dodržovat Mojžíšův zákon, včetně požadavku obřízky. Pavlova zpráva o vzrůstajícím vlivu křesťanského evangelia mezi křesťany nežidovského původu však zapříčinila, že docházelo ke zpochybňování pravověrnosti tohoto přístupu. Proč by se do cesty konverze tak velkého množství osob nežidovského původu ke křesťanství mělo stavět cokoli nepotřebného? Pavel uznal nutnost toho vyhnout se konzumaci potravy, která byla určena k oběti modlám, a tato otázka se objevuje i na jiných místech jeho listů (1K 8,7—13).

Potřeba obřizky však podle něj nutná nebyla. Tento postoj získal širokou podporu a byl shrnut v listě, který obíhal v Antiochii (Sk 15,30—35).

I když byla tato otázka na teoretické rovině vyřešena, pro mnohé obce zůstávala živým problémem i v budoucnu. V této oblasti se zjevně stala příčinou sporů a jmenovitě o ní pojednává i Pavlův list obcím v Galacii, jenž se pravděpodobně datuje do doby okolo roku 53.

Pavel zaznamenává vznik místní skupiny judaistů neboli vnitrocírkevní skupiny, která trvala na tom, že každou stránkou Mojžíšova zákona, včetně nutnosti obřizky, se měli řídit i věřící nežidovského původu. Vedoucí silou této strany byl podle Pavla Jakub — ne apoštol Jakub, který zemřel pravděpodobně okolo roku 44, ale bratr Ježíše Nazaretského, který měl vliv na svolání Jeruzalémského koncilu a je autorem po něm pojmenovaného novozákonního listu.

Podle Pavla bylo toto směřování vysoce nebezpečné. Pokud by křesťané mohli získat spásu pouhým přísným dodržováním Zákona, k čemu pak byla Kristova smrt? Základem spásy je víra v Krista, ne důsledné a zbožné dodržování Mojžíšova zákona. Nikdo nemůže být ospravedlněn (to znamená, že nemůže navázat správný vztah s Bohem) tím, že se bude řídit Zákonem. Ospravedlnění, na němž závisí naše spása, není možné skrze zákon, ale pouze skrze víru v Krista. Jelikož si Pavel uvědomoval význam a citlivost této otázky, přibližuje ji více ještě později (viz Ga 3,1—23). Galatští padli do pasti, neboť uvěřili, že spása nastává skrze poslušnost zákonu nebo pomocí lidských zásluh. Takže co se stalo s vírou? Objevil se dar Ducha svatého díky následování Zákona? Pavel tvrdí, že velký židovský patriarcha Abrahám byl „ospravedlněn“ (neboli navázal správný vztah s Bohem) skrze svou víru (Ga 3,6—18). Nedošlo k tomu skrze obřizku, neboť ta se objevila až později. Abrahámov vztah s Bohem byl ustaven skrze jeho víru v jemu daný Boží slib (Gn 15,6). Obřizka byla pouhým vnějším znakem víry — nezakládala tuto víru, ale potvrzovala něco, co již existovalo. Zákon, nebo jakýkoli jeho dílčí aspekt, ani neruší sliby, které již Bůh učinil. Slib Abrahámovi a jeho potomkům — mezi které patří jak židé, tak křesťané — zůstává v platnosti i po zavedení Zákona. Křesťané nežidovského původu by měli sdílet Abrahámovu víru v Boží sliby — a všechny výsady, které z této víry vychází — bez nutnosti podstoupit obřizku nebo se zavazovat k poslušnosti drobným detailům Mojžíšova zákona.

Tento spor je důležitý z několika důvodů. Nejenže vrhá světlo na to, jaké napětí vzniklo uvnitř rané církve, ale také pokládá otázku, zda křesťané židovského původu požívali speciální privilegia nebo se těšili zvláštnímu postavení ve vztahu ke křesťanům, kteří neměli židovský původ. Konečným výsledkem diskuse pak bylo to, že jak křesťané židovského, tak nežidovského původu mají v církvi získat rovnocenné postavení a přijetí. Chronologické prvenství židovství nemělo znamenat, že by v křesťanském společenství mělo dojít k upřednostňování židů před nežidy. Křesťané měli teologické a etické učení Starého zákona ctít a přijímat, neměli však žádnou povinnost řídit se kultovními ani rituálními aspekty Zákona, jako je obřizka nebo oběti. Oboje bylo naplněno a překonáno příchodem Ježíše

Krista. Pro mnohé rané křesťany tudíž skutečnost, že Ježiš Nazaretský sám byl obřezán, odstranila jakoukoli nutnost podstoupit stejný bolestný zákrok.

Postupem času se pozice židovského křesťanství uvnitř rostoucí nežidovské církve stávala stále obtížnější. Křesťané, kteří nebyli Židovského původu, se začali považovat za osvobozené od kultovních pravidel obřízky, předpisů týkajících se potravy a dodržování šabatu/soboty a na podporu svého názoru citovali Pavla.

I když některé zprávy o vývoji křesťanství naznačují, že tyto otázky byly na konci prvního století v zásadě vyřešeny ve prospěch křesťanů nežidovského původu, existují důkazy, že přetrvávaly ještě dost dlouho do druhého století. Na takové pnutí jasně odkazuje například Dialog s Židem Tryfonem Justina Mučedníka, napsaný v Římě okolo roku 50.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Křesťanství se v prvním a na počátku druhého století šířilo velmi rychle. Čím tedy křesťanství přitahovalo? Je jasné, že přitažlivost tohoto náboženství měla více vrstev a není snadné ji jednoduše charakterizovat. Na sociální úrovni nabízelo křesťanství svým členům nový pocit identity a společenského postavení. Rostoucí vědomí o významu vzájemně propojených společenských sítí v rozšiřování křesťanství po celé římské říši jasně poukazuje na to, jaký význam mělo někam patřit a mít pocit vlastní důležitosti. Jak dokazují například pavlovské listy, oproti římské společnosti, která byla silně hierarchická, kladlo křesťanství jen nepatrný důraz na význam společenských rolí: „není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Ga 3,28). Křesťanská společenství vytvořila hodnotový systém, jenž těm, kteří by se jinak nacházeli na nejnižší příčce společenského žebříčku, umožňoval získat pocit vyšší osobní ceny a hodnoty. Io vše jasně vysvětluje přitažlivost raného křesťanství pro ženy (1.3.6), otroky a další sociálně marginalizované skupiny.

Tento důraz na důležitost všech členů společenství věřících navíc doplňovala praktická pomoc. Raně křesťanská společenství považovala za nedílnou část své identity úsilí o sociální kontakt a podporu, jako je vybírání příspěvků pro zaopatření chudých, nemocných a jinak potřebných. Dobrým příkladem byla péče církve o vdovy, sociální skupinu, která měla v římské společnosti jen nevýznamné postavení. Jak vyplývá z nedávno objevených dokumentů, římské obce podporovaly velké množství vdov, které by většinou jinak byly bez jakékoli sociální pomoci nebo osobních prostředků potřebných k přežití.

OTÁZKY

1. V čem spočívala přitažlivost raného křesťanství?
  2. Jaký typ společenství pěstovaly první křesťanské komunity?
  3. Pokuste se stručně vystihnout, čím se zabývají Pavlovy epištoly.
-

9 STŘEDOVĚK: ZALOŽENÍ EVROPY, FEUDALISMUS, STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST A JEJÍ VRSTVY, RYTÍŘSTVÍ, KLÁŠTERY, KATEDRÁLY A UNIVERZITY, KOSMOLOGIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Rozpad Římské říše. Formování středověké Evropy. Středověká společnost. Feudalismus.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- jak se formovala středověká Evropa;
- jak byla uspořádána středověká společnost;
- jak si středověcí učenci představovali vesmír (kosmos)

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Středověk, Evropa, feudalismus, kláštery, středověká společnost, středověká kosmologie

---

9.1 Frankové a Arabové

Budeme se nyní věnovat období od roku 400 n. l. do roku 800 n. l. Na konci této doby se římská říše rozdělila do tří politických útvarů s různou kulturou.

1. Východořímská nebo také byzantská říše s hlavním městem Konstantinopolí. Zde se mluví řecky. Odtud jsou také christianizovány slovanské národy jako Srbové, Bulhaři a Rusové, které proto přejímají verzi řeckého písma (zvaného cyrilice podle misionáře Cyrila) a jsou řeckoortodoxního vyznání.

2. Chalífáty a říše muslimských Arabů. Okolo roku 620 n. l. vystoupil v Mekce prorok Mohamed a vytvořil radikální monoteismus (víra v jednoho Boha) islámu. Islámští nomádi,

jimž Mohamed za šíření svého učení přislíbil ráj, si v průběhu sta let podrobili Sýrii, Palestinu, Persii, Mezopotámii, Egypt, severní Afriku a větší část Španělska (roku 711 n. l.), kde vytvořili córdobský emirát. Tato arabská expanze rozdělila kulturní jednotu Středomoří a oddělila Evropu od Asie a Afriky.

3. Franská říše pod vládou Karla Velikého, která přežila jako jediná z germánských říší založených v čase stěhování národů. Její území se zhruba shodovalo s pozdějším teritoriem Evropského hospodářského společenství po druhé světové válce (Francie, Západní Německo, Irlie a země Beneluxu). Proto se také v padesátých letech politikové odvolávali na Karla Velikého a křesťanský Západ. V Cáchách, Karlově hlavním městě, byla tehdy rovněž ustavena tradice udílení ceny Karla Velikého.

9.2 Stěhování národů

Tento divoký čas se něčím podobá době po druhé světové válce. Rázem byli všichni na cestách, neboť v roce 375 n. l. se objevila armáda Hunů, která vyhnala všechny Germány z německého východu. Tito Germáni se nazývali Ostrogóti, Vizigóti, Alemani, Vandalové, Burgundové a Svébové, ve skutečnosti to však byli utečenci. Hunové nebyli Germáni — i když Angličané do dneška nazývají Němce Huny —, nýbrž to byli Mongolové. Germáni ucpali římské silnice nekonečnými kolonami vozů.

9.3 Franská říše

Franská říše významně pokročila ve vývoji poté, co král Chlodvík (franské znění jména Ludvík či Louis) z rodu Merovejců vyvraždil všechny příbuzné, sjednotil říši, podrobil si Burgundy a Alemany a stal se katolíkem (roku 496 n. l.). Umožnil tím splnutí římského a germánského obyvatelstva a položil základní kámen křesťanského Západu a Evropské unie.

V následujících sto letech (od roku 600 n. l. do roku 700 n. l.) došlo k dalšímu paralelnímu stěhování národů: když jim islám dodal křídla, dobyli Arabové jih římské říše. Okolo roku 600 n. l. totiž začal v Mekce působit Mohamed, v roce 622 prchl do Mediny a založil první obce; jsou vydávány zákony a je napsán Korán. Do roku 644 n. l. byl dobyt Irák a Egypt, do roku 700 n. l. severní Afrika, 711 n. l. následovalo Španělsko. Vedle Byzance tak byla jediným politickým útvarem germánsko-římská říše Franků.

Protože byla franská říše odříznuta od římského okolí, začal se tu rozvíjet nový princip společenské organizace: feudalismus.

9.4 Vynález feudalismu

Následující králové z rodu Merovejců se trumfovali v neschopnosti, a podobně jako když je ministr nekompetentní, musí vládnout šéf jeho sekretariátu, vládli u Merovejců palácoví úředníci neboli takzvaní majordomové (z 724) Jomus pochází jméno Meier). Jeden z nejschopnějších, Karel Martel, zvaný Kladivo, se začal potýkat s Araby. Aby se jim ubránil, byl nucen nově zorganizovat vojsko, a přitom připadl na myšlenku dalekosáhlého významu. Zkombinoval princip germánské věrnosti družiníků s principem církevního zapůjčování statků. Lomu, kdo se angažoval v jeho družině, byla k užívání propůjčena část země, kterou zase mohl on sám dále zapůjčovat. Iím Karel Martel posílil obranu a zastavil Araby v bitvách u Iours a Poitiers v roce 732 n. l.

Avšak princip vojenské organizace přetrval, rozrůstal se a nakonec určil organizaci celé společnosti, která byla založena na kombinaci vazalské věrnosti a lenních zápůjček. Vznikla sociální pyramida. Výše postavený lenní pán, například hrabě, zapůjčoval další léna leníkům, kteří zase měli své leníky. [ak se z římského teritoriálního státu stal stát postavený na osobních vazbách.

9.4.1 PRINCIP FEUDALISMU

Chceme-li pochopit, jak tento systém politicky funguje, stačí podívat se na dnešní strany. Předseda strany propůjčuje nejvyšší stranické funkce, volitelná místa na kandidátní listině, posty předsedů jednotlivých zemí (v České republice krajů) a místo premiéra: to jsou knížata. S jejich pozicemi se opět pojí celá síť úřadů, jejichž vlastníci, hrabata, říšská hrabata, markrabata, zemská hrabata, mají opět k dispozici další posty. Kdo má největší vyhlídky na vysoký úřad, má také největší družinu, která ho podporuje, protože si od této podpory slibuje bohatou kořist úřadů, totiž lén. A ten, kdo díky své zdatnosti, bojovnosti, oblíbenosti u nejvyššího lenního pána nebo díky spřízněnosti s jeho chotí má největší možnosti rozdávat úřady, má také největší oddíly vazalů a jejich vazalů.

Tato provázanost vytváří bludný kruh. Kdo může propůjčovat léna, má vazaly, a kdo má vazaly, má jako první přístup k pozicím. Tento kruh však funguje i opačně, když totiž štěstěna vůdce opustí. Jestliže dělá příliš mnoho chyb, dostane-li mor, opustí-li ho štěstí, pak ho opustí i jeho družina. Právě proto se ve středověku tolik zdůrazňuje věrnost.

Neustále zuří konkurenční boj mezi tím, jehož moc je legitimizována, a tím, kdo je zdatnější. To ze středověku dělá dobu neustálých stranických hádek. Stranický program ztělesňuje přitom pouze muž na vrcholu, vůdce vlastní party. Proto se stále říká, buď guelfové (Velfové), nebo ghibellini (Štaufové), buď Lancasterové, nebo Yorkové, buď Kapuletové, nebo Montekové.

Později si feudalismus vytvoří svůj sociální typ s jeho vlastní kulturou: rytíře. K tomu však dojde po další mutaci — když totiž rytíř na místo pána, jemuž slíbil vazalskou věrnost,

umístí ženu. Tehdy se zrodí západní forma lásky. Jenže nejdříve musí Karel Veliký exportovat feudalismus do zbývajících zemí.

9.5 Středověká společnost a její vrstvy

Středověká společnost měla podobu pyramidy s hierarchicky uspořádanými vrstvami. Nejvýše stála šlechta, která byla rovněž hierarchicky uspořádaná: na vrcholu stál císař, pak následovali králové, vévodové, markrabata, hrabata a rytíři. Dále byli svobodní občané měst, kteří také tvořili vlastní hierarchii od radních (patricijové) přes bohaté obchodníky, řemeslníky, mistry až po tovaryše a učně. Řemeslníci byli organizováni do cechů. Na venkově na vesnicích žili sedláci, chalupníci, čeledíni a nevolníci.

Církev tvořila podobnou hierarchii od papeže přes kardinály, biskupy, opaty, probošty, kanovníky až k farářům, mnichům a řádovým bratrům.

Tato společnost byla naprosto statická. Každý člověk zůstal ve vrstvě, do níž se narodil. Byl také v mnoha ohledech definován svým statutem: právně, politicky, hospodářsky, nábožensky i osobně a přináležel pouze k jediné vrstvě. Jedinec byl všemi svými znaky buď obchodník, nebo zemědělec, řemeslník nebo rytíř. Ti, kteří spojovali vícero rysů, byli považováni za zrůdy. Neexistoval rozdíl mezi osobní identitou a sociální rolí, jako je tomu dnes. Proto se také nekladl žádný důraz na originalitu. Umění zdůrazňovalo nikoliv to, co je individuální, nýbrž to, co je typické.

Nespravedlnost sociální hierarchie byla kompenzována náboženstvím, které vyrovnávalo nevýhody tohoto světa přednostmi onoho.

Avšak i řád onoho světa byl prezentován jako hierarchie — na jiné uspořádání nebylo možno ani pomyslet. Na vrcholu stál přirozeně Bůh s Kristem, Marií, apoštoly a nejvyššími anděly. Pak následovali nebeští zástupové, proroci a bibliční hrdinové, nakonec mučedníci, svatí a blahoslavení. Jejich existence pokračovala na tomto světě díky papežům a prelátům s celou jejich církevní hierarchií. Nejnižší stál jako symetrická protiváha dábel se svými zástupy démonů, duchů a podřízených čertů, kteří v pekle trýznili duše zavržených.

Mezi nebe a peklo středověk vsunul ještě očistec, v němž se smažili hříšníci, kteří nebyli ani nevinní, ani nedostali doživotí. Museli si odpykat nějaký čas a mohli být podporováni přáteli a příbuznými pomocí zádušních mší a odpustků, za něž se samozřejmě muselo platit. límto způsobem mohla rodina setrvat v kontaktu se svými mrtvými.

9.6 Církev jako banka společného hospodářství

Církev ve středověku si můžeme představit jako banku, která spravuje statky spásy a prostředky milosti. Kristus a svatí vložili do-banky velké vklady spásy, které kněží využívají pro investice a kredity spásy. Za zaplacení a po vykonání předepsaného pokání (dary, zbožné poutě, milodary) nebo po vložení „symbolického kapitálu“, jako jsou zpovědi, odprošení nebo veřejné sebeumrtvování, člověk dostal kredit na spásu, jímž pak mohl umořovat své dluhy — hříchy. Případně člověk zaplatil bance díky obzvláště zbožnému obrácení sám sebou a stal se vlastníkem spásy, kterou církev spravovala jako část celkového kapitálu a rozdávala jako úvěry druhým. Na toto vše měla církev monopol a kněží jakožto jediní, kteří měli povolení a přístup ke kapitálu spásy, museli skládat zkoušky a sliby. Statky spásy se vydávaly podle pevně stanovených poplatků: dva zlaté za zádušní mši, zlaták za přímluvu, pět zlatých za odpustek, půl usedlosti za generální odpuštění.

Finanční síla tehdejší církevní instituce se dosti lišila; nejvíce spásy vlastnili ti, kteří získali kosti nějakého slovnatého mučedníka. Taková relikvie dělala reklamu a posílila vložený kapitál do té míry, že bylo možné prodávat nejen obvyklé prostředky milosti, ale opravdové zázraky jako uzdravování nemocných. Tyto filiálky udělaly ze svých působišť významná poutní místa a šířily radost a zisk v širokém okolí.

Významnými poutními místy byl např. Řím s hrobem sv. Petra či Santiago de Compostela s kostmi sv. Jakuba nebo Kolín s relikviemi Iří králů; rovněž rakev sv. [omáše v katedrále v Canterbury byla cílem poutí, které popsal spisovatel Geoffrey Chaucer v slavné knize *Can/erburské povídky*. Z poutí žila celá průmyslová odvětví.

9.7 Křížové výpravy

Zvláštní vlnu cestování představovaly křížové výpravy. První se uskutečnila roku 1096 a byla vyprovokována tím, že muslimští vládci Jeruzaléma uzavřeli poutní místa ve Svaté zemi, dosud pro všechny volně přístupná. Následně se pod vedením jistého Gottfrieda z Bouillonu z Lotrinska zformovalo vojsko a dobylo Jeruzalém. V průběhu dalších dvou set let došlo nejen k šesti křížovým výpravám, ale i k dětské křížové výpravě. Při této příležitosti vznikly speciální bojové řády: rytířský řád templářů, johanitů a řád německých rytířů.

V průběhu jednoho z křížových tažení dobyli křížáci omylem Konstantinopol. A jaksi mimochodem se uskutečnila bohatá myšlenková výměna s místními muslimy týkající se filozofie, architektury, zahradnictví a přidružených oborů. Později z této události těží i Lessingovo drama *Moudrý Nathan* (*Nathan der Weise*, 1779), v němž vystupuje také jeden templář.

Když se řád německých rytířů ocitl bez práce, dostal pro svou misionářskou činnost od císaře Fridricha východní Prusko a Pobaltí. Na tomto území si vytvořil vlastní stát, takzvaný řádový stát. A protože tito rytíři nebyli zrovna útlocitní, hráli v polském obrazu minulosti stejně temnou roli jako ostatní křižáci v pohledu arabském.

9.8 Kláštery

Nejvyšší formu společného života představovaly kláštery. Byly jakýmsi tréninkovými tábory pro budoucí život v nebi. Stejně jako u vrcholových sportovců byl důraz položen na disciplínu a askezi: průběh dne byl dodržován se železnou přísností, patřila k němu přesně odstupňovaná dieta, pravidelné duchovní cvičení formou modlitby a zbožnosti, část dne pak byla věnována posilování ducha prací. Heslo znělo: ora ef labora, modli se a pracuj. Slovem žilo se podle přísných pravidel.

Podle typu pravidel se lišily různé řády: přísné nebo mírné, kultivované či asketické atd. Prvním řádem byli benediktini, založení roku 529 n. l. Benediktem z Nursie v Monte Casinu. Jeden z nejvlivnějších klášterů se nacházel v Cluny ve Francii. V opakovaných vlnách reforem byly zakládány stále nové řády: kartuziáni, cisterciáci, augustiniáni, karmelitáni, premonstráti a žebravé řády františkánů a dominikánů, které se později specializovaly na pronásledování kacířů a čarodějnic a nezalekly se ani příležitostného vyvolání pogromů. I Luther, bývalý mnich, vyzval své bližní ke „křišťálové noci“.

Avšak v raném středověku (550—850) byly kláštery ostrovy civilizace.

Staly se zdrojem nejen duchovního vlivu, vzdělání a křesťanství, ale jejich působením docházelo například k vyklučování lesů či k blahodárným vynálezům, např. dobře vařeného piva nebo zázračných bioléciv.

Především ale byly kláštery obrovskými pisárnami, kde se zachraňovaly rukopisy, kde byly přepisovány a kde se schraňovaly ty, které jsme zdělili z antiky. Z irských klášterů se křesťanství rozšířilo do Anglie a z klášterů obou zemí pak do Německa.

Kromě toho se v kláštorech vyzkoušel pravidelný denní režim předjímající industriální svět práce. Pokud jde o časový rozvrh určovaný píchačkami — tady jsme se všichni stali mnichy. Stačí se podívat na vrcholový sport.

Středověký člověk ovšem podle hodin nepracoval, rytmus jeho práce určovalo slunce (v létě se pracovalo déle, v zimě kratší dobu) a druh činnosti (při žních se pracovalo déle, a když nebylo co na práci, prostě se nepracovalo). Navíc třetina roku tak jako tak padla na církevní a jiné svátky.

9.9 Rytířství

Ekonomicky vzato byl klášter statek s přidruženými řemeslnickými činnostmi, jakými byly např. pivovary, mlýny, vinařství, lékárny s léčivými bylinami a často také nemocnice. Vedle toho se na venkově nacházely vesnice a hrady, často těsně vedle sebe. Hrad byl sídlem místního šlechtice, méně významného knížete s malou soukromou armádou, jíž jako velké rodině velel ten nejsilnější. S rostoucí mocí se rozšiřovaly i hrady. Ve vrcholném středověku se staly centry vlastní kultury rytířství s turnaji, dvorními slavnostmi a rytířskými hrami. Paní hradu byla adresátkou rytířského opěvování, v němž vazalská věrnost sublimovala v lásku (Minne) — hradní pán nebyl proti — a krása hradní paní byla předmětem milostných písní. [ak se vyvinul dvorský kult ženy jako část šlechtické kultury.

Veškerému rytířství šlo venkoncem o zcivilizování boje prostřednictvím kultu ženy (boj za čest dámy) a o etiku (ochrana slabých, vdov a sirotků). Tak se rytíř stal v jakémsi erotickém scénáři romantickou figurou mužské atraktivity: čelí smrti ve službách své dámy, je připraven obětovat se pro ochranu ubohých a slabých, je velkorysý v činech i cítění, nestará se o vlastní život, který neustále nasazuje v boji, je věrný a loajální, jeho způsoby jsou vybrané a šarmantní. [ento obraz v evropské kultuře natrvalo zabarvil obraz mužské přitažlivosti. Ještě v buržoazní literatuře je milenec většinou rytířský aristokrat. Proto do dnešních dob hovoří ženy o pohádkových princích, neboť činy potulných rytířů o králi Artušovi neboli Arturovi, keltském královi z Walesu, a o rytířích kulatého stolu. [ato stolní společnost se stala legendární. U svého stolu shromáždil Artuš nejlepší rytíře dané oblasti, kupříkladu Lancelota, Tristana, Gawaina, Ereka, Galahada, Percevala a kouzelníka Merlina.

Na znamení své převahy nad ostatními přáteli rytířských sportů měli získat obzvláště cenný pohár, zvaný „Svatý grál“. Jenže namísto toho propadl Tristan lásce k Isoldě, ačkoliv byla zasnoubena s jeho strýcem.

Každopádně rytířské ctnosti už nebyly tím, čím byly kdysi. Lancelot zas propadl nedovolené vášni k Artušově ženě Guinevere, a nedokázal proto získat Svatý grál. Tak se zaslala nedůvěra, a jak tomu tak v těchto případech bývá, rytíři kulatého stolu se rozhádali a nakonec zmasakrovali. Literární vědci tvrdí, že to poukazuje na úpadek rytířských hodnot. Ve skutečnosti je tu patrné, že rytířské hodnoty nedorostly feudální družině.

Příběhy krále Artuše se do dnešní doby zaobírají germanisté (Wolfram von Eschenbach), romanisté (Chrétien de Troyes), anglisté (dílo Ithomase Maloryho) a muzikologové (opery Richarda Wagnera).

9.10 Města

Kolébku novodobé kultury však jsou jako vždy města. I ta byla nezřídka ovládána šlechtici, ale mnohem častěji byla svobodná, což znamená, že se spravovala sama. Proto přijímala svůj právní systém, který měl často vzorovou podobu jako v případě Lübecku,

Magdeburku nebo Norimberka a byl přejímán i jinými městy. Tak byla v malém vyzkoušena demokracie a moderní stát. Většinou proti sobě stál patriciát — tj. rodiny, z nichž pocházeli radní — a řemeslnické cechy; oba tábory bojovaly o vládu ve městě podobně jako patricijové a tribuni lidu ve starém Římě.

Pokud šlo o obranu, organizovala se města jako hrady a bránila se sama. Pro obyvatele měst nebylo vlastní Německo, nýbrž Norimberk nebo Nordlingen.

Stejně jako tvořily kláštery prostřednictvím řádů celé sítě, tak i města se organizovala v městských svazech. Největším a nejmocnějším, byť nikoliv jediným takovým svazem byla severoněmecká Hanza (zahrnovala zhruba sedmdesát měst pod vedením Lübecku a na vrcholu byla ve 14. a 15. století). Rovněž německé osidlování území východně od Labe (pozdější NDR, Slezsko a Pomořansko) doprovázelo zakládání měst. Východní kolonizace trvala od roku 1150 zhruba do roku 1350 (Berlín je poprvé zmíněn roku 1244).

Zejména ve dvou evropských oblastech města kvetla a stala se zde moderními ministáty s rozvinutou kulturou a racionální správou: v severní Itálii (Benátky, Verona, Milán, Florencie, Janov) a ve Flandrech (Bruggy, Gent, Antverpy). V Německu vedle hanzovních měst hrají důležitou roli coby kolébka měšťanské kultury také města Augšpurk a Norimberk. Italská města i města ve Flandrech jsou rovněž místy, kde se zrodilo moderní malířství.

9.11 Katedrály a univerzity

Zpravidla to také byla velká města, která vytvořila největší památky středověkého stavitelství, katedrály. Jejich gotický charakter lze poznat podle lomených oblouků, jimiž se liší od „románských předchůdců s klenutými oblouky. Spojené pilíře a lomené oblouky připomínaly pohyb vzhůru jako u plamene či paprsků. Tento styl umožňoval oslabit dojem tíže stavebního materiálu a opticky sjednotit kamennou stavbu zdobenou nespočetnými postavami jednotným prostorovým principem: vertikálou směřující vzhůru. Katedrály v Chartres, Římě, Paříži Štrasburku nebo Kolíně patří k nejpozoruhodnějším stavbám světa, Právě ony nejzřetelněji vyjadřují středověký světonázor — protiklad mezi mnohotvárností tohoto světa hmoty a sjednocující transcendentálou onoho světa, jíž je světlo.

Ve městech vzniklo ještě další zařízení, které si v některých případech podrželo své středověké znaky dodneška: univerzita. Nejvýznamnější univerzity byly v Paříži, Oxfordu, Cambridge, Padově a v Praze.

Zde se vyučovalo sedm svobodných umění, tj. takzvané (pramatika, logika a rétorika) a Avadřivium (geometrie, astronomie, aritmetika a hudba). Vedle toho se přirozeně studovala práva, medicína a teologie včetně filozofie. Vše určujícím filozofem byl Aristotelés, jehož texty se do Evropy dostaly prostřednictvím arabských vysokých škol.

Středověk: založení Evropy, feudalismus, středověká společnost a její vrstvy, rytířství, kláštery, katedrály a univerzity, kosmologie

Školská středověká filozofie (scholastika) spočívala zejména v tom, že se do aristotelových pojmů převáděl křesťanský obraz světa. Nejslavnější filozof středověku, jenž se o to pokoušel, byl [omáš Akvinský, který hraje podstatnou roli v katolické filozofii i v dnešní době. Ostatně byl tak tlustý, že bylo nutno u jeho stolu udělat výřez, aby vůbec dosáhl na jídlo.

9.12 Kosmologie

Středověká kosmologie se skládá z hierarchicky uspořádaného světa velké poetické síly: ve středu kosmu je Země, okolo rotují planety, K nimž patří rovněž Měsíc a Slunce. Jsou umístěny v křišťálovém obalu, jehož průzračnost narůstá se vzdáleností od Země. Pod Měsícem (sub Juna) se rozkládá říše proměnlivosti, sublunární svět. Nad ním panuje harmonie a mír. Křišťálové obaly při otáčení vyluzují tóny, takzvanou hudbu sfér.

Země se skládá ze čtyř elementů, které nově kombinují čtyři hlavní vlastnosti (teplé a studené s vlhkým a suchým): z ohně (teplý a suchý), z vody (vlhké a studené), ze vzduchu (teplého a vlhkého) a ze země (studené a suché). Člověk je složen ze stejných prvků, které odpovídají čtyřem tělesným šťávám (Bumores): ze žluté žluči, černé žluči, krve a hlenu. Pokud jsou tyto šťávy namíchány harmonicky, má člověk harmonický temperament, pakliže jedna z nich převažuje, má výrazný charakter. Je buď choleric se sklonem k výbuchům vzteku (cbo/on = žluč), nebo melancholik se sklonem k těžkomyslnosti (zne/an cholon = černá žluč), či sangvinik s veselou povahou (sanguis = krev), nebo flegmatik, tedy těžkopádná povaha (phlegmma = hlen). Těmto typům jsou přiřazeny elementy: zuřivec je žhář, melancholik je jako špalek, sangvinik je větroplach a flegmatik vodník. Podle této typologie se píšou dramata ještě v Shakespearově době. Například Hamlet je typický melancholik a Lear je jasný choleric.

Nad sférami, jež zároveň obklopuje, dlí Bůh ve věčném klidu. Naproti tomu v sublunárním světě pod Měsícem kolotá pohyb. Ale i zde je svět uspořádán hierarchicky: nejnižší vrstvou je nerostná říše, pak následuje sféra života, členící se opět na vegetativní říši rostlin a animální říši zvířat. Nad ní započíná říše racionality, kde dlí duchovní bytosti, totiž andělé. Přesně uprostřed, stejně jako Země, stojí člověk, který se podílí na obojím. Jeho duše se skládá ze tří vrstev, z části vegetativní, animální a racionální. Je jak zvířetem, tak andělem, hmotou i duchem. Ve smrti je podroben rafinování (je čistě oddělen), tj. jeho pozemská část se vrací zemi, jeho racionální duše však stoupá vzhůru ke křišťálovým sférám, kde žijí duchovní bytosti. Již nyní je jeho duše křišťálová a je jako zrcadlo, sama neviditelná, aby zviditelnila vše ostatní, sama neměnná, aby mohla uchopit proměnlivé jevy.

Tak je člověk jakožto střed světa malým vesmírem pro sebe a na jeho pozemské tělo svítí slunce racionality.

Svět byl stvořen Bohem — zhruba před šesti tisíci lety — a nyní stárne.

Pokud by Bůh svět neustále neudržoval v chodu, okamžitě by se rozpadl. Nedrží tudíž pohromadě díky bezchybnému propojení příčiny a následku, nýbrž díky Boží ruce. Jelikož příčinnost není určující, může do běhu světa Bůh kdykoliv zasáhnout prostřednictvím zázraku. Nezmizel jakožto jedinečný stvořitel v minulosti, jako je tomu dnes, ale bydlí v jakémisi paralelním světě — takříkajíc v podkroví kosmu — a na vše dohlíží.

Je jedinou absolutní, vše přesahující přítomností. Nadto se ještě pravidelně dostavuje z podnětů, speciálně pro něj připravených, při večeři Páně, při svátcích a ostatních svátostech.

SHRNUTÍ KAPITOLY

- Na troskách Římské říše se formuje středověká Evropa, kterému předchází bouřlivé stěhování národů.
- Ve středověku vzniká feudalismus a vazalský systém.
- Středověká společnost měla podobu pyramidy s hierarchicky uspořádanými vrstvami. Hierarchické bylo také také uspořádání „vesmíru“ a světa náboženských (duchovních) bytostí.
- Nejvyšší formu společného života představovaly kláštery. Byly jakýmsi tréninkovými tábory pro budoucí život v nebi.

OTÁZKY

1. V jakých časech vznikala středověká Evropa? Stručně popište. O kterých stolecích je řeč?
2. Jak fungoval vazalský systém jakožto hlavní prvek feudalismu?
3. Jak byla uspořádána středověká společnost?
4. Čím byly pro středověk důležité kláštery?
5. Jak fungovaly středověké univerzity?
6. Jak si středověký člověk představoval vesmír (kosmos)?

10 ROMÁNSKÉ A GOTICKÉ UMĚNÍ, STŘEDOVĚKÁ HUDBA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V kapitole se seznámíte s románským a gotickým slohem, s počátky hudby obecně a se středověkou hudbou.

Románský sloh je umělecký sloh, který se ve středověku v 10.–13. století rozšířil ve stavitelství a výtvarném umění v zemích západní, jižní a střední Evropy. Na východě Evropy se v té době prosazoval byzantský sloh. Gotický sloh vznikl postupným vývojem ze slohu románského.

V raných dobách křesťanství bylo používání hudebních nástrojů při bohoslužbách zcela zakázáno; lidé se omezovali na to, že Bohu vzdávali hold v hymnech. Do popředí se dostaly dvě hudební formy: takzvaná psalmodie a gregoriánský chorál. Gregoriánský chorál je jednohlasý náboženský zpěv latinských textů, jenž náleží ke katolické liturgii ještě dnes.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- jak a kd se projevoval románské sloh;
  - jaké podoby mělo gotické umění;
  - jak je dnes nahlíženo na počátky hudby;
  - jak vypadala hudba ve středověku.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

umění, románský sloh, románské umění, gotika, gotické umění, hudba, středověká hudba

---

10.1 Románské a gotické umění

Na počátku vývoje umění ve středověku se „styl“ vztahoval k prostému návodu, jak a co správně vybrat z množství — a množství se latinsky řekne copia — a „okopírova“ to. Tak vznikl první celoevropský umělecký jazyk, románské umění. Začíná okolo roku 1000 a trvá do 13. století. Jeho velkými monumenty jsou církevní stavby. Vyznačují se valenou klenbou, reliéfy a polokruhovými vyhloubeninami nad dveřmi, v nichž postavy, uspořádané v koncentrických obloucích, tvoří takzvaný tympanon. Mimochodem slovo tympanon pochází z řeckého slova pro tamburínu a znamená i ušní bubínek. Základními románskými figurami jsou čtverec a polokruh. ěřítom zpravidla odpovídají dvě čtvercové křížové klenby boční lodě jedné čtvercové křížové klenbě střední lodě.

Čtverec se pak opakuje v takzvaných kubických hlavicích v horním zakončení kulatých sloupů jako zde.“ Když jsme se poslušně podivili, pokračoval:

Od roku 1150 začala románský sloh střídat gotika. Její kolébkou je Ile de France, tedy okolí Paříže. Na rozdíl od slohu románského byl vnitřní prostor chrámu chápán ne jako množství různých prostorů, nýbrž jako prostor jeden. Kostely rostly do výšky a zvýšený tlak klenby odváděla žebrová klenba k pilířům, které byly zesíleny podpěrnými sloupy, umístěnými na vnějších zdech stavby. Nejnápadnějším znakem odlišujícím gotiku od románského slohu je lomený oblouk, který dovoluje užít užší trámy, a proto i těsnější sled oblouků. Mezi opěrnými sloupy přecházejí zdi v okna, jejichž vrchní část je členěna ornamenty. Na západních fasádách jsou stavěny obrovské věže a zdobeny bohatstvím forem jako křížovými kyticemi, rozetami a postavami.

V tomto slohu byly postaveny katedrály v Lyonu, v Bourges, v Paříži (Notre Dame), v Chartres, Remeši a v Amiensu. V Německu se gotika prosazuje jen pomalu. K nejvýznamnějším církevním stavbám patří chrámy ve Štrasburku a Freiburgu a Kolínský dóm. Pak však začaly formy gotického stavitelství přebírat i takzvané profánní (světské) stavby a v tomto slohu se budovaly také radnice, hrady, zámky a měšťanské domy. V Itálii se gotika projevila pouze na severu (Milánský dóm); větší část městských kulis Benátek tvoří gotické paláce.

Gotické sochařství — tady vidíme pěkný příklad — je spojeno s architekturou. Gotické postavy zdobí portály kostelů, spočívají na podstavcích a nad hlavami mají baldachýn. Nošitelem výrazu je řasení oděvu.

V Německu vznikají ve 13. století sochy v Bamberském a Naumburském dómu (Bamberský rytíř a Uta) a rovněž v kostelech ve Štrasburku.

Románský sloh je umělecký sloh, který se ve středověku v 10.–13. století rozšířil ve stavitelství a výtvarném umění v zemích západní, jižní a střední Evropy. Na východě Evropy se v té době prosazoval byzantský sloh. Románský sloh se vyvíjel postupně, jeho počátky sahají až do období Západořímské říše a na její území.

Románské umění bylo uměním v západních křesťanských zemích od začátku 11. až do poloviny 13. století. Do současnosti se zachovala řada církevních staveb, především kostelů. Kostely v západní Evropě tvořily v období mezi rokem 1000 a koncem 12. století podstatnou část stavební činnosti. Stavěly se však také paláce, hrady, kláštery, špitály a obytné domy – do současnosti se z nich většinou nic nezachovalo.

Fresky, z nichž se mnohé nezachovaly, byly v románských kostelech zcela běžné. Podobně jako plastiky také malby pokrývaly všechna volná místa. Respektovaly architekturu, aniž by se zabývaly perspektivou. Inspirovaly se miniaturami v rukopisných knihách. Ve čtyřech barvách (červenohnědá, bílá, šedozelená a modrá) líčily výjevy z Bible nebo ze života světců. Kristus je znázorněn jako soudce nebo vládce, většinou při posledním soudu. Nástěnná malba měla sloužit především prostým lidem, kteří neuměli číst (tzv. bible chudých). Apsidu často ovládala postava Krista v mandorle (svatozáři kolem celého těla) obklopená evangelisty, nebo jejich symboly (lev – Marek, býk – Lukáš, orel – Jan, anděl – Matouš) a apoštoly.

Desková malba se již rozvíjela v Itálii, kde se silně uplatňoval vliv byzantského umění, a to především v Toskánsku, kde v Pise a Luce malovali Giunta Pisano a bratři Berlingierové velké obrazy Ukřižování a madon.

Knížní malba (iluminace) byla určena lidem, kteří uměli číst a byli dostatečně bohatí, aby si knihu mohli dovolit, tj. především kněžím a vysokým feudálům. Většina knih byla liturgická (evangeliáře, evangelistáře, epištoláře, bible), daleko méně bylo knih světských – např. rytířských románů. Psalo se a malovalo na pergamen, někdy kvašovými barvami, hojně se používalo zlacení. Iniciály byly bohatě zdobený miniaturními malbami ornamentálními i figurálními, iluminace však často byly i celostránkové. Knihy se vytvářely především v kláštorech, v tzv. skriptoriích.

Románský sloh se prosadil ve stavitelství a výtvarném umění v zemích západní, jižní a střední Evropy v 11.–13. století. Východ Evropy byl v té době ovlivněn byzantským stylem.

V architektuře šlo o postupně rozvíjenou, v rámci Evropy a dané epochy víceméně jednotnou tradici konstruování staveb a použití materiálu. Termín „románská“ v sobě zahrnuje pokus vyjádřit vztah tohoto stavebního slohu k stavebnímu slohu antického Říma, jímž byl do značné míry inspirován a sdílel s ní některé stavební prvky (viz klasická řádová architektura).

Relativní rozšířenost slohu a vzájemnou podobnost stavebních struktur po Evropě byla umožněna poměrně značnou mobilitou středověkého lidu. Navzdory mnoha moderním představám o životě před průmyslovou revolucí nejen šlechta a rytíři, ale i kupci, řemeslníci, mniši a misionáři putovali Evropou a roznášeli a sdíleli tak mimo jiné znalosti potřebné ke konstrukci staveb.

Stavby byly budovány z kamene. Vyznačovaly se silnými, mohutnými zdmi. Zpočátku dřevěné, rovné stropy, později nahrazeny klenbou – silné podpěrné sloupy. Vchody zdobené portály. Stěny zdobené freskami. Nejvíce se buďovaly chrámy.

Termín **gotika** nebo **gotický** se vztahuje ke Gótům. Předcházející epoše jej přisoudil s opovržením Giorgio Vasari a další italští humanisté; „gótské“ umění pro ně znamenalo asociaci primitivního či barbarského. Ve Francii byl tento sloh nazýván „style ogival“ – sloh lomený.

Gotický sloh vznikl postupným vývojem ze slohu románského. Počátky gotického slohu začínají ve Francii a jsou spojeny s vybudováním opatství v Saint-Denis poblíž Paříže. Ve vzniklém stylu je i proto do jisté míry obsažena filosofie směřování k Bohu, která je po formální stránce vyjadřována vertikalizmem, oproti románskému slohu došlo především u staveb také k značnému prosvětlení a „odhmotnění“. Gotika na rozdíl od románského slohu již nedosáhla plného rozšíření po celé Evropě, ale spíše v její západní a centrální části. Vliv gotiky na územích s vlivem pravoslavné církve na tamější umělecké citění byl značně limitovaný.

Vznikají mohutné stavby jako např. mnohé katedrály, ale i stavby menšího charakteru.

10.2 Dějiny hudby

Mluvit o hudbě je trochu jako vysvětlovat nějaký vtíp: člověk se namáhavě snaží pojmově uchopit to, čemu už předtím intuitivně porozuměl.

Hudba je totiž řečí mimo veškerou řeč. A je také, jak řekl spisovatel Joseph von Eichendorff, řečí věcí samotných a tím, co věcem dává život.

Svémi pohyby i hvězdy vytvářejí hudbu, tělo houslí odpovídá na chvění strun — a i my samotní na ně odpovídáme, tj. naše tělo se chvěje též.

Z důvodu této „bezprostřední rezonance“ působí popis hudby pozoruhodným způsobem distancovaně: chtělo by se říci, že „malá tercie“ je nepotřebný opis pro to, co každý zná z polí, lesů a luk: pro kukání. Přesto se však žádný obor neobejde bez vlastního technického jazyka, ani hudba.

O původu hudby existují rozmanité teorie, ale všechny se dotýkají toho, jak silně na nás působí: hudba vytváří shodu mezi srdci a duševními hnutími většího množství lidí, a proto je vhodným komunikačním prostředkem mezi lidmi a bohy. Jsou přece i tací, kdo dodnes věří, že andělé se zabývají především zpěvem a hraním hudby. A tak uspořádávání zvuků přivedlo na svět to, co je božské. Kdo dovedl vyluzovat takové zvuky, jež se bohům líbily nejvíc, byl knězem či šamanem. Pokud se o něm říkalo, že „jeho prostřednictvím promlouvají sami bohové“, byl to jen jiný způsob, jak vyjádřit, že „ten člověk dělá dobrou hudbu“

Nejranějšími hudebními prostředky byly bicí nástroje a lidský hlas.

Obojí je totiž vždy k dispozici, hlasy i klacky k bubnování a rámusení se dají najít všude. K tomuto objevu od té doby zas a znovu dochází v každém dětském pokoji. A spolu s ním už máme k dispozici oba základní prvky hudby: rytmus a výšku tónu. Rytmus uspořádává čas, výška uspořádává zvuk. Na těchto základních prvcích je vystavěna každá hudba.

Proto byl od samého počátku se zkušeností hudby spojen i tanec.

Rytmus přechází člověku do těla a uvádí ho v pohyb. V každém případě je hudba vždy rovněž tělesným procesem. Neposloucháme jenom ušima, nýbrž celým tělem, obzvláště pokud jde o hluboké tóny. Rytmus hudby se může přizpůsobovat i srdeční pulz.

Prvními nástroji byly flétny a bubínky. Pokroky ve zpracování kovů pak umožnily vznik prvních rohů. Postupně také vznikaly rozmanité strunné nástroje. Po vynálezu písma se začaly objevovat první pokusy hudbu zaznamenat. Tyto záznamy nám nicméně ještě neumožňují usuzovat na to, jaká hudba se podle nich hrála. V každém případě však lze z rozestavení otvorů na flétnách odvodit, kolik a jakých tónů se užívalo a jaké mezi nimi v dané oktávě byly intervaly.

A tím jsme narazili na první technický termín: „oktáva“. Co to je? Pro srovnání uvedme, jak vypadá pole vnímání u zraku: zde oktávě odpovídá spektrum duhy. V tomto spektru se sedmá barva, fialová, opět přibližuje té první, červené. Proč? Protože frekvence světelného záření jež odpovídá fialové, je téměř (ne zcela) dvakrát vyšší než ta, která odpovídá červené. [jak je tomu i u tónů. Jeden tón sestává z vibrací a v podobě zvukové vlny dosahuje k našim uším. Čím je vlnění rychlejší, tím vyšší je tón. Daný tón se pak chvěje přesně dvakrát rychleji než tón o oktávu nižší. Proto oba dva tóny vnímáme jako stejné tóny mající odlišnou výšku.

Pokud jde o světlo, oblast, již jsme s to vnímat, neobsahuje ani jednu celou oktávu: kdyby zahrnovala víc, viděli bychom za deště více opakujících se barevných řad. Avšak pokud jde o zvuk, skutečně slyšíme jakoby větší množství duh.

V nejranější době flétny disponovaly pěti tóny i další nástroje. Hudba, která užívá pěti tónů, se nazývá penfatonická (pětitónová hudba).

Kdo ji chce uslyšet, nechť si na svém klavíru zahraje něco jen na černých klávesách.

Spolu s filozofií se Řekové začali zabývat i uvažováním o hudbě.

Vznikaly zde tedy první hudebně-teoretické spisy (Aristotelés, Eukleidés, Níkomachos, Aristoxenos), byl zaveden systém hudebních stupnic a notace. Trvalý vliv mělo Pýthagorovo (570—497/96 př. n. l.) kosmologické učení o harmonii.

Souvislost mezi pohybem planet a hudbou spočívá přirozeně v tom, že se v obou případech jedná o periodické děje, jež se opakují v určených časových intervalech. Rytmus se stává rytmem až tehdy, když je jím uspořádán nějaký časový úsek, když je jeho prostřednictvím tento úsek vměstnán do jistých jednotek. Nejdůležitější z hudebních základních jednotek je proto takt, který danou skladbu rozděluje na vždy stejně dlouhé úseky, jež zase obsahují určitý počet tónů. Stejně jako v případě básní se zde hovoří o metru. Nejdůležitější tón je vždy na počátku taktu a působení ostatních tónů vyplývá z jejich umístění. Io Ize snadno pochopit, když si pro sebe člověk opakovaně řekne následující hlásky: um-ca-ca-um-ca-ca... Už při druhém opakování je zřejmé, že se jedná o typický takt valčíku. „Um“ je oním tónem na začátku taktu a dva další tóny následují. Jelikož, jak se domníval Pýthagorás, zobrazuje hudba cyklické kosmické procesy, nechal i Stanley Kubrick v úvodní sekvenci svého vesmírného eposu 2001: Vesmírná odysea kosmické lodě proplouvat Vším v rytmu valčíku.

V rané době řecké antiky (od 6. století př. n. l.) byl převládající hudební formou zpěv vypravěčů hrdinských bájí doprovázený hrou na strunné nástroje. V 7. století vznikla lyrika — zpěv v doprovodu lyry.

Obzvláště v oblasti rituálů hrál významnou roli chórový zpěv, především v hymnu, tj. oslavné písni o bozích. Také působení antických tragédií z velké části spočívalo na hudbě; vystupoval v nich střídavě sbor a sólista. Řeckému divadlu rovněž vděčíme za jeden důležitý hudební pojem: pojem orchestru. (Řecké slovo orchestra označovalo půlkruhovitou oblast nacházející se před vlastním jevištěm, jež v průběhu času poklesla z úrovně jeviště níže a stala se orchestřištěm.)

Dvě odlišné stránky hudby ztělesňovaly pro Řeky dvě protikladné postavy: Apollón a Dionýsos. Apollón, bůh hudby a světla, pravdy a básnictví, hráč na lyru a vůdce Múz, reprezentoval civilizující moc hudby; Dionýsos, bůh vytržení, tance a opojení, nás naproti tomu vždy znovu přivádí do hudebního transu. Tyto dva způsoby hudebního působení se později opět vynořují v mnohých konfliktech dějin hudby: v konfliktu vokální a instrumentální hudby, duchovní a světské hudby, vážné a populární hudby.

10.2.1 STŘEDOVĚKÁ HUDBA

V raných dobách křesťanství bylo používání hudebních nástrojů při bohoslužbách zcela zakázáno; lidé se omezovali na to, že Bohu vzdávali hold v hymnech. Do popředí se dostaly dvě hudební formy: takzvaná psalmodie a gregoriánský chorál. Gregoriánský chorál je jednohlasý náboženský zpěv latinských textů, jenž náleží ke katolické liturgii ještě dnes. Na konci 6. století sjednotil papež Řehoř římskokatolickou liturgii, a tak jako i další papežové po něm usiloval o to, sesbírat rozličné zpěvy pocházející z různých arcibiskupství a klášterů. K tomu bylo nutné zavést hudební notaci; po různých pokusech a variantách znakových systémů se prosadila notace, jejímž tvůrcem byl Guido z Arezza (992–1050) a která výšku tónů zaznamenávala na linkách notové osnovy — to byla nejranější forma našeho dnešního notového písma. Největší část dochované středověké hudby tak vznikla v kostelech a klášterech a byla to hudba náboženská. Sloužila výhradně k velebení Boha. Působení liturgického zpěvu je přitom zapotřebí uvést do souvislosti s architekturou; budeme-li gotické, k nebi se vzpínající církevní stavby zkoumat rovněž z hlediska akustiky, jasně pochopíme dva účinky, jež hudební liturgie měla: dávala na vědomí, že Bůh je všude, neboť zvuk liturgického zpěvu se nesl celým kostelem, a že Bůh slyší vše, neboť v gotických stavbách je postřehnutelný i ten nejtíšíš šepot. Latinský zpěv, zesílený akustickým působením církevních staveb, musel být zřejmě jedním z nejpřesvědčivějších dokladů všemocnosti Boží, který středověk znal.

Avšak i světská hudba byla ve středověku orientována především na zpěv. Francouzští trubadúři byli od 11. století pěveckými hvězdami šlechty a rytířstva, později následovaní německými minnesangery. Melodie jejich písní často připomínaly písně církevní. Mezi oběma sférami existovala čilá výměna, označovaná jménem „kontrafaktura“. Danou melodii je možno použít ke vzdání holdu Bohu stejně dobře jako ke vzdání holdu milované ženě a text se dá lehce změnit.

Tuto tradici přebírali ve městech zbohatnuvší měšťané a řemeslníci v pěveckých školách: ve Francii se jednalo o trubadúry, v Německu o „mistry pěvce“. Nejznámějším představitelem tohoto směru byl švec Hans Sachs (1494-1576) z Norimberku. Zatímco šlechtičtí „truvěři“ (trubadúři) a minnesangeři se věnovali spíše umění námluv a vzdělávání publika, měšťanské texty se týkaly bible nebo byly politickosatirické, rozvoj polyfonie. Ia svůj první vrchol zažila během takzvané „notredamské epochy“, která spadá vjedno s dobou, kdy byla stavěna katedrála Notre Dame, tj. s dobou mezi rokem 1163 a polovinou 13. století. Co znamená polyfonie? Je-li jí užíváno, nezpívají — jako tomu je v chorálu — všichni zpěváci to samé, nýbrž zpívají více různých melodií. Objev polyfonie znamenal v hudebním myšlení revoluci, neboť nyní hudebníci nemuseli přemýšlet jenom o tom, co dobře zní, když to po sobě následuje, nýbrž i o tom, co dobře zní, je-li to slyšet najednou, a nadto ještě museli hledat zajímavě znějící následnosti simultánních souzvuků. Tím se dostáváme na obávané pole nauky o harmonii.

Souzvuk alespoň tří tónů se nazývá akord. Víme už, že dobře znějí čisté intervaly a že méně čisté znějí špatně. Zní-li akord špatně, nazývá se disonantní, zní-li dobře, říkáme mu konsonantní. Za ty konsonantní zvuky, jež zní skutečně příjemně, byly však považovány vlastně jen kvinty a velké tercie. Kvintu už známe; tercie je pak třetí tón dané stupnice,

přičemž existují dvě její varianty: malá tercie odpovídá třem půltónovým krokům, velká čtyřem. Protože poměr frekvencí je u velké tercie (4:5) větší než u malé (5:6), je velká tercie také čistější. Malá tercie je interval mezi dvěma tóny v zakukání kukačky. Muži se kukání dříve obávali, neboť mělo znamenat, že jim někdo nasadil parohy.

Řada konsonantních zvuků však snadno začne nudit a disonantní souzvuky mohou dané hudební dílo oživit (je-li ovšem zajištěno, aby končilo opět v nějakém harmonickém akordu). Skladba musí nyní být v čase uspořádána i s ohledem na to, kdy se má setkat tón jedné melodie s tónem melodie jiné. Irvalo dlouho, než se přišlo na to, že tóny, které mají být zahrány v tentýž čas, mohou být v notovém zápisu umístěny pod sebe. Rozličné melodie — hlasy — byly dlouho zaznamenávány jednotlivě a bylo na hudebnících, kteří zrovna danou skladbu hráli, aby se postarali o fungování souhry.

Melodie je tím, co zaznívá po sobě, a harmonie je tím, co zaznívá zároveň. Stejně jako v případě řeči můžeme hovořit o ose kombinace (to, co je po sobě) a metaforické ose paralely (to, co je vedle sebe; — Příbytek řeči). Aby všechny hlasy dospěly do cíle společně, bylo nyní rovněž zapotřebí přesněji definovat délky not, což bylo učiněno jednoduchým postupem: dlouhá nota se rozdělila na stejně dlouhé části, asi jako když se třeba jablko rozděluje na stejně velké kusy. Samy části se pak opět rozdělily stejným způsobem; tak vzniklo dnešní značení délek not. Byla dána celá nota, ta se rozdělila na dvě půlové, ty zase na čtyři čtvrté, pak následovaly osminové, šestnáctinové noty atd. Absolutní délka tónů vyplývala z tempa dané skladby. V pomalé skladbě je celá nota přirozeně delší než v rychlé. Ovšemže bylo možné noty rozdělit také na třetiny; výsledek takového rozdělení dnes nazýváme „triolami“. Vyskytují se sice i noty vzniklé rozdělením na pětiny, šestiny a sedminy, ale mnohem vzácněji. [éměr všechna hudba si vystačí s rozpůlenými notami a s notami rozdělenými na třetiny. Ve středověku byla ovšem dávána přednost triolám, rozdělení na třetiny bylo považováno za perfectum, dokonalé, zatímco rozdělení na poloviny za imperfectum, nedokonalé — tak chtěli lidé vyjádřit křesťanskou trojjednost v hudební struktuře.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Románský sloh je umělecký sloh, který se ve středověku v 10.–13. století rozšířil ve stavitelství a výtvarném umění v zemích západní, jižní a střední Evropy. Na východě Evropy se v té době prosazoval byzantský sloh. – Gotický sloh vznikl postupným vývojem ze slohu románského. – V raných dobách křesťanství bylo používání hudebních nástrojů při bohoslužbách zcela zakázáno; lidé se omezovali na to, že Bohu vzdávali hold v hymnech. Do popředí se dostaly dvě hudební formy: takzvaná psalmodie a gregoriánský chorál. Gregoriánský chorál je jednohlasý náboženský zpěv latinských textů, jenž náleží ke katolické liturgii ještě dne

OTÁZKY

1. V jakém časovém období se románský sloh nejvíce projevoval?
  2. Jaké jsou hlavní znaky románského umění?
  3. Stručně charakterizujte gotický sloh, jeho znaky a projevy.
  4. Co dnes víme o počátcích hudby?
  5. Co je podstatou středověkého gregoriánského chorálu?
-

11 ARCHITEKTI STŘEDOVĚKÉHO MYŠLENÍ (AUGUSTINUS, TOMÁŠ AKVINSKÝ)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Svatý Augustin rozvinul teologii duchovního života vkořeněnou v lásce, zdokonalenou moudrostí a niterně spojenou s Kristem a církví. – Scholastická teologie je obecně považovaná za mezník středověku. Největším scholastickým teologem byl Tomáš Akvinský.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- kdo byli důležití středověcí teologové;
  - co je obsahem díla sv. Augustina;
  - jak středověké myšlení objevilo Aristotela;
  - co je to scholastika;
  - jak je Aristotelovo sílo přítomné v myšlení Tomáše Akvinského.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

středověk, filosofie, teologie, svatý Augustin, scholastika, Aristotelés, Tomáš Akvinský

11.1 Aurelius Augustinus

Svatý Augustin, též **Augustin z Hippa** nebo **Augustin z Hippony**, latinsky **Aurelius Augustinus** (354–430) byl biskup a učitel církve v období pozdního římského císařství; je svatým katolické církve, jehož svátek připadá na 28. srpna. Augustinus, zvaný též „učitel Západu“, je jeden z nejvýznamnějších raně křesťanských filozofů a teologů, představitel latinské platónsky orientované patristiky.

Díky Augustinovu spisu *Vyznání*, jehož prvních deset knih je jakousi duchovní autobiografií, se nám věrně zachoval obraz Augustinova života. Augustin se narodil roku 354 v Thagastě v rodině pohanského římského úředníka a zbožné křesťanské matky, svaté Moniky. Po studiích v Thagastě a Madaure se věnoval vyučování rétoriky; v mládí žil nevázaným životem, roku 372 se mu narodil nemanželský syn Adeodatus. Svou zkažeností velmi zarmucoval svou matku, která se neustále modlila za synovo obrácení. Ciceronův spis *Hortensius* jej vyprovokoval k zájmu o filosofii: tehdy Augustin vstoupil do manichejské sekty a setrval v ní devět let. Od roku 383 vyučoval rétoriku v Římě, od roku 384 v Miláně. Po dlouhých vnitřních bojích se roku 387 nechal pokřtít milánským biskupem sv. Ambrožem. Roku 389 se vrátil do Thagaste v severní Africe, roku 390 nebo 391 přijal z rukou biskupa Valeria kněžské svěcení a roku 393 se stal ve městě Hippo Regius biskupem. Svůj život věnoval práci na filosofických a teologických spisech a péči o svou církevní obec. Zemřel během nájezdu Vandalů roku 430.

Svatý Augustin rozvinul teologii duchovního života vkořeněnou v lásce, zdokonalenou moudrostí a niterně spojenou s Kristem a církví. Pro porozumění jeho učení je třeba znát jeho nauku o prvotním hříchu a milosti, jak se ukázala v jeho sporu s pelagiány.

Podle pelagianismu je základem autonomie lidské svobody: *Člověk byl Bohem stvořen jako bytost, schopna svobodného rozhodování – tato svoboda je Božím darem a pro člověka je tak podstatná, že by bez ní nemohl existovat.* Když už Bůh dal člověku tuto svobodu, nemůže zasáhnout do jeho života, aniž by ji nezrušil – a proto je člověk svým vlastním pánem, je „emancipován“ od Boha. Svobodná volba je tedy rozhodujícím faktorem, činy každého člověka vycházejí zcela z jeho vlastních rozhodnutí. Člověk je podle nich v zásadě dobrý (prvotní hřích nezasahuje do jeho života) a stačí svobodná vůle k tomu, aby jedinec sám žil bez hříchů, které jsou stejně závažné (není rozdíl mezi hříchem smrtelným a všedním). Pelagiáni tak nepokládali Boží milost za princip božského života v duši nebo za sílu působící na lidské schopnosti vnitřně, ale za vnější přínos k lidskému rozhodování. Kristovo učení a jeho příklad nám pomáhají, abychom jednali dobře, ale vlastní chtění a jednání jsou v našich rukou, není zapotřebí prosebné modlitby ke smytí dědičných hříchů. Člověk může dosáhnout svatosti vlastním úsilím – a když *může*, pak tedy i *musí*. Každý dobrý skutek pochází z této závaznosti: co dobrého člověk může udělat, je povinen udělat.

Odpověď svatého Augustina pelagiánům lze shrnout takto: Bůh stvořil svět a člověka z božské dobroty, člověk byl stvořen k niternému spojení v osobním svazku s osobním Bohem. Proto Bůh stvořil naše prarodiče ve stavu nevinnosti, jejich vztah k hříchu byl *posse non peccare* (s mocí nehřešit) a také je obdařil mimopřirozenými dary: tělesnou nesmrtelností, imunitou vůči nemoci a smrti, vlitým poznáním a dokonalou celistvostí. Přes tyto

dary se člověk dopustil prvotního hříchu ne proto, že byl Boží zákaz v rozporu s jeho tužbami, ale protože je tvorem podléhajícím proměnlivosti. Kořenem hříchu byla Adamova pýcha: člověk chtěl být svým vlastním pánem a tak byl schopen se odvrátit od svého pravého dobra, jeho rozum zahalil mrak nevědomosti, jeho láska k Bohu se změnila v lásku k sobě samému, jeho vůle se sklonila ke zlu. V důsledku tohoto pádu se dostal do stavu *non posse non peccare* (nemoci nehřešit), pohlavní touha se stala nejsilnějším sklonem jeho těla a byl odsouzen k smrtelnosti.

Adam je otec celého lidstva a všichni lidé tedy byli v něm, když zhřešil – a všichni lidé tak zdědili jeho hřích i s následky, od prvotního hříchu je tedy lidstvo jedna velká zkáza. Člověk si sice nadále uchovává neklidnou touhu po Bohu a po dobru, ale bez Boží pomoci umí jenom hřešit, jeho svoboda k uskutečňování dobra je pryč. Ospravedlnění a spása jsou tedy výlučně Božím dílem, přičemž základní podmínkou ospravedlnění je víra v Krista, leč ta je nemožná před předchozí Boží milostí. Není to otázka lidského přijetí či odmítnutí Božího daru milosti a víry. Kdyby tomu tak bylo, všechno by nakonec záviselo na člověku a ne na Bohu. To, že člověk přijímá Boží milost, se děje díky Boží milosti.

Známý je jeho spor s donatisty. Ti tvořili v severní Africe velmi mocnou církev, která si velmi zakládala na svém mravním rigorizmu a skutečnosti, že během pronásledování nikdy nehradila křesťanskou víru. Kritizovali jakékoli kolaborování s vládním režimem, byli sociálně reformní, velkou odezvu sklízeli především ve slabších ekonomických a společenských vrstvách. Vystupovali proti zákonům a státnímu uspořádání. Augustin s jejich názory polemizoval, především s názorem, že jen kněží, kteří se nacházejí ve stavu milosti, jsou schopni udělovat svátosti. Napětí vytvářené donatisty bylo ve společnosti velmi silně, bylo z velké části odrazem partikulárních snah místního berberského obyvatelstva. Augustin v reakci na ozbrojené akce circumelliónu (přívrženců donatistické církve z řad otroků a banditů) použil k odůvodnění ozbrojeného boje proti nim výroku z Lukášova evangelia: *compelle intrare* (L 14:23), přinut'te je vstoupit, čímž ospravedlňuje násilné přivádění k víře (tzv. společný ovčinec jedné víry). Tento Augustinův výklad uvedené části Lukášova evangelia, ospravedlňující násilné nucení k víře, ovlivnil nejen svou dobu, ale především celá pozdější období – jednak se tento výrok později stal součástí Gratiánova kodexu, tedy závaznou právní normou Římské říše, ve středověku, kdy Katolická církev pronásledovala křesťany jiného vyznání, pak byl velmi zneužívaným krédem pronásledovatelů a stejnou argumentaci použil i Martin Luther při svém boji proti novokřtěncům.

V díle *O Boží obci* Augustinus podává křesťanskou interpretaci katastrofických událostí, které v jeho době postihly římské impérium a vytváří vlastní katolickou historii světa, jejímž obsahem je boj dvou entit – časné obce pozemské a věčné obce nebeské. Pozemská říše je nedokonalá, tvořená hřešícími bytostmi, její úlohou je být místem, kde se odehrává zápas o pravé určení člověka. Proto má křehký, dočasný osud a není třeba poutat se k ní srdcem. Skutečným místem, kde jsou lidé (křesťané a jejich předchůdci) občany, je říše nebeská. Existence státu pozemského je tedy nutným zlem, a stát tedy musí trvat, dokud

všichni lidé nebudou přijati mezi spravedlivé. Církev má poslání dovést je k tomuto cíli. Pozemský stát v čele s křesťanskými císaři musí napomáhat církvi v tomto poslání, sloužit Kristově víře – a tak přispěje ke konečnému vítězství nebeské říše. Augustinus považoval za příslušníky Boží obce i ty stojící mimo samotnou církev, což ospravedlňovalo možnost zachování některých hodnot antické kultury v křesťanském světě.

Sv. Augustin se ve svém učení také velmi věnoval otázce trojjednosti Boha, k tomuto tématu je vázán jeden příběh z Augustinova života, kdy potkává na pláži malého chlapce, přelévajícího vodu z moře do jím postaveného jezírka. Chlapec mu říká: „Dříve já přeliji moře do tohoto jezírka, nežli Ty pochopíš toto Boží tajemství.“

Bůh je podle Augustina nejvyšším Principem a zdrojem Světla, nejvyšším, absolutním a jednotným bytím (*unum*), Pravdou (*verum*), nejvyšším Dobrem (*bonum*) a největší krásou (*pulchrum*). Svět byl stvořen z ničeho tvořivou Boží podstatou. Boží mysl v sobě obsahuje podstatné tvary veškerých věcí (na způsob idejí), které se podle těchto vzorů ve světě utvářejí. Poznat svět je možné jen skrze onu absolutní Pravdu, ke které vede cesta poznáváním sebe samého, své vlastní duše.

11.2 Tomáš Akvinský

11.2.1 ZNOVUOBJEVENÍ ARISTOTELA

V roce 529 nařídil byzantský císař Justinián uzavření hlosofické školy v Konstantinopoli. "To přimělo mnohé zde působící učence hledat intelektuální útočiště v jiných východních městech, kde mohli pokračovat ve své práci na Platónovi a Aristotelovi, například v syrské Edesse.

Východní křesťanství mělo tendenci přisuzovat Aristotelovi nižší pozici než Platónovi a také přední křesťanští teologové východní církve — jako je Řehoř z Nyssy nebo později Pseudo-Dionýsios Areopagita — ve své teologii Platona konstruktivně využívali, avšak Aristotelés je zajímal jen málo. Na Západě tak tento filosof kromě svých prací o logice jednoduše upadl v zapomnění.

Muslimské dobývání Blízkého východu však vedlo k novému zájmu o Aristotelovy práce. Byly překládány, zpočátku do syrštiny a pak do arabštiny. Mnohá z jeho děl, která byla zachována v arabském překladu, byla v té době na Západě neznámá. V jedenáctém století islámští spisovatelé, jako je ibn Síná — více známý pod svým latinizovaným jménem „Avicenna“ —, vyvinuli filosoficky rigorózní přístup k islámské teologii, který dále rozvinul ibn Rušd — ve středověku známý jako Averroes -, španělský filosof pozdního dvanáctého století. Klíčovou událostí v západním znovuobjevení Aristotela byl vznik velké překladatelské školy, kterou v polovině dvanáctého století ve Španělsku založili toledští biskupové. Vzrůstající kontakt s muslimskou učeností v této zemi vedl k přeložení mnoha

prací z arabštiny do latiny, a v širším zpřístupnění Aristotelových textů hráli ústřední roli učenci jako Gerard z Cremony (asi 1114-1187). Teologové tak měli náhle zpřístupněna Aristotelova díla jako První analytiky, Druhé analytiky, Metafyzika a Fyzika, brzy si uvědomili jejich potenciál jakožto „služek teologie“.

Toto zvláštní slovní spojení vyžaduje další vysvětlení. Křesťanská teologie již objevila, že je možné použít světskou filosofii jako partnera pro dialog v apologetice a teologické reflexi. Alexandrijští teologové používali platonismus zejména jako jakési intelektuální „lešení“, které jim umožňovalo vytvořit charakteristicky křesťanskou teologii. Ve středověku to bylo často vyjadřováno pomocí obrazu filosofie jako „služky teologie“ (latinsky: ancilla theologiae). Tato představa zprostředkovávala myšlenku, že filosofie je podřízená teologii, a současně zdůrazňovala její užitečnost.

Aristotela si přivlastnili přední teologové, nejprve ti, kteří působili v dominikánském řádu. Význam jeho filosofického přístupu brzy rozpoznal i Albert Veliký a Tomáš Akvinský. Akvinského známý argument pro existenci Boha založený na pohybu má ve své podstatě zaklady v Aristotelově Fyzice. Aristotelés si všiml, že vše, co se pohybuje, je uváděno do pohybu něčím jiným, a Tomáš Akvinský zjistil, že tento způsob myšlení by mohl být snadno použit pro způsoby apologetiky. Stejně tak významná Aristotelova představa „zvyku“ poskytla středověkému teologovi důležitý a užitečný rámec pro diskusi takových otázek, jako je podstata milosti a místo ctnosti v křesťanském životě.

Ideologické využití Aristotela však vyvolalo spory.

Ve třináctém století bylo jasné, že v nejvyšších církevních kruzích existují ohledně Aristotela velké obavy. Jeho díla o logice byla považována za obdivuhodná a tvořila základní učební texty mnohých středověkých univerzit, například pařížské. Jeho vědecká díla však mnozí brali za zavádějící a chybná. V roce 1210 místní církevní koncil stanovil, že „pod pohrůzkou exkomunikace se nemají Aristotelovy knihy o přírodní filosofii ani jejich komentář v Paříži číst, a to ani na veřejnosti ani v soukromí.“

V roce 1277 následovalo komplexnější odsouzení Aristotela od pařížského biskupa a vznikl seznam obsahující více než dvě stě omylů v jeho spisech. Nezdá se však, že by to mělo dlouhodobé důsledky. Později také od něj bylo upuštěno – částečně z toho důvodu, že Aristotelovy myšlenky přijal Tomáš Akvinský. I toto odsouzení přesto v jednom ohledu posloužilo užitečnému účelu, neboť podnítilo teology k tomu, aby byli, co se týče Aristotela, více kritičtí a jeho myšlenky nejdříve podřídili pečlivému zkoumání. Podle mnohých učenců přijali přední františkánští scholastičtí teologové Jan Duns Scotus a William z Ockhamu důkladnější a kritičtější přístup k Aristotelovi a předjímalí pozdější obavy ohledně vědecké spolehlivosti některých jeho myšlenek.

11.2.2 MYŠLENÍ TOMÁŠE AKVINSKÉHO

I když je tento největší scholastický teolog středověku nejvíce znám pro svou *Summa Theologiae*, někteří vědci považují za jedno z jeho nejdůležitějších děl menší *Summa contra gentiles* (*Summa proti pohanům*). Dříve se tvrdilo, že sepsání této knihy se datuje okolo roku 1264. Nedávnější výzkum ale poukázal na pozdější datum, snad mezi lety 1270 a 1273.

Zatímco mnohá teologická díla tohoto období jsou organizována na základě struktury Apoštolského vyznání víry, *Summa contra gentiles* přijímá strukturu, ze které vyplývá, že je to ve skutečnosti apologetické dílo, které má za cíl obranu křesťanské víry, ne teologické dílo, které by se soustředilo na průzkum jejího obsahu. To dobře zapadá do tradičního výkladu okolností jeho vzniku. Rajmund z Penafortu (asi 1175-1275), významný dominikán, který se zabýval zejména navazováním kontaktu s Židy a muslimy, navrhoval, aby se na některých dominikánských kolejích vyučovala jak arabština, tak hebrejšтина, a v souladu s tradicí požádal Tomáše Akvinského, aby vytvořil dílo, které by představení a obranu křesťanských myšlenek tomuto dvojímu publiku založilo na rozumu. I když to není možné potvrdit, může to pomoci vysvětlit neobvyklou strukturu díla. Existují však jeho další aspekty, které tak snadno nezapadají do tradiční zprávy o jeho původu — jako je nedostatečné využívání jakýchkoli specificky muslimských myšlenek.

Dílo se dělí do dvou hlavních částí. První část pojednává o těch pravdách o Bohu, o kterých si Tomáš Akvinský myslel, že leží v dosahu lidského rozumu, jako je existence Boha a způsob, jak jej lze pozorovat v přirozeném světě. Druhá část pojednává o základních křesťanských pravdách, které se nacházejí mimo dosah rozumu, jako je pojetí inkarnace a Irojice: „Totiž některá vyznání o Bohu obsahují takovou pravdu, jaká přesahuje všechny schopnosti lidského rozumu, jako, že Bůh je trojjediný. Některá jsou však taková, že k nim může dospět i přirozený rozum, jako, že Bůh je, že Bůh je jediný a podobně; ostatně to filosofové, vedeni světlem přirozeného rozumu, doložili důkazy v Bohu. Akvinského cílem je zjevně uvést svého čtenáře do komplexnějšího světa křesťanských pravd, které se nacházejí za hranicemi rozumu, o což se snaží se tím, že nejdříve začne méně náročnými pravdami, které jsou rozumu přístupné.

Nejdůležitějším rysem této práce je však spíše její základní přesvědčení než specifický způsob, jakým je zkoumána — zejména to, že se křesťanská i víra vyznačuje neobyčejnou racionalitou. Kde podle Tomáše Akvinského víra překročí hranice rozumu, je to třeba vidět jako pouhé překročení hranic rozumu, ne jeho protíře.

Zjevení rozum dovršuje. Jelikož obojí, jak rozum, tak zjevení, pátrají po stejné základní pravdě, je podle Akvinského potřeba je v jejich vztahu vnímat spíše jako vzájemně se doplňující, než že by si protířečily. I když lze tento pohled nalézt ve všech spisech Tomáše Akvinského, nejjasněji se objevuje v jeho *Summa contra gentiles*.

Snad nejznámější stránku Akvinského pokusu o demonstraci racionality křesťanské víry tvoří jeho pět „argumentů“ pro existenci Boha, tradičně známých jako „Pět cest“.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Mezi významné myslitele a teology středověku patří svatý Augustin a Tomáš Akvinský. Scholastika do svého nyšlení zahrnula Aristotelovu filosofii a pokřesťanštila ji.

OTÁZKY

1. Kdy žil sv. Augustin?
  2. Co je pro Augustinovo myšlení charakteristické?
  3. Co je obsahem křesťanské lásky agapé?
  4. Kdy středověk objevil Aristotela?
  5. V čem základním se myšlení Tomáše Akvinského liší od teologie sv. Augustina?
-

12 STŘEDOVĚKÉ ŠKOLY SPIRITUALITY (DUCHOVNÍHO ŽIVOTA) A JEJICH PŘESAH V UMĚNÍ A KULTUŘE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Jednou z nejdůležitějších událostí, která se objevila v raném křesťanství, byl vznik mnišství. – Dozvíte, čím naše duchovní a kulturní dědictví obohatili např. benediktíni, františkáni nebo dominikáni.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- jak vzniklo v raném křesťanství mnišství a jaké mělo podoby;
  - jaké jsou hlavní školy křesťanského duchovního života (spirituality);
  - základní informace o mužských a ženských řádech.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

křesťanství, mnišství, kláštery, duchovní život, spiritualita, benediktíni, františkáni, dominikáni, ženské řády.

12.1 Mnišství v raném křesťanství

Mnozí křesťané považovali vzrůstající moc křesťanů ve městech římské říše za znak pozitivního vývoje. Nejen to sloužilo jako důležité potvrzení stále většího vlivu křesťanské víry, ale byl to také prostředek, který tomuto náboženství umožňoval začít pracovat na přeměně městské kultury a společnosti. Někteří to znázorňovali metaforou, že křesťanství je jako kvásek v těstu na chléb. Nyní je sice ještě malé, ale postupně vyroste a nakonec změní věci k lepšímu.

Jiní křesťané si však nebyli pozitivností tohoto vývoje tak jisti. I když nevyklučovali možnost, že by rozvoj křesťanské víry ve městech mohl poskytnout podnět k morální a duchovní přeměně upadajících měst říše, bylo docela možné, že by mohlo dojít i k opaku. Mohla by nemorálnost a zkaženost měst — časté téma rané křesťanských kázání — dokonce „zamořit“ a zničit celou církev?

Jednou z nejdůležitějších událostí, která se objevila v raném křesťanství, byl vznik mnišství. (Výrazy „mnich“ a „mnišství“ pocházejí z řeckého *monachos*, které znamená „osamělý“, „sám“.) Svůj původ mělo toto hnutí v odlehlých hornatých oblastech Egypta a východní Sýrie, kde si nový domov začal vytvářet značný počet křesťanů, kteří opustili velká rušná města se vším jejich pokušením, která nabízela. Výtečným představitelem tohoto silícího trendu je Antonín Egypťský, který opustil v roce 275 rodičovský dům, aby se na poušti věnoval osamocenému asketickému životu.

Téma opuštění hříšného a rozptylujícího světa získalo v těchto společenstvích na ústřední důležitosti. Brzy také začalo být jasné, že dochází ke vzniku dvou zcela odlišných způsobů ústupu ze světa. Na jedné straně byli ti, kteří mnišství vnímali v podobě osamocené a asketického života (poustevnictví). Jiní dávali přednost mnišství založenému na kolektivních základech („cenobitní“ mnišství). V 5. století začal převažovat kolektivní přístup. Osamělí mniši (kteří byli často nazýváni „poustevníci“) čelili značným obtížím: Jak získají potravu? Nebo jak se budou moci účastnit společných modliteb, jak se od všech křesťanů očekávalo.

I když někteří trvali na nutnosti izolace jednotlivců, na vzestupu byla představa společného života v odloučenosti od světa. Mezi lety 320—325 založil Pachomius (okolo 292—349), považovaný za zakladatele této společné formy mnišství, důležitý první klášter, v němž vznikl étos, který se stane normou v pozdějším mnišství.

Členové komunity se zde rozhodli věnovat společnému životu pod vedením představeného, který se řídil pravidly (řeholí, regulí). V posílení duchovních hodnot hrála důležitou roli i fyzická struktura kláštera, neboť myšlenku oddělenosti od světa a jeho opuštění ještě zvýrazňovaly zdi, které klášterní komplex obklopovaly.

K pojmenování myšlenky společného života v kolektivu, který charakterizovalo společné oblečení, jídlo, zařízení cel (místností, v nichž žili mniši) a fyzická práce pro dobro společenství, začalo být nyní používáno řecké slovo *koinónia* (často překládané jako „společenství“), hojně zmiňované v Novém zákoně. Mnišská společenství byla stále více považována za duchovně přínosnější než osamělé formy křesťanského života, neboť se v nich mohla snadněji praktikovat a prožívat láska k bližnímu. Ukázalo se, že mnišský ideál má pro mnohé hlubokou přitažlivost. Ve čtvrtém století začaly být na mnoha místech křesťanského Východu, zejména v oblastech Sýrie a Malé Asie, zakládány kláštery. Netrvalo dlouho a k rozvoji mnišského hnutí začalo docházet i v západní církvi. V pátém století již mnišská společenství vznikala v Itálii (zejména na západním pobřeží), ve Španělsku a v Galii. Augustin z Hippa, jedna z vedoucích postav tehdejší západní církve, založil mezi

lety 400—425 dva kláštery v severní Africe. Pro Augustina byl společný život zásadní k uskutečnění křesťanského ideálu lásky.

Jelikož k vykonávání duchovního studia a duchovní reflexe navíc nejlépe docházelo spolu s dalšími věřícími než v osamocené izolaci, klášter byl podle Augustina základem pro ten druh studia a reflexe, které obohacuje jak osobní odevzdání, tak život církve.

Podle Pachomia by mniši neměli být svěceni, aby jim to neumožnilo zapojovat se do bojů o místa v církevní hierarchii. Obával se, že ambice získat povýšení by u nich zvyšovaly náchylnost vůči pokušení. Přesto se tomuto hledisku nedostalo všeobecného přijetí a například podle kappadockého autora Basila Velikého by mniši měli mít možnost stát se kněžími, neboť to považoval za způsob, jak církev jako celek obohatit o mnišskou moudrost.

vývoj byl ještě posílen po pádu římské říše a v šestém století v této oblasti značně vzrostl počet klášterů. Bylo to také během tohoto období, kdy se objevil jeden z nejucelenějších mnišských „řádů“, „řád benediktínů“. Jeho počátek se datuje do doby okolo roku 525, kdy Benedikt z Nursie (okolo 480 — okolo 950) založil svůj klášter na Monte Cassinu. Benediktinské společenství se řídilo pravidlem, kterému vládla představa bezpodmínečného následování Krista, podporovaného pravidelnými společnými a soukromými modlitbami a čtením Písma. Podle mnohých takové kláštery fungovaly jako podpora šíření křesťanské teologie a spirituality po pádu římské říše a připravovaly cestu pro teologickou a duchovní renesanci středověku.

12.2 Středověk: františkáni a dominikáni

V předvečer středověku hrály v podpoře křesťanství významnou roli náboženské řády. Zůstávaly centry křesťanské teologické a duchovní vzdělanosti. Řád svatého Benedikta — jehož členové jsou obecně známi jako „benediktíni“ — měl velký význam v zakládání klášterů po celé západní Evropě. Jak jsme poznamenali již dříve, benediktinský klášter v Cluny hrál ve dvanáctém století velmi důležitou roli v podpoře reformy a obnovy (2.1.9). Benediktinská spiritualita zdůrazňovala význam společné bohoslužby, duchovní četby a práce ve společenství.

Výraz „mnich“ pochází z řeckého monachos, což znamená „osamělý“ nebo „osamocený“. I když někteří mniši vedli samotářský život, za normativní vzorec se od raného středověku považoval mnich žijící v určitém soběstačném společenství. Ideál izolace nebo osamělosti zachovávala mnišská cela, což byla místnost, do které se mnich navracel, pokud se neúčastnil společné bohoslužby nebo práce. Kláštery často také nabízely ubytování poutníkům a zakládaly špitály, které poskytovaly péči uvnitř i vně mnišského společenství.

Mnišství však bylo jen jednou z forem náboženského života, neboť tento model nenásledovaly všechny způsoby náboženského života ve středověku. V této době začínala získávat vliv i druhá podoba, a sice žebravé řády (mendikanti; výraz se odvozuje od latinského názvu pro „žebrání“). Kláštery tehdy měly příjem z pozemků, a ve třináctém století se objevila nová skupina náboženských řádů, která byla závislá na podpoře bohatých patronů a měšťanů. Ten, kdo si zvolil takový způsob života, byl nazýván „fráter“ (řadový bratr či řeholník), z francouzského frere, „bratr“.

Zatímco mnich byl oddán určitému společenství v určitém místě (jako je benediktinský klášter v Cluny), fráter patřil do společenství rozptýleného po rozsáhlé zeměpisné oblasti známé jako provincie. Fráteri se věnovali potulné duchovní činnosti a poskytovali duchovní pomoc a kázali v řádových domech své provincie.

Založení dvou nejdůležitějších žebravých řádů, dominikánů a františkánů, se datuje do třináctého století. Oba řády byly odpovědí na měnící se společenské normy a potřeby rozšířit pastorační a kazatelskou církevní činnost za uzavřené společenství klášterů.

Františkáni — správněji „Řád menších bratří“ (latinsky: Ordo Fratrum Minorum) — vznikli z duchovní služby Františka z Assisi (1181/2—1226). František byl synem bohatého obchodníka z umbrijského města Assisi, kterého zaujala představa osobní chudoby, jak ji našel v učení Ježíše Nazaretského. Při kázání o potřebě pokání a obrácení na umbrijském venkově okolo sebe shromáždil stoupence a v roce 1209 získal od papeže Inocence III. povolení založit vlastní náboženský řád. Františkáni zpočátku soustředili svou činnost na Itálii, a brzy se rozšířili i do dalších částí Evropy. Řád byl založen na pravidlech, která vytvořil roku 1223 svatý František, jenž určil základní hodnoty a názory — avšak způsobem, který umožňoval různý výklad.

Výsledkem bylo, že hnutí brzy zabředlo do vnitřních sporů, které se týkaly jedné z jeho základních hodnot, a sice chudoby. Od svého počátku františkánský řád neovládl žádný majetek, ani jednotlivý, ani společný, neboť odmítnutí práva na majetek je podle něj nezbytné pro evangelní dokonalost. Pokud však řád nemohl vlastnit žádný majetek, jak by mohl stavět kostely? Nebo v malých i velkých městech zakládat své domy, aby mohl pokračovat v práci? V řádu vzniklo napětí mezi těmi, kteří následovali ideál naprosté chudoby, a pragmatičtějšími hlasy, které uznávaly potřebu vlastnit majetek, aby se řád mohl věnovat své práci.

Nakonec byl nalezen způsob, jak problém vyřešit.

V roce 1279 nařídil papež Mikuláš III., že všechny majetek věnovaný františkánům má být považován za majetek Svatého stolce, který ho dal řádu k dispozici, aby ho mohl používat podle svého uvážení. O generaci později propukl další spor, který se znovu týkal myšlenky chudoby: v roce 1323 papež Jan XXII. odsoudil jako kacířské tvrzení, že Kristus a jeho apoštolové nic neovládli ani jako jednotlivci ani společně.

Snad ještě důležitější diskurs uvnitř řádu se však týkal zaměření jeho Činnosti. Měli by se jeho členové hlavně a ponejvíce zabývat pastorační činností ve venkovských oblastech Itálie neboli následovat vzor samotného Františka? Nebo by snad měli praktikovat tuto činnost ve městech, zejména mezi městskou chudinou? „Řád menších bratrů konventuálů (minoritů)“ — pod tímto jménem začali být známi — si zvolil založit domy ve městech, které považovali za společnou základnu pro kázání a pastorační činnost. (Jejich název je odvozen od latinského *convenire*, „sejít se“, což se odráží také v substantivu „klášter“ [konvent], jmenovitě jako místě shromáždění nebo sněmu.) Jiní dávali přednost osamělé pastorační činnosti na venkově, bez jakékoli nutné vazby k nějaké budově nebo společenství.

Domingo de Guzmán (1170-1221) založil „Řád bratrů kazatelů“ (latinsky: *Ordo Praedicatorum*), neboť jej znepokojovalo rozšíření katarské hereze v jižní Francii. Tato náboženská sekta se objevila v 11. století ve francouzském kraji Languedoc a během následujících dvou století se rozšířila po celém jihu země. Kataři přijali náboženské názory, které byly zřetelně gnostické a snad měly svůj původ ve východní Evropě. Patřilo mezi ně například přesvědčení, že hmota je ze své podstaty špatná, a vyznačovali se vírou ve dva bohy — nižšího, vytvářející božství, a vyššího, spasitelské božství. Násilné církevní potlačování této hereze mělo jen malý úspěch. Domingo si uvědomil, že to, co by katary mohlo od jejich učení odvrátit, není ani násilí ani moc, ale osobní svatost, pokora a dobré kázání. V roce 1215 tak okolo sebe shromáždil malou skupinu, která sdílela jeho představu, a nakonec v zimě 1216—1217 obdržel od papeže Inocence III. svolení založit nový náboženský řád.

Tato Domingova představa byla založena na jedné ze společenských změn, a sice rostoucím významu měst jako populačních center. Vlna venkovských dělníků proudící do měst, tak charakteristická pro tento věk rostoucí prosperity, vytvářela nové pastorační problémy, neboť městské kostely měly problém tento nárůst obyvatel zvládnout. Dominikáni v těchto městech založili domy, které používali jako základnu pro pastorační a kazatelskou činnost. Tyto domy se také často staly centry teologické a duchovní vzdělanosti. Mezi přední dominikánské teology a duchovní autory středověku patří Albert Veliký, Tomáš Akvinský, Mistr Eckhart, Katerina Sienská či Mechthilda z Magdeburku.

12.2.1 MYSTIČKY A ŽENSKÉ NÁBOŽENSKÉ ŘÁDY

Postavení žen ve středověké západní Evropě bývá považováno za složité. Ke kategorizaci historických skutečností života ve středověku však pouhá otázka pohlaví nepostačuje. Britská historička středověku Eileen Powerová ve své klíčové práci rozpracovala hlediska týkající se středověkého postavení žen. Mezi hlavní body, které zmiňuje, dodnes slouží jako orientační milníky diskuse, i když během historického výzkumu došlo k jejich modifikaci:

1. Je potřeba rozlišovat mezi středověkými představami o ženách a jejich každodenními zkušenostmi. Tyto představy byly často tak zmatené a protichůdné, že měly relativně malý přímý vliv na běžný život.

2. I když ženy ve středověku čelily mnoha vážným obtížím — že jim například právní řád určoval místo podřízené mužům, kteří tak díky společenské struktuře měli nad životy žen značnou moc —, Powerová zaznamenala, že se většina středověkých žen nacházela v postavení, které nebylo „ani podřízené ani nadřízené, ale představovalo spíše jistou povšechnou rovnocennost“.

3. Otázka ve skutečnosti nespočívala v rozdílu pohlaví, ale v příslušnosti ke společenské třídě. Autorka svou pozornost soustředila na šlechtičny, městské ženy a venkovanky, přičemž opomenula jiné ženy, které měly potenciální význam — například ty, jež žily v náboženských rádech.

Pozdější studie tento obraz pozměnily, neboť vzaly v potaz i význam dalších faktorů, které měly v tehdejší době vliv na osudy žen, jako je národnostní příslušnost a regionální identita. Ve středověkém křesťanství však hrála významnou roli další třída žen — a sice mystičky a členky ženských náboženských radů.

Středověké náboženské řády poskytovaly důležitý kontext, který ženám umožňoval podílet se na vedení společenství a na duchovním vedení. Některé tehdejší ženské duchovní autorky získaly velký věhlas a jako autoritu je vyhledávali ti, kdo toužili po náboženském vedení.

Mezi nimi bychom měli zmínit například Hildegardu z Bingenu (1098-1179), Hadewijch z Brabantu (rané 13. století), Mechthildu z Magdeburku (asi 1207 — asi 1282/1294), Angelu z Foligna (asi 1248—1309) či Juliánu z Norwiche (asi 1343-1416). Každá z nich si vytvořila vlastní přístup ke spiritualitě, který přitáhl stoupence z celé Evropy.

K označení těchto autorek se často používá výraz „mystik“. Je však důležité porozumět tomu, co toto slovo skutečně znamená. Ve všedním použití výraz vyjadřuje něco jako „ten, kdo je obdařen spirituální moudrostí“.

„Mysticismus“ má však v dějinách křesťanské spirituality „odbornější“ význam a znamená duchovní přístup s cílem prohloubit přímý lidský prožitek Boha. Výraz je odvozen od řeckého *mystikos*, které v sobě obsahuje nádech objevení něčeho, co je skryté nebo nedosažitelné, nebo zasvěcení do určitých praktik. „Mystik“ tudíž značí někoho, kdo rozvíjí metody nebo myšlenky, které věřícímu pomáhají prohloubit přímý vztah k Bohu.

Pro větší přiblížení lze vybrat Hildegardu z Bingenu, mystičku z dvanáctého století, nejen proto, že v nedávné době se zvýšil zájem o její spisy. Hildegarda je autorkou rozsáhlých děl téměř každého žánru. Patří mezi ně dopisy, texty přírodní filosofie, teologická pojednání, popisy mystických zjevení a dramatická pojednání.

Její úspěchy jakožto umělkyně, dramatičky, teoložky, hudebnice a pilné pisatelky listů dobře poukazují na to, čeho mohly ženy díky mnišskému povolání dosáhnout. Náboženské řády v době, kdy to ve společnosti jako celku nebylo možné, znamenaly bezpečné a stabilní místo, které podporovalo talentované ženské autorky a umělkyně a umožňovalo jim realizaci.

Hildegarda z Bingenu sice žila v rámci náboženského společenství, avšak další mystičky volily osamocnější způsob života. Juliána z Norwiche byla „poustevnice (rekluza)“, to znamená, že si vybrala opuštění světské společnosti a přijetí osamělého náboženského života. O jejich životních poměrech je známo jen velmi málo.

Někteří tvrdí, i když pro to neexistuje žádný podpůrný důkaz, že si tento způsob života zvolila po smrti svého manžela. Juliánina proslulá Zjevení božské lásky (Revelations of Divine Love), jež se datují pravděpodobně do doby kolem roku 1413, jsou považována za klasické duchovní dílo, nejvíce pro své poslední tvrzení: „Všechno skončí dobře. Všechno skončí dobře. Sama uvidíš, že všechny věci budou mít dobrý konec.“

I když středověká církev vylučovala ženy z papežské, biskupské a kněžské služby, tato omezení se netýkala dalších rolí, které vykonávaly v náboženských společenstvích. Mnohé z žen, které vstupovaly do náboženských radů, pocházely z bohatých a urozených rodin a klášterní život považovaly za alternativu manželství. (V té době se společenské postavení manželství a s ním souvisejících konvencí rovnalo spíše obchodní a společenské výměně mezi otcem nevěsty a budoucím manželem, nebylo to rozhodnutí činěné z romantické lásky.)

Náboženský život nabízel určitý stupeň nezávislosti a možnost institučního a spirituálního vedení, které tehdy v profánním světě jinak neexistovaly. Kláštery si v závislosti na postavení náboženského společenství mohly volit své vlastní abatyše nebo převorky. Někteří představení náboženských společenství měli značný politický vliv, například urozená žena Sofie I., abatyše z Gandersheimu (975–1039), hrála velkou roli ve zvolení Jindřicha II. a následně Konráda II. za císaře Svaté říše římské.

Dobrý příklad toho, jak středověké ženy mohly uplatňovat duchovní vliv, představuje založení opatství Fontevraud v roce 1100. Tehdy Filipa z Toulouse přesvědčila svého manžela Viléma IX., vévodu akvitánského, aby kazateli Robertu d Arbrissel poskytl půdu k založení náboženského společenství. Opatství bylo založeno jako „dvojí klášter“, což znamená, že na jednom místě spolu žili mniši i jeptišky. Robert d Arbrissel prohlásil, že představitelem nového společenství má být vždy žena, a ustavil za první abatyši Petronilu z Chemillé (zemřela 1149). Její následovnicí byla Matilda z Anjou, teta anglického krále Jindřicha II. Opatství, které po léta sloužilo jako magnet pro bohaté a mocné ženy, hrálo v západní Francii důležitou společenskou roli. Fungovalo také jako útočiště pro trýzněné ženy a prostitutky, stejně jako špitál pro malomocné.

Mezi další duchovní možnosti, které byly přístupné tehdejším ženám, patřilo vytváření volných podpůrných společenství bez formálního slibu poslušnosti duchovnímu nadříze-

nému nebo nutnosti zřít se majetku. Nejlepší příklad se datuje do raného dvanáctého století, kdy ženy, které následkem křížových výprav ovdověly, vytvořily společenství na okraji nizozemských měst.

Z dnes neznámých důvodů byly známy jako „bekyně“ a budovy, které spolu sdílely, jako „begináže“.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Jednou z nejdůležitějších událostí, která se objevila v raném křesťanství, byl vznik mnišství. (Výrazy „mniach a „mnišství“ pocházejí z řeckého monachos, které znamená „osamělý“, „sám“.) Svůj původ mělo toto hnutí v odlehlých hornatých oblastech Egypta a východní Sýrie, kde si nový domov začal vytvářet značný počet křesťanů, kteří opustili velká rušná města se vším jejich pokušením, která nabízela. – V předvečer středověku hrály v podpoře křesťanství významnou roli náboženské řády. Zůstávaly centry křesťanské teologické a duchovní vzdělanosti. Řád svatého Benedikta — jehož členové jsou obecně známi jako „benediktíni“ — měl velký význam v zakládání klášterů po celé západní Evropě.

OTÁZKY

1. Kam sahají počátky křesťanského mnišského hnutí?
2. Jak se jmenoval první významný křesťanský mnišský řád na Západě?
3. V čem je specifická spiritualita františkánů?
4. Co je to mystika a jakou roli hráli v ženských řádech?

13 VELKÁ DÍLA STŘEDOVĚKÉ LITERATURY (DANTE AJ.)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Základní formy evropské literatury. – Shrnutí přínosu literárních děl Dantových, Boccacciiových a Petrarcových.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete vědět:

- jaké jsou hlavní literární formy evropské literatury, jak vznikly a jak dále ovlivňovaly literární vývoj;
  - čím jsou důležitá literární díla čelných představitelů italské renesance (Dante, Petrarca, Boccaccio).
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

evropská literatura, literární formy, renesance, Dante, Petrarca, Boccaccio.

13.1 Evropská literatura a její základní formy

Literatura se vyskytuje ve dvou formách: ve verši a v próze. Dále se dělí na tři druhy: na lyriku, drama a epiku.

Zpočátku verš převládal u všech tří druhů: eposem je stejně tak Illias i Píseň o Nibelunzích. V dobách, kdy se příběhy nečetly v knihách, nýbrž byly ústně tradovány (předávány),

pomáhal verš ke snadnějšímu zapamatování. [aké balady, které se lidé dříve rádi učili na-
zpaměť, jsou malými eposy.

Po vynalezení knihtisku se verš odpoutal od epiky a zůstal omezen na oblast dramatu a
lyriky. Epika se od té doby píše v próze. Konečně ve 20. století od verše upustilo i drama.

V předmoderní době — tj. v literatuře z období před nástupem romantismu (před r.
1770) — se žánr, zápletka a vznešenost stylu daného díla řídily společenským postavením
jeho hrdinů. Tedy:

1. Bohové a héróové náleželi do oblasti podivuhodného a nadpřirozeného. Jejich žánrem
byla romance,“ principem výstavby zápletky bylo dobrodružství (Héraklés, Achilleus,
Kristus, potulný rytíř) a styl byl vznešený.

2. Králové a aristokraté byli sice výjimeční lidé, přesto však byli podrobni zákonům
společnosti a přírody. Obvyklá zápletka spočívala v tom, že na tuto skutečnost zapomněli,
provinili se Aydris (zpupností) a byli potrestáni. Proto byla jejich typickým žánrem tragé-
die. Ostatně pouze aristokrat mohl prožít velikou vášeň. Kdyby měšťané požadovali, aby
rovněž mohli žít vášnivým životem, bylo by to až do 18. století považováno 7 stejně směš-
nou opovážlivost, jako kdyby o totéž žádala pážata. Vážný a z morálního hlediska zajímavé
osudy byly zkrátka vyhrazeny pouze aristokratům, neboť jen oni byli svobodní, jen oni
mohli sloužit ve zbrani a účastnit se duelů a disponovali něčím takovým, jako je čest.

3. Realistický styl se hodil k vyobrazení měšťanů a prostého lidu. Byl prozaický, užíval
tedy prózy. Příslušné literární druhy byly původně komické: pikareskní román, fraška, ko-
medie. [ato stylová poloha se pak v 18. století, a plně po období romantismu, stala vlád-
noucí výrazovou formou realistického románu, tohoto měšťanského literárního druhu a
rovněž nejvýznamnějšího žánru celé moderní literatury.

4. K vyobrazení padouchů, příšer, ničemů, neřestných, nízkých a ohavných lidí a hrůz-
ných či směšných situací sloužila satira. Jejím charakteristickým stylem byla groteska. Po-
kud jde o žánr, blížila se romanci; byla nerealistická, zdůrazňovala vše zruďné, nízké,
sprosté a odporné, tedy také nedůstojnost těla, vyměšování, špínu, sexualitu a vše, co mi-
losrdně ukrývá stud, a narušení morálního řádu společnosti vyjadřovala bořením krásné
formy. V našem století se stala vůdčím směrem moderní literatury, v níž je kladen důraz na
politický teror, šílenství, odcizení, izolaci a bolesti trýzněného těla — proto je tak deprimu-
jící.

13.1.1 PŘÍBĚHY

Počet typických příběhů je nižší, než kolik by se člověk při překypujícím množství lite-
rárních děl mohl domnívat. Mnohé jsou ovšem jenom variace jistých hlavních vzorců, z
nichž čtyři jsme již zmínili.

1. **Romance:** Jejím základem je řada dobrodružství, jež mají být co možná nejfantastičtější. Nejčastější formou jejich uspořádání je cesta nebo odyssea. Nezřídka je cesta zasvěcena hledání pokladu, tajemství, jakéhosi vytouženého, žádaného předmětu nebo nějakého předmětu, jenž má přinést spásu. Io může být stejně tak nějaká číše jako Svatý grál, roh hojnosti, zlaté rouno, Eldorádo, ráj, ztracený stín, kouzelné místo, tajemství ve špionážních a kriminálních románech nebo panna, Jež je někde uvězněna a která u sebe často mívá nějaký poklad (a proto se říká někdy i jí „můj poklad“). Také utopie je zpravidla romancí (až do novověku nebyly utopie situovány — stejně jako Utopie Thomase Mora – v budoucnosti, nýbrž v dalekých krajích). Nálada romance je letní a pohádková. Toto schéma hledání kouzelného místa spásy je vlastní ještě i modernímu turismu.

2. **Tragédie:** Její fabule (= zobrazený děj) má náročnější strukturu určenou rozpory, zvraty a paradoxy. Na začátku je hrdina šťastný, a proto se přeceňuje, je neopatrný a důvěřivý. Pak se začínají hromadit výstrahy.

Konečně přichází konflikt a hrdina se snaží uniknout nastávajícím nebezpečím, avšak jeho rozhodnutí jsou podrobena zákonu tragické ironie: hrdinovo jednání vyvolává právě tu katastrofu, které mělo zabránit.

Po průtazích, zvyšujících napětí, dochází k bolestnému sebepoznání hrdiny, když je nucen si uvědomit, že si sám vykopal svůj vlastní hrob.

V rámci této struktury může tragédie zobrazovat bezvýhodné situace, pasti, dilemata a neřešitelné konflikty mezi rovnocennými hodnotami. Jako podnět k jednání často slouží různá znamení: sny, orákula, výstrahy, plány, věštby čarodějnic nebo expertních komisí. Iyto předpovědi plodí reakce, které zapříčiňují přesně tu zkázu, jíž chtěly předejít.

Ze společenského hlediska je tragédie rituálem obětního beránka: význačný, vysoce postavený a zprvu milovaný jedinec se prostřednictvím různých komplikací vůčihledě dostává do izolace, až do něj společnost začne projektovat veškerou svou nahromaděnou nenávist a vinu a nakonec se očistí jeho obětováním. Dnes mají tragické zápletky často formu skandálů, při nichž roli lynčující smečky přebírají média. Hony na čarodějnice, pronásledování obětí „mobbingu“, pogromy, diskriminace menšin a kampaně proti domnělým zločincům mají podobnou strukturu, v níž jde vždy o střetnutí izolované oběti a lovecké smečky.

Tragédie zdůrazňuje neúprosnost času, propadnutí smrti a podrobení se zákonům společnosti a přírody. Izolace se trestá jako sebepřecenění, jako by se hrdina vyčlenil ze společnosti svou pýchou.

3. **Klasická komedie** je převrácením tragédie. Je-li tématem tragédie smrt, je jim u komedie láska. Uspořádání komedie je takové, že komický hrdina začíná tam, kde tragický končí: v izolaci. Společnost, reprezentovaná otcem jeho milované, mu totiž nedovoluje,

aby si svou lásku vzal. Pozvolna však mladý hrdina díky svému šarmu, své atraktivitě a optimistické mladistvosti přitahuje na svou stranu čím dál víc spojenců, až utvoří téměř akousi protispolečnost. Ta si nakonec podrobí starého otce (v romanci n. z. jeho místě býval drak střežící pannu) intrikami a šalbami komické terapie až otec prohlédne a dá mladému vítězi svou dceru za ženu. Na svatební oslavě, která následuje, se pak oslavuje usmíření rozdělené společnosti se sebou samou; usmířuje se zde přitom i se svým starým protivníkem, Tak jako tragédie estetizuje rituál obětního beránka katarzí nebojí! očištěním, tak komedie dramatizuje svatbu. V komedii se jedná o plodnost, jež vítězí nad smrtí, tematizuje se v ní sexualita a erotika. Jejím cílem je společenská integrace.

Proto struktura komedie odpovídá struktura demokratického systému: vůdce opozice svede proti vůli starého vládce jeho dceru — voličstvo -, přetáhne ji na svou stranu šarmem a sliby a mladistvostí a konečně si starého muže podrobí v komické terapii předvolebního boje. Starý muž pak prohlédne během volebního dne, kdy dcera přeběhne k mladému hrdinovi, jenž nyní přebírá vládu a stává se dědicem starého vládce. Nakonec se rozdělená společnost usmíří se sebou samou na svatbě nové vlády s lidem.

V tragédii starý zákon společnosti vítězí nad rebelujícím životem; v komedii naopak revoltující Život přemáhá zákon starého vládce, jenž nechce odevzdat svou dceru. Z tohoto úhlu pohledu je příběh Krista obojím — tragédií i komedií: nejprve vítězí zákon a Kristus je odsouzen a usmrčen jako obětní beránek; pak ale opět vstane z mrtvých, nahradí Starý zákon Novým zákonem a láskou usmíří celou společnost, zatímco se spojuje s novou církví coby s nevěstou Kristovou.

Komedie může také — tehdy, když převrací vztah k zákonu — přímo předvádět, jak bylo zabráněno tragédii: v tomto případě se bezzákonnou stává společnost a zákon hájí nějaký jednotlivec, dokud se mu nepodaří ostatní polepšit. Lo je schéma například amerického westernu, v němž se musí osamělý šerif postavit zákonem pohrdající chásce.

4. **Satira:** Jedná se o převrácení romace, neboť tématem satiry není cesta do šíra, nýbrž do zajetí. Jejímí nejoblíbenějšími dějišti jsou tak místa nátlaku nebo nesvobody, jako jsou vězení, psychiatrické ústavy, školy, nemocnice, internáty, továrny, koncentrační tábory, lodě, kárné kolonie, všechna ta místa, jež mohou napodobovat peklo. Personál satiry proto sestává ze sadistických ďáblů a nevinných obětí, zvláště pak z groteskních tyranů a nevinných dětí. Ve středověku byl archetypálním divadelním arcilotrem vrah dětí Herodes, u Shakespeara jsou to Richard III. a Macbeth; ti vraždí s dětmi zároveň budoucnost společnosti. Typický děj satiry se vyznačuje s/asts, neproměnlivostí a stagnací nebo pustou repetitivností - což odpovídá tomu, že ve vězení se nikdy nic nemění a stále vše opakuje. Tyto charakteristiky jsou nejmarkantněji zřetelné v Beckettově Čekání na Godota — při svém uvedení ve věznicí v Št. Ouentinu tato hra vězňům zcela učarovala. Jelikož je satira typickým žánrem moderní literatury, lze jejími formami obzvlášť přiléhavě zobrazit totalitarismus 20. století s jeho sklepními mučírny a koncentračními tábory. Zde sama historie

podléhá tragické ironii, spočívající ve vzájemném vztahu literárních druhů: při pokusu realizovat utopii jako romanci revoluce bylo vytvořeno satirické peklo koncentračních táborů. Platilo tedy, že revoluce se stala tyranem požírajícím vlastní děti.

Je-li kontrast mezi sadismem a nevinností vykreslen černobíle, snadno se satira mění v melodrama a gotický román. Takový charakter byl typický pro některá díla romantismu, v nichž peklo představovala středověká vězení, kobky inkvizice a sklepení hradních trosek; choromyslní šlechtici, sadističtí mnichové, šílení vědci či dábelští zločinci zde drželi nevinné panny, udržované za zvuků pomateného smíchu svých vězňitelů při životě, s vyhlídkou na znásilnění nebo jiná mučení. Ž tohoto arzenálu „temného romantismu“ s jeho triviálními mýty dosud žije valná část dnešní brakové filmové produkce.

13.2 Dante

Na počátku evropské literatury psané v národních jazycích (tedy nikoliv latinsky) stojí největší dílo italské literatury a evropského středověku: Božská komedie Florent'ana Danta Alighieriho (dokončená roku 1321).

Abychom ji pochopili, je třeba mít na paměti, že v její době ještě nebyl vynalezen knihtisk a vědění často spočívalo na ústní tradici. A co není zapsáno, to musí člověk mít v hlavě. Proto si lidé představovali symbolické uspořádání světa coby jakési morální muzeum; každý hřích a každý trest měl v odděleních tohoto muzea své místo. Když si člověk chtěl na něco vzpomenout, v duchu s průvodcem procházel budovou, aby vyhledal ono místo, onen žopos, v němž byla i se svým exemplárním příběhem k nalezení postava, na niž se chtěl odvolat. Dantova Božská komedie je takovýmto mnemonickým systémem.

Začíná tím, že Dante na Velký pátek roku 1300 zabloudí v lese omylu. Zde potká Vergilia, tvůrce Aeneid'y, jenž ho ve strmém sestupu provede devíti kruhy Pekla. Nejprve projdou předpekším Limbu, kde žijí bezúhonní, avšak nepokřtění velikáni antiky. Pak v sestupné posloupnosti pekelných kruhů přichází první kruh; v něm žízňá ti, kdo Pak následují žrouti, lakomci, zuřivci neschopní sebeovládání, mrzouti.

Opravdu hrozná muka začínají až v šestém kruhu Pekla, kde jsou kacíři.

Sedmý kruh je pak mučírnou pro vrahy, sebevrahy, rouhače a zvrhlíky; osmý kruh ukazuje muka podvodníků, čarodějnic, šarlatánů, velezrádců a špiclů; a ve středu devátého kruhu spatří Dante samotného Lucifera, jenž je zamrzlý ve věčném ledu a třemi hlavami požírá Bruta a Cassia, zrádce a Caesarovy vrahy, a Jidáše, zrádce Kristova.

Vergilius pak Danta provede šachtou na protější polokouli, k hoře Očistce. Tato hora je symetrickým protějškem propasti Pekla: cesta vede v devíti soustředných kruzích vzhůru k vrcholku. Celek je zorganizován jako pracovní tábor; hříchy, z nichž vězni činí pokání —

např. lakomství, obžerství a chtíč — jsou perverzemi usilování lásky, jež je samo o sobě božské, ale které bylo od svého pravého určení obráceno na pozemské cíle.

U vstupu do pozemského Ráje Vergilius Danta opouští. Dante je pak cestou přes aktivní život doveden k blaženosti života kontemplativního. Zde, u bran blaženosti, jej přivítá Beatrice, Dantova platonická láska Beatrice Portinariová, již Dante zidealizoval a udělal z ní předobraz všech žen, které se staly inspirací následujících děl evropské literatury.

Do této tradice patří ještě i Goethovo „věčné ženství“ tato agentura pro zušlechtování. A právě Beatrice Danta dovede do Ráje. Dante s Beatricí nejprve uslyší hudbu sfér a potom planetárními sférami s blaženými, kteří jim přináležejí a vždy reprezentují určité ctnosti, vystoupají vzhůru do devátého nebe, rozděleného do devíti stupňů andělské hierarchie, Poté je vidět řeka zářícího světla. V jejím středu se v podobě bílé růže zdvihá dvůr Boží. Na okvětních lístcích, patříce na Boha, blaženě sedí církevní otcové, proroci a andělé. Beatrice znovu převezme své místo v blízkosti Boha. A sám Dante se touto cestou natolik očistil, že i jemu je alespoň jeden pohled na božstvo dovolen.

Už zde tedy nacházíme schéma vzdělávací cesty coby předchůdce takzvaného vzdělávacího románu (Bildungsroman). V jejím průběhu se čtenář seznámil s velikány — mytologie a historie. Tak je Božská Romedie pro končící středověk rovněž jakousi učebnicí s nadpisem „Vzdělanost“.

Vše, co je třeba vědět. Dante svého čtenáře provedl stejným způsobem, jako Danta samého provedli Vergilius a Beatrice. Goethe to později napodobí, když nechá Mefistu vláčet Fausta po výšinách a nížinách bytí.

Navzdory tomu, že zobrazuje i hrůzy a muka v pekle a očistci, má dílo jako celek šťastný konec, a nazývá se proto „božskou komedií“.

13.3 Francesco Petrarca

Francesco Petrarca z Arezza (1300–1374) se proslavil svými humanistickými studii, a především svou milostnou lyrikou. Šlo o písně, madrigaly, balady a — to byla jeho specialita — o sonety, věnované milované Lauře. Na rozdíl od Dantovy Beatrice zřejmě neexistoval pro Lauru žádný skutečný předobraz; zato je však její obraz realističtější, než byl obraz oněch andělských postav Danta a trubadúrů (minnesängerů). Básně, jež se obracejí k Lauře, průkopnický etablojí konflikt, který se u lyriků posléze bude objevovat často: milovník chce být vyslyšen, ale zároveň ví, že kdyby se tak stalo, utrpělo by tím jeho dílo. Petrarcovy sonety se i se svými tématy na staletí staly pro evropskou literaturu vzorem a řídil se jimi ještě i Shakespeare

13.4 Giovanni Boccaccio

Přítelem Petrarcovým byl Giovanni Boccaccio (1313-1375), jenž od roku 1341 žil ve Florencii. Jeho jméno je spjato s nesmrtelnou sbírkou příběhů nesoucí název Dekameron (Decamerone, z řec. deca = deset a hemera = den). V roce 1348, v roce moru, se deset mladých lidí, sedm žen a tři muži, rozhodne utéct z města a sejít se ve venkovském domě v kopcích. Zde si čas krátí tím, že si po deset dní každý den vyprávějí vždy deset příběhů. [akto vzniklá stovka frašek, anekdot a novel tvoří inventář příběhů, jež plenily celé generace evropských dramatiků a vypravěčů; další generace žáků a žaček evropských vzdělávacích ústavů se pak kochaly mravní nevázaností erotických příběhů a mohly se tak naučit, jak veselá dokázala být sexuálně nespoutaná kultura.

Po italské literatuře ožila i literatura španělská, anglická a francouzská, zatímco ta německá dřímala až do období romantismu.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Literatura se vyskytuje ve dvou formách: ve verši a v próze. Dále se dělí na tři druhy: na lyriku, drama a epiku. – Zpočátku verš převládal u všech tří druhů: eposem je stejně tak Illias i Píseň o Nibelunzích. V dobách, kdy se příběhy nečetly v knihách, nýbrž byly ústně tradovány (předávány), pomáhal verš ke snadnějšímu zapamatování. [aké balady, které se lidé dříve rádi učili nazpaměť, jsou malými eposy. – Po vynalezení knihtisku se verš odpoutal od epiky a zůstal omezen na oblast dramatu a lyriky. Epika se od té doby píše v próze. Konečně ve 20. století od verše upustilo i drama.

OTÁZKY

1. Jak se v evropské literatuře vyvíjelo používání verše a prózy?
2. Jaké znáte základní literární formy evropské literatury?
3. Čím evropskou literaturu obohatila italská renesance a kdo byli její hlavní představitelé?

LITERATURA

Povinná:

Schwanitz, D. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí*. Praha: Prostor, 2011.

Tretera, I. *Nástin dějin evropského myšlení. Od Tháleta k Rousseaovi*. Praha: Paseka, 2008.

Hodgeová, S. *Stručný příběh umění*. Praha: Grada, 2018.

Doporučená:

Bič, M.; Pokorný, P. *Co nevíš o Bibli*. Praha: Česká biblická společnost, 2001.

McGrath, A. *Dějiny křesťanství: úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014.

Černý, V. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti 1–4*. Praha 1996–2009.

SHRnutí STUDIjNÍ OPORY

Věnovali jsme se kulturním dějinám evropské civilizace a zaměřuje se na pochopení stěžejních literárních a náboženských textů a tradic, uměleckých proudů a stylů, filozofických otázek a vědeckých obrazů světa.

Pozornost je věnována zvláště duchovnímu, myšlenkovému a uměleckému dědictví řeckých eposů, biblických textů a křesťanské tradice. Studijní opora se zabývala různými aspekty kulturní povahy středověku a renesance.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Název: **Umění, film, literatura, spiritualita I**

Autor: **Mgr. Jan Heczko, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 122

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.